Дукля

4

1967

В НОМЕРІ:

Добірка віршів радянських українських поетів - Сингаївський, Петренко, Грінчак, Данько ■ Проза Мацинського й Дацея ■ Марусин : про філософію еклектицизму й культ ■ Рецензія на книгу казок — Дзендзелівський ■ Словник історичного життя закарпатських українців.

50

ЖОВТЕНЬ

Головний редактор
ІВАНЧОВ ФЕДІР

Редактори (екстерні)
Кундрат Аделія
Мурашко Павло

Редакційна колегія
Бача Юрій, Ковач Федір, Кремпа Іван, Мацинський Іван, Рудловчак Олена, Шелепець Йосиф

РІК ВИДАННЯ XV-ИЙ

ДУКЛЯ
4/67
ДУКЛЯ

ЦІНА 6 КРОН

На першій сторінці обкладинки: К. Галаговець-Миравчик • Автопортрет • Акварель.

Обкладинка за пропозицією художника Степана Бунти

Художнє й технічне оформлення Федора Кагана

З УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

З нагоди 50-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції публікує наш журнал серію матеріалів, метою яких є наблизити нашим читачам досягнення української радянської культури за 50 років. Будемо також публікувати зразки літературної творчості українських радянських письменників. В цьому номері представляємо трьох поетів Радянської України.

МИКОЛА СИНГАЇВСЬКИЙ народився 1936 року в селі Шатрищі на Житомирщині в родині хлібороба. Навчався в Київському та Львівському університетах. Працював у редакції газети «Літературна Україна» та в інших редакціях. Від 1958 року видав кілька збірок поезії. Працює також в галузі поетичного перекладу.

З твого голосу

Гуси над Україною
шукали собі орбіти.
Ти хочеш бути любимою,
ти хочеш сама любити.

В літа свої хочеш вірності,
леліток — у очі сині.
Заждались моєї ніжності
руки твої дитинні.

А там, де спокійні сосни
верхів'ям зорою черкають,
сни твої сохнуть, як роси,
мене з доріг виглядають.

Вони проростають тихо
диким цвітом у темні ночі.
І мають єдину втіху —
мовчанням дивитись в очі.

Думи твої не розвіються,
я з ними горю і мучусь...
Моя незрадлива мрійнице,
незвична така й співуча.

Ти хочеш бути любимою,
ти хочеш сама любити...
А гуси над Україною
шукають собі орбіти.

Микола Сингаївський

★ ★ ★

Люди умирають молодими,
забувають мертвих імена.
Там, де ми любили, де ходили —
у нащадків спомин вирина.

При житті не часто помічають,
ти в житті — не вище, як трава.
І нехай вас, друзі, не печалять
гіркотою сповнені слова.

Може слави ми й не заслужили,
може недостойні похвали...
Від роботи набухали жили,
від роботи помисли цвіли.

Ну, а слава, — обійшла злодійка,
в критика не вистачило слів.

Чорна тінь над нами, як шуліка,
Пролітала й никла до землі.

А земля тернини не прослала,
плодоносить матінка-земля.
Та немає друга Ярослава
і нема між нами Василя.

І злітає одчайдушна пісня,
і шукають хлопцям п'єдестал.
Тільки жаль, що все приходить після,
після зливи травам виростать.

Озорилось... Трави підростають,
яблука гойдає кожна віть...
Люди молодими умирають,
в молодості легко жить.

★ ★ ★

Зашелести до мене, яворино,
Як засинає вітер у діброві.
Я народився у твоїй любові
І шелестом твоїм сповняюсь, Україно.

Твою любов пізнали ліс і поле,
Щоб я відчув і піт, і мозолі.
І я сповняюсь променем землі,
Коли жінки збирають яблуко в приполи.

Коли на сосняках ростуть гриби,
І сині роси випадають густо!
Зайці шукають молоду капусту,
і вечорами хмуряться дуби.

Бо вечори і яблука дозрілі,
Збираються у вирій журавлі.
А я сповняюсь вірністю землі
І світ мені ясніший в небосхилі.

МИКОЛА ПЕТРЕНКО. Народився 1925 року в м. Лохвиці на Полтавщині в сім'ї робітника. Під час другої світової війни був вивезений у Німеччину на роботу і за спробу втечі ув'язнений в концтаборі «Штокбах», де перебував біля трьох років. Після війни працював на Донбасі, на Камчатці, служив у армії, а тепер працює кореспондентом газети «Літературна Україна». Від 1957 року, коли вийшла перша збірка, М. Петренко видав сім книжок поезії.

МИКОЛА ПЕТРЕНКО

★ ★ ★

Не варто, друже, хату замикати,
Ховатись від людей не варто, ні,
Приходить лихо, порахує втрати,
Що їх зазнали ми в самотині.
Тоді, напевно, будемо у змозі,
Узнать від лиха істину одну:
Кому везло — везло завжди в дорозі,
Самотність лиш збавляє талану.
Бо по дорозі вже пройшло немало
Людей, що аж згинались від добра,
І не губили — просто розсівали
Свої скарби —
хто хоче, хай збира.

До гносеології повільності

...І не треба було вам орати волами,
Возити гречку і їздити в Крим по сіль.
Та про це вам воли і самі волали,
Затискаючи в надрах чоловічий біль:
— Не позбавте нас шалу і крутого розбою,
Не впрягайте в ярмо нашу лють молоду, —
Ви не будете з нами самі собою,
Переходячи з льоту на волячу ходу!..
Ми кривавили поле, ми скрипіли возами,
Разом з вами ярмо ми тягли повсякчас,
Розволячені душі!..
А ми ж вам казали!
Ми хрипіли про це. Ви не слухали нас!..

Добре помирати в старості,
Знаючи усе про все —
Коли всоте буйні парості
Щедре літо піднесе.

Добре помирати вдосвіта,
Коли день новий зроста, —
Захлинаючись від досвіду,
Що зібрав за всі літа.

Добре помирати з усміхом,
Без прокльонів та хули,
Добре запишатись успіхом —
Що все діти підросли.

Що не треба, помираючи,
Їх учити: як і де.
Добре помирати, знаючи,
Що ніщо не пропаде.

Що ізнову сталь дзвенітиме
і шумітимуть жита,
І нестимуть щастя світові
Молоді чиїсь літа.

Довженківські аіди

В Карпатах

У тебе й справді дивні примхи —
Вино, Антонич і тюльпани.
Дзвенять смереки, наче рими,
І далечінь у мріях тане.
А сонце по стволах дебелих
Сповза — в кишеню взяти можна.
Ти випила іскристий келих,
Казкова, ніжна і тривожна.
Ти випила останню краплю
І стала на високій кручі.
Невже я більше не потраплю
Кохати ніжно і жагуче?
І де прозріння взять зуміло
Тих слів, яких не чув я досі?
А ти читала і бриніла,
Немов тюльпани у волоссі.

★ ★ ★

У небаченому розгоні
Все топтали копита злі.
Ох і мчали троянські коні
По моїй по святій землі.

Догоріли дідівські стріхи
І у попелі жар пригас,
Вороги лихі для потіхи
По землі волочили нас.

Небагато нас вийшло з бою,
Схоронивши тяжкі жалі, —
Щоб воздвигнуть новітню Трою
На моїй на святій землі.

Микола Петренко

ВАСИЛЬ ГРІНЧАК. Народився 1928 року в с. Китайгороді на Вінниччині в селянській сім'ї. Після закінчення Одеського університету працює в Київському видавництві «Молодь». Першу збірку поезій видав 1956 року, пізніше вийшло ще кілька книжок віршів та поем В. Грінчака.

★ ★ ★

В матерів не одна дитина,
У дитини — мати одна.
Так і в мене моя Україна,
Рідна серцю навік сторона.

Я учився по ній ходити,
Воду пив із її джерела,
Я не можу її не любити,
За життя, що мені дала.

З колискової пісні голос
Перейняв у дитячі дні,
А пшениці достиглий колос
Нашумів про любов мені.

Я несу цю любов між люди,
Світлий серцем, неначе зоря,
І вогнем загорілись груди,
Непогасним вогнем Кобзаря.

І стрічають мене, як сина,
Друзі шлють привітання здаля,
Бо у мене є мати — Вкраїна,
Моя рідна, кохана земля!

БУРЯ

Від спеки задихались люди,
Від спеки тріскалась земля,
Гойдались в мареві споруди,
Чорніли смугами поля.

Здавалося, що все загине,
Повсюди спопеліє цвіт,
І лишаться одні вуглини,
І стане чорним білий світ.

Та все за мить якусь рішилось:
Об хмари вдарили мечі,
Загуркотіло, закрутилось,
І стало темно, як вночі.

Земля здригалася від бурі,
Дерева гнулись, як раби,
Які забули в дні похмурі.
Відважний поклик боротьби.

Бурлило, пінилось, ламало,
Перевертало і несло
Все, що засохло і зав'яло
І неживим уже було.

Стояли деякі й зітхали:
«О боже, що то за біда!»
Вони не знали, що буяла
В тім вирі сила молода.

Коли ж затихло й хмари-тіні
Лиш громом блискали здаля,
То всюди в сонячнім промінні
Цвіла оновлена земля.

Я все те відчував і слухав;
І думав, сповнений чуття:
Коли в житті була задуха,
То кличте бурю у життя!

Василь Грінчак

★ ★ ★

Захворіло серце у мого друга
І він не сміється, не ходить — лежить.
Той біль в його грудях — не сум і не туга,
Той біль, наче лезо, пече і жалить.

Лежить він спокійно, а серце, мов рана.
Осколок з війни ще у серці стремить...
Я вірю, що воля його полум'яна
Той біль, той осколок вогнем спопелить.

ЛЮДИ
І
КОСИ

Новела

Ко-са кос-ить, іс-ти просить,
А я ко-шу та не про-шу.

(Примовка з невинної дитячої гри, при якій відривають у живої комахи ноги і, примовляючи наведені слова, любуються їх ритмічними помахами, що нагадують кошіння.)

. . . А сталося то може шість, а як не шість — то сім років тому. Я тоді вже не працював у комуналі. Власне був уже на пенсії. Як старого революціонера мене шанували і мав я пенсію не найгіршу. Але вони, тоті пенсії все ж таки дуже замалі. Та й коли зайвий гріш не придасться в обійсті? І потягло мене, знаєте, піти і ші приробити собі дві-три стовки. Підвернулася нагода працювати отоплювачем будинку, в якому містилася редакція «Міжгорянських вістей», а разом з тим бути в редакції і розсильним. Робота ся виділася мені дуже вигідною: узимі розкласти у пецу центрального отоплення вогонь, вліті — лем піти на пошту. Не мали в редакції і прибиральниці. І взяли на себе всю роботу ми двоє з моєю старою. Вона підмітала, а я отоплював: на пошту ходили — то одне, то друге... Та правда правдою: не лем через гроші я пішов працювати. Може інший би мене не порозумів, але ви порозумієте, бо ви мене добре знаєте. І шо лем я в житті не робив! Зараз по фронті був першим головою нашого ОНК. Потім дали іншого, бо й робота на ОНК в тому часі була не проста, але я далі, як людина своя і потрібна, засідав у раді; самі знаєте, був я і директором комуналу, і завідуючим відділення і — як же так: один прекрасний день — і ти нікому не потрібний! Хоч скривдити не скривдили, але все ж таки почуття! Неначе хтось відрізав: «Іди, Юрку Зимо, і готовся вмерати!» А в мене, знаєте, іші сили чуються! Страшно стало якось.

І, одним словом, став я знову на роботу.

Та якби я робив лем свою роботу — то було б півбіди: з тою справою, про яку хочу вам розповісти, я б не мав нічого спільного. Але на третьому році моєї праці в «Міжгорянських вістях» обрали мене й головою нашої заводської організації партії.

Іван Мацинський

Поприлипали хлопці, як ті реп'яхи, і переконують-пересвідчують: прийміть, тов. Зимо! Не відмовте, тов. Зимо! Таж то прояв нашої пошани, нашої любові до Вас, тов. Зимо, ви не можете, тов. Зимо, не погодитись на функцію! Хто, як не ви, буде в нас головувати, тов. Зимо!? Повитягали всі свої доводи. Пригадали все, цілком як по кадровій анкеті. Народжений від справжніх, а не якихсь там видуманих пролетарів — мати пороги панські оббивала за окраєць хліба (а їй би бути матір'ю-героїнею, бо дванадцять дітваків виховала; як не як, а треба було крутити!). Та й не так, як якась там інша: а діти при житті залишилися: в труні нікого не оплакувала!

І чудуються — і як лем виховала дванадцятеро. В недостатках, в біді, кажу, виховала! Як виховала, кажу, сього, хлопці, я вам ніяк не можу повісти, бо був третій од кінця, одним з найменших. Та все ж таки, як хочете знати, двома словами і про се можу розповісти.

Одним словом, кажу, там, де не вистачало хлібця, палиця стояла у вітця! Як тепер, пам'ятаю: стояла вона фурт у куті коло дверей. Тут, коло дверей, любили по вечері сідати і мій няньо. Палицю всі ми, діти, і цілий день мали перед очима. «Я тобі дам пфенькати, — повчали звичайно няньо котресь з дитинчат. — Ти шо думаєш — живеш у графа чи попа?! Пфенькай, не пфенькай, а більше не дам, бо не маю. Паненята які! Дай та дай!» А потім, трохи отямившись, по-філософськи закінчували: «Змала, біденетка ви мої, звикайте до неї, бідоньки нашої, і ніколи не побануєте, бо вона, біда наша, з нами росте. Як ти малий, то й вона невеличка, а як ти дорослий — вона зовсім вже переросла тебе: два рази більша за тебе!»

І ми справді створили собі цілий образ Біди. Мало се бути шось подібне до нас, дітей, лем більше. Дійшло до того, шо ми аж якось посперічалися. Дівчатка, а їх було в хижі четверо, твердили, шо Біда — дівчина, хлопці — шо мужчина. Сестрички запідозрили найстаршу сестру — Мар'ю, бо була найбільша межи нами, дівка на видай. А ми, хлопці, брата Миколая, теж найбільшого, бо й найстаршого.

Був час, коли всі ми лякалися Біди. Виділи її уві сні, зривалися серед ночі. По однім такім зриві няньо цілком перестали згадувати Біду. Бо то була тільки така їх філософія. Тоді захворів Фецько; він од самого народження був у нас хирлявий, і марив при високій гарячці. Цілих два дні марив і тільки Бідою. Насамперед дитинча бавилося з нею, потім тікало від неї, ховалося, билося, знову сварилося і — кричало, плакало. Пам'ятаю, мама дуже ганьбила нянька: — дітей з розуму зводиш, старий цап!

І затялися няньо після сього, і ніколи вже не доповідали свою приповідку, чи то правду, про Біду, яка з людьми росте і конче переростає їх.

Померли вони, коли мені пішов дванадцятий рік. І не доповіли своєї приповідки зовсім не тому, шо смерть підкосила їх, ні. Няньо, сердитувата людина широкої кості з великими чорними очима і загадковими добрими вогниками в них, якій на похоронах не було ані п'ятдесят шість років, не доповіли, бо, як сами казали, приповідка чи, як тепер кажуть, казка їх була особлива, не така як інші приповідки. «Не можна доповісти сю приповідку, сину мій, — любили казати, — бо кінець її в каждого з нас інший...» При каждому такому повчанні на них находив сум і мені було дуже неприємно позерати їм у очі. Здавалось, шо запливаються вони слізьми. А через якийсь час я і сам порозумів, що їх казка «Про Біду, яка з людьми росте і конче переростає людей» справді без кінця, бо вона разом з нами, людьми, і живе, й росте. Її, сю казку, приповідку чи то правду кажде з нас, дванадцятьох дітей, не лем пережило, але й кажде

ЛЮДИ І КОСИ

— інакше. В казки про Біду, що з людьми росте і переростає їх, справді нема якогось єдиного спільного кінця: в кожної людини своя Біда, а в кожної Біди — свій кінець!

Отак то я розговорився з хлопцями, а вони слухають, і тут словечко, там словечко, та й не залишили майже ні одної з тих рубрик, які чи раз будь-кому з нас довелося заповнювати в кадровій анкеті.

Правду кажучи, в мене тоді вийшов зовсім новий варіант тої нянькової казки про Біду...

Кризи в тридцятих роках я зазнав вже парубчаком і по мінаш ходив разом з двома старшима братами, як і багато-хто з наших людей того часу. Ходила до нас і «солідарита», і з партії ходили, і під червоним прапором всі троє ми з братом Васильом та Павлом маніфестували. Я розповідав своє, а хтось із хлопців — а всі вони редактори, то шо їм своє додавати до чужого! — почав таке, шо лем послухайте, як складно в нього вийшло:

...і зійшлися люди, кожен з своєю Бідою. І почали раду радити. І сказали люди: об'єднати свої сили і виповісти війну всім тим Бідам. І було ясно, що коли люди об'єднаються у єдиний фронт, то переможуть і кожен свою і разом всі Біди. І тоді буде на світі добре життя. І заснували люди комуністичну партію, і разом почали боротися із всіма Бідами...

А се він, хитрий, тому, бо я розповідав, як в роки господарської кризи ми у селі заснували сільську організацію партії, як потім всіх 21 партійців (із старих лем двоє, а решта все новоприйняті) розгорнули червоний прапор і в неділю після обіду почали маніфестацію. І як потім з 21 зробилося нас аж 33.

Одним словом, прокадрували, шо й за гроші так не прокадруєш. І дуже пробачення просили: так і так, казали, виходить, ніби кадрування, а насправді просто лекція з міжнародного робітничого руху. І ся лекція, ніхто інший, як я. А яка там лекція: звичайне собі життя... Порозпитували, наговорили всяких інтелігентних слів чужоземних, а на звітно-виборчих зборах і крапку поставили за цілою тою історією: посадовили за стіл, дали партійну печатку і головуй...

Відступаючий голова, редактор культурної рубрики наших «Міжгорянських вістей», передаваючи мені ключі від залізного ящика, де ховав свою партійну агенду, знову почав про те і про се, так шо я тільки голову звісив на груди. Дуже вже всі вони говіркі виявились.

Звітно-виборчі збори — ніби крапка за справою. Та воно вийшло цілком інакше: не крапку на тих зборах поставили, ні, а велику букву написали. Лем першу букву, а ти, старий, пиши далі, пиши, як знаєш...

★ ★ ★

Спочатку життя пішло справді несподівано тихо. Ну, радилися досить таки часто. Але гладко. Дотримували: два рази до місяця — комітет, раз — членські збори, і інше, шо треба і скільки разів треба: партійне навчання, наприклад... Все йшло, як по маслі: нормально, по-товариськи, дружньо. Кількість зборів не збільшували: дотримували прописане, може, й тому, бо десь я читав, шо збори не треба робити за кожну ціну. Але й не зменшували. Хоч можна було. Не зменшували, бо на окрузі потім треба дуже довго доводити-обгрунтовувати, чого саме так, шо менше зборів.

Мир у тому моєму маленькому володінні панував недовго — тільки взимку та навесні; а влітку... Влітку таке закрутилося в нашій організації... така метелиця,

Іван Мацинський

ЛЮДИ І КОСИ

шо господи! В червні, лем у самому червні — п'ять засідань комітету і одні членські збори! О! Яке пішло!

І відбулося все через редактора сільськогосподарської сторінки «Міжгорянських вістей». Я зробив навіть окрему папку і так і написав на ній: «ДІЛО ПЕТРА СКИБИ».

Тоді ші знав я сього хлопця дуже мало.

Прийшов він до редакції на третьому році існування газети. Але всі його знали ші до того. Навіть навпаки: саме тому хлопці взяли його до газети, бо знали іші з гімназичного подвір'я. І родом він був теж від нас — з Міжгорянського округу, з віддаленого селища Межипотоки. Але до редакції прийшов аж з Малацок, де вчителював весь час після закінчення Карлового університету в Празі. Більше я не міг вичитати про нього ані з кадрових матеріалів, бо який кадровий матеріал міг бути в хлопця, шо народився за кілька років до війни в бідній селянській сім'ї і вже на другому році життя втратив вітця при нещасній нагоді в лісі! (Як я довідався, коні сполошилися і неборака хопило під букову колодисько, що тягли поповзом униз). Мати зісталась вдовою і біди було немало, шоб виховати двоє дітей. Незавидна, погодитесь зі мною, доленька на черствій бескидській землиці! А хлопець в неї виявився кмітливим і в матері було стільки розуму, шо як лем могла, так крутила, аби син мав школи. І Петро щасливо народився, бо по війні прийшов наш час. Держава почала допомагати. Доставав стипендію і вийшла з нього людина — так, як хотіла мати.

Якось так вийшло, шо й жили ми з ним під одним дахом — в тому самому двоповерховому будинкові бувшого кооперативу споживних товарів, де містилась і редакція газети. Після 1948 р., коли скасували кооператив, понавтикали до цього будинку всяких установ та організацій: були тут і комунальні служби, і секретаріат антифашистських бійців, і голярня, і книжковий магазин, а тут-там жив собі і приватний жилець в якійсь комірчині, шо раптом не була потрібна нікому. Саме таким жильцем був під стріхою будинку і Скиба. Його комірчина офіційно велась за редакцією газети, як канцелярія. Вона колись і була канцелярією сільськогосподарської сторінки, але хлопець не мав де жити і якось непомітно перетворив її у свою квартиру. Для цього небагато було потрібно — лем перенести письмовий стіл до іншої канцелярії. Скиба переніс його до канцелярії Андрія Гороха, мабуть з його згодою. Вовтайчик, як тодішній головний редактор, на такі дрібниці в житті підпорядкованих йому людей не звертав уваги, а його наступник Василь Троха вважав успадковану систему розміщення редакції зовсім розумною... І Скиба обживав комірчину, заповнив її приватними меблями... А я з старою мешкав у сютерені. Скиба заходив до нас нечасто. Завжди, коли примусила холостяцька доля. Ну — утюг позичити... нитку чи голку... Іншим разом — і хліба скибку, і таке траплялось; може усього два-три рази за весь час нашого співжиття, але траплялось. Ближче ми з ним ніколи якось не сходилися. Тоді він вже випивав і курив двадцять-тридцять в день.

Про його особисте життя в ту пору я іші нічого не знав.

Ні, в той час мені й на думку не спало пильніше придивлятись до хлопця. Якби шось таке виділося мені потрібним, то перш за все не могли б мені пройти повз вухо деякі дружні жарти, шо ними хлопці ставили бідного Петра Скибу до становища повної безпорадності.

Допікали йому якимись косами. Довго сі коси не сходили в них з язика.

— А як там коси, Петре! — питав жартівливо один.

— Дала відрізати і кінець! — жартівливо відповідав другий.

— Чи справді ти їй не напишеш? — питав третій.

Одного разу навіть я пожартував із Скибою на цю тему.

— А ви шось про це знаєте, або тільки так? — перепитав він, добродушно позераючи мені у вічі і щиро посміхаючись.

— Ні, зовсім нічого. Проте так. Коли розповісте, буду розумніший.

— Можу й розповісти, — і, трохи завагавши, пішов рукою у спідню кешеню піджака. — Ліпше буде, коли прочитаєте самі.

Я взяв листа, якого він мені простяг. Обидва ми сіли. Я пробіг очима чіткий, майже учнівський почерк, шукаючи в листі те найголовніше.

Скиба допоміг знайти.

— Тут читайте.

Вона писала: «...а якщо не приїдеш, коси дам відрізати. Тільки для тебе їх держу, бо тобі подобаються. Але ти, бачу, на мене забув. А мені одній ці коси непотрібні. Тут, у Малацках, не всім хлопцям подобаються коси в дівчин. Хлопці радять перейти на сьогоднішню модну зачіску. Кажуть, що вона мені підійде до лиця. Особливо Ондро Кралчік — ти його знаєш: вчить у нас фізику та математику... І посилає тобі привіт...»

Я повернув листа, не дочитавши.

Скиба: — Викладає там історію та географію. Обіцяв їй знайти тут десь місце. А вільного місця нема. І вийшло, що обіцянка-гаика, а дурному радість. Та тільки воно вийшло так, що той дурний — я...

Він достав і її фото... друге... потім цілу пачку: з карточок дивилась вона то сама, то вдвох із Скибою, а найчастіше — в групі молодих людей. Росла, струнка дівчинка з довгими косами через груди. Може й не така гарна, як інтересна: з великими, майже дитячими очима. Таких і ми колись любили. Мені навіть здавалося, що я її вже десь бачив. Але се тільки так: Напевно нагадала когось, але кого — я не міг і досі не можу пригадати. На світі, мабуть, дуже багато подібних один до одного людей!

— Не треба було мені кидати Малацки. Це все, тов. Зимо, що вам можу сказати. — А після хвильки задумливо, ніби сам про себе, додав: — Життя, як скажений пес: вкусить — і до смерті буде боліти!

★ ★ ★

Одного дня з самого ранку сидимо ми з завідуючим сільськогосподарської рубрики за подовгуватим коричневим столом в канцелярії керівного редактора Василя Трохи. Ламаємо собі голову, як би зробити нашу газету такою, шоб більше впливала на людей і посувала б наш громадськополітичний рух міцніше вперед. Вже й точно не пам'ятаю, про шо конкретно була бесіда. Але точно пам'ятаю, шо кожна конкретна дискусія в нас тоді точилась навколо одної проблеми: чи інформувати читача теж про негативне в житті округу, або певні речі замовчувати. Одні з редакторів були того погляду, шо в соціалізмі від людей не треба затаювати нічого. Мали свої доводи: казали шо йдеться про вищий тип суспільства і шо наближення негативностей при-

верне до них увагу широких мас. З того, на їх думку, могла бути лем користь. Притаювання певних явищ на думку «правих», як ми їх називали, було нічим іншим, як спотворенням самої правди. Казали, що така політика недостойна імені соціалізму. «Ліве крило» редакції було іншої думки. На погляд лівої групи, в нашому молодому соціалізмі є ші багато недостатків. Ся група доводила, що якби всі недостатки виносити на поверхню життя, то вони своїм огулом впливали б тільки демобілізаційно на маси трудящих.

Із сього виникали в нас деколи гострі суперечки.

— Висунути недостатки, це значить, говорити про них, обговорювати справу, знаходити на хвороби ліки, усувати їх і наближуватись до мети швидше, — твердили одні.

— Навпаки! — недовірливо крутили головою противники.

В розпалі такої дискусії завжди мені чогось здавалося, що хтось під вікном підслухує і, чорт зна, що ші може наплести. Підозра з часом перетворилась в мене у привид під вікном: мені почала вимальовуватися якась постійно тінь. Осе в мене вже невиліковне. Я приніс сю хворобу ші з капіталізму. Знаєте самі, як тоді було: комуністи могли збиратися тільки таємнообразующе, як то кажуть попи. Кажді такі збори визирали шпігуни і треба було бути обережними. І мн навколо виставляли своїх людей. Найчастіше своїх власних дітей: і хлопців і дівчаток. Робили нам наші діти добру роботу тоді, ой робили. І разом з тим і школились, як треба конспірацію провадити... Піке тами ми їх тоді називали... Але, за якоюсь звичкою, час від часу серед засідання хтось із нас все ж таки підходив до вікна: а що, коли хтось післухує, га? — думалося нам.

Так було і тоді. Говоримо про оті наші справи — як раптом мені привиділося, що якась сіра тінь переломилася через підвіконня, впала на підлогу і застигла на ній. Колись, при капіталізмі, всі ті тіні виділися мені сірими, а нині — чорними. Та то, здається, від очей: старші очі і видять все чорнішим... І я тоді кроком — до вікна. А мені назустріч:

— Здрастуйте!

— Здрастуйте, — відповідаю.

— Потрібен мені Михайло Голуб...

— Такий в нас не працює, — кажу.

— Ні. Він із Струпків... Мій знайомий... Тут, у вас, мав якусь роботу... Ми з ним домовились...

— Я його не знаю... Але дуже можливо, що він десь тут... — чемно відповідаю. — Подивіться десь до редакції. Самі знаєте, до газети приходить багато різних людей.

А в нас, у редакції, не так вже й багато тих людей тоді бувало. Писали ми тоді іші так, як коли б жили в царствії небесному. Спір між «правими» і «лівими» на сторінках газети ніяк іші не відзначався. І так — в нас все ші хиби робив лем той гад — класовий ворог. Він все ші був повсюду і все, що було недобре, — походило лише і виключно від нього. Якщо хтось із нас і робив щось інше, ніж решта товаришів, він — теж був людиною з ворожого табору і баста... І ніхто з редакторів не рискував бути сміливішим, як було прийнято. У редакцію, за винятком двох людей, що хотіли все оживлювати та мисленно збагачувати (і на них в окрузі були не найкращі погляди), заходили лем ті, що просто хотіли заробити якусь крону чи вже за вісточку, або вірших про врожай, першотравень і тому подібно.

Та я відбочив...

ЛЮДИ І КОСИ

Одним словом, той незнайомий (такий собі: з вусиками та з рубцем під правою щокою, шо трохи псувало інакше гарне обличчя) пішов, а ми продовжували морочити голови своїми мороками...

...Швидко перейшли на іншу тему. В Гуркочаві загніздилося шось недобре. Треба було шось путнього писати до газети, бо артільники розтягали добро по домівках. Ми знали: припинити крадіжку — не припинимо, бо шо там стаття в газеті! Гуркочавська артіль вже третій рік належала до тих найгірших в окрузі. Утримувалася штучно: і округ якийсь гріш прикидував, і від міністерства шось вижобрали; помогали хто як знав, а артіль — ні і ні! За трудодень то 3,60 то 4, і знову 3,20 чи 3,80. Проблема, яка стояла перед нами, вимагала — затримати і не допустити артіль до повного розпаду. Треба було зробити шось таке, аби затримати якось свавілля гуркочавців. Хоч затримати, бо зовсім вилікувати тоту сверблячку нам і нічого було думати.

Як так сидимо, я набиваю люльку тютюном, новим, болгарським... Внук був там на рекреації і приніс дідові... Нарада, як нарада! Радимося. Каждий висловлює свої погляди. А тут ші пораз деренчить телефон і бесіда іде з перервами. Воно, може, мало-хто б повірив, шо нарада в редакції найнеприємніша із всіх нарад, які тільки існують на світі. Справи і важливі, і невідкладні, а тут тобі каждих дві мінути телефон, а з ним і перерва: раз на хвильку, потім на мінуту, а, вера, деколи і на двадцять мінут. І які тільки співбесідники не бувають! А телефон деренчить та деренчить. Того дня ми просиділи в канцелярії завідуючого досить таки довго. Редактор сільськогосподарської рубрики шось пропонував, і я добре пам'ятаю: його пропозиція обом нам, мені і головному редакторові, виділася мало ефективною. Ми, зрозуміло, шукали чогось іншого. Між тим — знову телефон...

— Нас з вами, тов. Зимо, та Петра Скибу викликають на окружком партії.

Викликають, так викликають. Не вперше і не востаннє. На такі викликання ми вже звикли і сприймали їх зовсім механічно. Треба сказати, шо на окружком нас викликали дуже часто. Завжди були справи, бо якже інакше — газета газетою. Ми тим викликам не надавали якогось окремого значення. Вони належали майже до розкладу трудового дня нашої редакції. Завжди хтось з редакторів був на окружкомі.

В тому часі в окрузі тільки і було бесіди, як і коли розпочнуть будувати завод на виробу взуття. Невеличкий заводик та все ж таки робота на 1200 чоловік. Потайки поговорювалося, шо як вже фабрика буде готова, то з часом її і поширять. І ми раділи, як діти, бо де таке написано, шоб руснак тільки бідував та бідував... Як ні так, а фабрика — фабрикою. Та ші не десь аж у Чехії, але туг, зараз під боком. І, слово чести, у зв'язку з тією фабрикою ми говорили і про Азію та Африку. Нові незалежні держави... Скільки там взуття піде! І нам, в редакції, ввижалося вже других 1200 працівних можливостей. І так, сидячи навколо столу, ми думали, чи не викликають у зв'язку з заводом, бо саме в ті дні питання мав вирішити уряд.

— Ачей розпочнуть? — не втримався Скиба. Блиснувши на мить срібними зубами, він, як звичайно, розіллявся в обличчі широкою наївною посмішкою.

— Йти треба негайно! — уточнив завідуючий і підвівся з-за столу, додаючи: — Розмову про Гуркочаву продовжимо після. Може й на окружкомі порадять.

Я ші спитав, хто кличе.

— Сам Дукач!

★ ★ ★

Іван Мацинський

ЛЮДИ І КОСИ

... — Чого я вас покликав, товариші? — Почав Дукач. — Скажу прямо... Тут він обернув голову до Скиби: — Товаришу Скибо, в понеділок десь там, в редакції, ти висловився, що в сільському господарстві підемо назад... так, як під час непу... Що ремісники дістануть назад свої концесії... і..., — тут обвів поглядом всіх нас: — Ніби тов. Скиба не вперше висловлював такі погляди...

Скінчив, не зводячи очей з приголомшеного Скиби.

Секретар окружкому і наш Скиба — були ровесники і майже однокласники по гімназії. Старі знайомі. Колись, можливо, й друзі. А може й залицялися до одних тих самих дівчат, хто їх знає.

Мені здалося, що сухий діловий тон, в якому секретар вів бесіду, був скоріш вдаваний, ніж природний. І, дивлячись на нього, я намагався вичитати з його обличчя, чи він сердитий з непокоєння, або тільки сухо виконує обов'язок.

Знав я кількох Дукачів. З одним навіть вуглярив колись в лихоманських лісах. Такий собі, добрий, невеличкий був хлоп'яга. Неговіркий, завжди заклопотаний, щира, своя людина. Зовсім не домагаючись того, я зараз тут же встановив, що секретар — його рідний син, бо займаючись справою, він, ніби відповідаючи на мої думки, прорікся:

— Не цього прагнуть наші хлібороби та робітники. Не знаю, шо б сказав на це твій батько, тов. Скибо... Шо казали б наші батьки... в тому числі і мій, який довгі роки провуглярив у лихоманських лісах за голодну скибку хліба...

В його голосі в сей момент, здавалося мені, звучало справжнє обурення.

І я насторожився.

Щиро признаюсь, шо в ту хвилину обурення передавалось і мені: «Шо таке се «назад», думав я. Капіталізм?! Ну, ні, братику, капіталізм свою капітлу відкапітулював! І дорога для нас тільки вперед. Лем з соціалізмом можлива наша свадьба, а не з капіталізмом...»

Мені привиділося на якусь хвилину, що приятель мій Дмитро Дукач, лихоманський лісоруб, сидить тут між нами і, опустивши голову в долоні, думає про свою гірку долю. На хвильку знову забринів у вухах голос мого няня: «Змалку, біднятка ви мої, звикайте на неї, бідоньку нашу, і ніколи не побануєте, бо вона, біда наша, з нами реста. Як ти малий, то й вона невеличка, а як ти великий — вона три рази більша за тебе!» І так мене все розізлило — біг би вас та би вас, з вашими бесідами! — думаю собі — хоч би громи блискали, а дійдемо всьому на корінь. Не буде порятунку Скибі, коли справді він таких поглядів! Ші, чого доброго, даш волю таким базіканням, і ані не опам'ятаєшся, як в тебе на голові знову капіталіст буде сидіти!

Скиба після всього явно розгубився.

— Ніби й було шось... якось жартували ми там... Але як це було, — пробелькотів він, групо і безпорадно посміхаючись всім своїм обличчям. — Зараз трудно пригадати...

— Так не жартується, товаришу редактор! — поквапився секретар, обірвавши незграбне белькотіння збентеженого хлопця.

Я застиг зором на редакторові. Розум диктував інший підхід до справи. Якось неприємно було дивитися, скільки в безглуздій посмішці цього тридцятирічного парубчака було якоїсь чесної винуватості. Поволі я став йому співчувати. Чи хлопець зайве не встряв у якусь халепу, думалося мені.

— На післяобіду, на другу годину, скличте комітет. Обговоримо, як і що, — звернувся

до мене наказовим тоном молодий Дукач... — Коли так: — виключити з партії! — закінчив...

★ ★ ★

В той час, коли я прийшов до газети, «Міжгорянські вісті» перевзяв новий головний редактор. Був се той самий Василь Троха, якого я вже згадав.

Сам колектив у газеті був невеличкий і, знаєте, я не знав його нахвалитися: такий тут був добрий колектив. А вже як не як, а колективів у житті я зазнав шилияких. Най вас бог боронить від такого колективу, як, наприклад, у комунальних службах! Не колектив, а пекло: підозри! зависть! гризня! бридь така, шо спаси і помилуй! Ні, «Міжгорянські вісті» своїм невеличким колективом могли бути прикладом для всіх інших колективів.

Василь Троха був людина серйозна, клопітка, цілий день якась ніби насторожена, тому й малоговірка. Руки, як до його високої фігури, здавались мені чогось завжди закороткими, а пальці на них — надміру довгими. Обличчя викроєне щедро, привітне; глибокі залисини ніби тягли вгору ціле чоло, шо якось зворотним порядком ніби налягало на все єство головного редактора. Як всі люди високого росту, і він трохи горбився. Пізніше Троха відпустив бавуси і став на вигляд ніби старшим; трохи попохмурнішав. А було Тросі усього поза тридцять і хлопці шушукали поміж себе, шо головний відпустив оті бавуси з розрахунком: аби виглядати старшим. На ідейній мові се означало — аби надати виглядові лиця більше авторитетності. Проте начальником Троха був серйозним, волевим, і як треба було — вмів і наказувати, командувати. Одначе, наказував дуже рідко: хлопці всі були майже ровесники і робили свою роботу дружнім колективом. Така риса в характері звичайно подобається. Подобалась вона і мені. Троха, поводячись у сей спосіб, ніби підкреслював, що він тільки один з колективу і в командири не збирається грати. Проте давав і відчути, шо командний пост він зайняв не випадково. І йому справді тут везло з першого дня: нікому й на думку не спадало не виконувати своїх обов'язків. Між іншим, тижневик настільки поглинав усі сили, що на пустощі і ніколи було... Одного разу хтось намалював на нашу газету халікатуру. Із зошиту вирвав листа і намалював. А знаєте, як нарисував «Міжгорянські вісті»? Як величезний драбиняк, накладений доверху якимись мішками та чорт його знає іші чим; і не на рівній дорозі, а посеред болота. Драбиняк по самі осі в болоті, і ми — редактори, канцелярська сила та я, як отоплювач будинку, теж в тій калюжі і по самі коліна. Всі напрягаємо сили, ліземо із шкіри вон, аби випхати свого воза на чистинку. Так собі — головний редактор Троха при дишлі, а редактори та ми двоє з помічного персоналу — біля кланиць. Направо — двоповерховий будинок колишнього споживчого кооперативу, де наша редакція займала ліве крило першого поверху. А на краю калюжі стоїть собі група городян: усі — працівники інших установ та організацій, які теж займали приміщення в нашому будинкові, і преспокійно собі позіхають. І, знаєте, той, шо їх намалював, намалював усіх тих мешканців так, шо замість голів були в них одні роззявлені роти. Довго ся халікатура висіла над столом редактора Гороха, а потім прийшов Вовтайчик і кинув у корзину. Ші повчив Гороха, шо інші сусідні соціалістичні установи, які містяться поряд з нами в одному будинкові, можуть се порозуміти як неповагу до їхньої чесної праці. «Все хто-як, а редакція соціалістичної газети собі цього не може дозволити!» — додав. Ніхто, зрозуміло, не протестував, бо малюнок сей висів там вже більше, ніж місяць, і в той час

вже не приховував у собі жадну свіжість. Одне тота халікатура добре передавала: Василь Троха з першого дня вхопився редакційного дишла і прагнув з газети зробити справжню газету. Зайняв Троха сю посаду за два з чимось років до мого приходу в редакцію. Раніше головним був Вовтайчик... або, як його тут звали: Петро Михайлович.

Той Петро Михайлович Вовтайчик залишився і надалі у складі редакції. Кремезний, як ведмідь, Вовтайчик був за віком найстарший в невеличкому колективі: було йому вже через п'ятдесять. Гладко поголений, він одягався лем у сірий колір. Так якось призвичаївся. І сіра фарба була невідлучно пов'язана з його вайлуватою фігурою. Правда, не тільки через довгий вік одного і того самого шмаття, яке, здавалося, ні і ні, шоб на ньому додертися! але й тому, бо замість одного сірого костюму він, як правило, надягав на себе другий, як лем старий насилу випанькав у своєго господаря відставки. І сходив з нього сей старий костюм теж не абияк: сходив без дірочки, гарно випрасований, поштопаний так, шо, на перший погляд, іші не конче потрібно було його здавати у дрянтя. Так було й із шляпами. Шляпами? Вірніш — шляпою, бо розходилося справді лем про одну і ту саму шляпу: сіра, як і все, вона покидала Вовтайчикову голову на довшу добу (її місце на той час займала якась інша подібна сіра шляпа) тільки кожних три роки: тоді її здавали в ремонтний магазин на вул. Тунтепайла, № 23, шоб, підновленою і пофарбованою в трохи міцніший сірий колір, знову їй вернутися на своє висиджене місце. Тай він сам, той Петро Вовтайчик, згодом мені здався вифарбованим в той сірий колір не тільки ззовні, але і зсередини, десь від самого серця-мозку. Здавалось мені пізніше, шо сірі в нього були не тільки плаття, шляпи, сорочки та шкарпетки, але навіть і кров струменіла в жилах сіриною. Від чого в мене створилось таке враження, сам не знаю і не питайте, бо не вмію повісти. Мені його було просто жаль. Може, як докінчу, ви порозумієте. Була це просто бідна людина, яка хотіла жити. Просто — жити! І вона розуміла, шо у житті їй бракує саме того, шо з неї робило сіру. Інший за якимсь законом осю стрість прикривав би хоча б іншими кольорами шмаття, а він, як той пень: іші підкреслював свою сірість. Внутрішню сірість виставляв напоказ через своє шмаття. Ніби казав: от дивіться, який я старий! Фінансова ситуація в нього була перманентно критичною: від зарплати — до зарплати! Троє дорослих дітей навчались у вищих учбових закладах — гроші йшли за ними. Інакше був він дуже скромний. Його скромність нагадувала якісь остатки гране під грубою верствою сірого попелу. До всього комплексу сірості якось аж надміру гармонійно пасувала мовна вада колишнього головного редактора. Замість букви «с» та «з» Вовтайчик вимовляв м'яке «ш» та «ж», наприклад, «зерно» — як «жерно», «зілля» — як «жілля», «сіно» — як «шіно» і т. п.

— А хто ж наш дошконалий? — любив він казати, коли хлопці при щомісячному обговоренні останніх чотирьох номерів «Міжгорянських вістей» обережно натякали на той або інший недолік його статей (в газеті він мав теж свій обов'язок!).

Сіро провадив він і справи «Міжгорянських вістей».

Головним редактором він був від виникнення газети. Таж ви і самі пам'ятаєте, як тоді було. Досвідчених людей був величезний брак. Не було одної наради — а їх тоді було, як грибів по дощу! — на якій не повторювались би слова Леніна, шо соціалізм треба будувати з такими людьми, які є. Тай справді — звідки було взятися на сході республіки українцеві та іші з кваліфікацією редактора, коли ніколи раніше тут української газети не було? Нізвідки, зрозуміло. І як тоді розміщувались кадри? «Хто твої батьки?» «Куди ходив у школу?» «Що робив під час війни?» І висновок:

годиться! або — не годиться! Вовтайчик походив із бідних селян, раніше постійно вчителював, під час другої світової війни вчителював у нашому окрузі, всі його тут знали, і він — годився! У сорокп'ятому вступив у партію. Таж яке там ші інше кадрування?! В той час, коли шукали людину, котра б могла очолити газету, Вовтайчик приглянувся котромусь функціонарові і — справа головного редактора була розв'язана. Ніхто, зрозуміло, не заперечував, бо Вовтайчик і вдачею був справді тихий, покірливий, слухняний. «Честь праці, тов. голова!», «Честь праці, тов. суддя!», «Честь праці!» — направо, «Честь праці!» — наліво — і чим же ти, тов. Вовтайчик, не головний редактор? Проте пізніше стало ясно, що півце-учительської освіти для посади головного редактора не вистачає. І Вовтайчика відкликали з високої посади.

Кажуть, коли вже повідомили його про се, він сплів пальці обох рук в одну груду, опустив її на стіл на якусь хвилину і замислився. Але ні, посада в житті Вовтайчика не грала важливої ролі. Вовтайчик навіть міг бути радий звільненню від складних обов'язків керівніка газети. Йому розходилося про зарплату. А посада — зарплата. Вона займала думку бідолашного редактора. Всі ми в редакції сподівалися конфлікту і щиро співчували Вовтайчику. Та до конфлікту не дійшло, бо Вовтайчика не скривдили. Він залишився в редакції заступником головного редактора Трохи з зарплатою — як досі. І, відверто кажучи, всі ми прийняли розв'язку з полегшенням. Прийняли навіть як приклад мудрого і тактовного розв'язування складних проблем.

В колективі продовжувала панувати згода, товариський лад. Тросі, зрозуміло, підвищили зарплату. Але через його молодість між окладами головного редактора і заступника була невеличка різниця. Такий погляд міг не подобатися новому головному редакторові. Казали, шо десь він проговорився в тому смислі. Та все забулося, бо Троха вмів своє незадоволення не виказувати і до розмов на сю тему ніколи не доходило. В газеті було роботи по шию; вона поглинала і час і людей...

А Вовтайчик тоді навіть літру поставив на стіл. «Не шкривдили. Шправді не шкривдили!» — було написано на його розрум'яненому обличчі. І ціла редакція в той день, у післяобідню добу, погомоніла собі, очистила, як то кажуть, душу від буденної пилюки. Було і «Заспівайме собі двома голосами» і «У Києві на риночку».

Такий се був колектив.

★ ★ ★

Засідання комітету розпочалося трохи пізніше, ніж було встановлено. Навколо столу вже сиділи молодий Дукаченко, шо один товариш із окружкому і майже весь комітет... Останнім прибув Троха. Він прибіг захеканий і, стираючи хустинкою піт з потилиці, виправдовувався:

— Пробачте, товариші! Дитина... Ця наймолодша, бавилася перед блоком з іншими дітьми. І витягли із смітника якесь пляшча — люди різне кидають у ці смітники — а це була якась кислота. Відкупорили, розлило собі всю рідину на стегно, зовсім обпалилося, треба було бігти до лікаря... ціле стегно обпалила... і що тільки ці діти не повитягають! Та й люди! — кидають всякого чорта у ті смітники!

Ми розпочали роботу.

На якусь хвилину мені знову привиділася тінь край вікна. Але я не пішов перевірити, бо внутрішньо переконував себе, шо се лем моя буржуазна хвороба і не треба їй піддаватись. Тоді я, здається, вперше отримав над собою перемогу. А коли через якихось п'ять хвилин я все ж таки піддався і підійшов до вікна — аж зрадів — там справді нікого не було.

Іван Мацинський

ЛЮДИ І КОСИ

...Секретар Дукаченко прийшов на засідання з готовим рішенням. Подав характеристику поглядів Петра Скиби так, як були наведені в листі, що його тримав перед собою; проінформував, що до обіду була про все розмова на секретаріаті, куди були покликані товариші голова парторганізації, відповідальний редактор «Підгорянських вістей» та редактор сільськогосподарської сторінки — сам Петро Скиба. Підкреслив, що Петро Скиба нічого не знайшов на свій захист і признався у всьому. Секретар вимагав виключення із партії, бо таким поглядам в партії не має місця. Додав, що ці погляди відповідають тільки інтересам буржуазії.

Комітет колективно, хоч і дуже несміливо, відхилив пропозицію Дукаченка. Він вимагав докладнішого вияснення справи. Злополучний лист було зачитано ще раз. Скиба тільки нескінченно повторював, що в житті є жарти і правди, і всяка всячина і що треба у всьому розібратись докладно. Він посміхався настільки винувато, що скидався на хлопчика, який стоїть перед суворим батьком в очікуванні різки за надто свавільну поведінку. Нарешті, повинен був докладно розповісти, як до обміну поглядами про справи нашого сільського господарства дійшло.

...Попереднього дня приїхав він з дому. Помагав мамі, косив на артільному. Заробив матері кілька трудоднів. Та про все це, мовляв, ви знаєте, бо відколи працюю в газеті, ще іншої відпуски в мене не було, як по два-три дні... і, що тільки правда, недобре щось в них там, у артілі. Заїдають непорядки, видиться йому, що й широка розгалуженість родинних зв'язків, які тягнуться аж на округ, тут на заваді... Говорив хлопець спокійно і, як завжди, ніби винувато... Приїхав до редакції морально трохи розбитий. Підрахував що і як і, виходить, мати і наробляться, а користі з роботи, ніби плюнути... Думав докопатися таки до причин такого стану їх межипотоцької артілі. Вже й, як йому здається, натрапив на нитку. Згодом може й напише про це статтю. Навіть назву придумав: «Родинне павутиння на артільному полі». Правда, потрібен багатий фактичний матеріал, і Петро Скиба вирішив для себе ближче придивитися й до кількох інших слабких артілей. А потім — напише...

В такому настрої хлопець наступного дня працював за своїм письмовим столом. Редагував матеріали в черговий номер «Міжгорянських вістей». При другому столі рабив мовчки своє редактор Горох, раз у раз зворотним кінцем олівця вистукуючи щось дрібно по настільній дошці. Таку вже мав звичку, коли потрапляв на якусь вдалу думку чи добрий підхід до проблеми. В куті за округлим столиком, обернутий чогось спиною до присутніх, погруз в старому кріслі Солоха, вчитель з Гостівки. Він заходив до редакції і був одним з кращих наших кореспондентів. Тепер він раз у раз зиркав на ручного годинника, бо поспішав до автобуса. Поспіхом за вказівками редактора Петра Гороха, перероблював принесену статтю. В одинадцятій годині Горох включив радіо. Слухали передобідні вісті. Говорилося в них і про сільськогосподарські проблеми, про підготовку з'їзду. «Ба що нового з'їзд принесе в сільському господарстві?» — спитав Петро Горох, не відриваючи голови від рукопису, над яким працював і під час вістей. «Щось, повинене принести». «А що таке мав би принести, по-твоєму?» — тягнув далі Горох. «Ліпше заохотити людей... щоб артіль вважали власним маєтком, щоб заробляли слушний гріш і не гудили на всі ноти». «Вони і дотепер вважають все за своє. Тягнуть з поля і прямо до себе додому, так, як і колись, при капіталізмі» — іронізував Горох. «Більше треба матеріально заінтересувати людей. Шоб артільник вірив у артіль і не шукав побічного заробітку. Треба цього досягти і питання сільськогосподарського виробництва буде вирішене», — вів далі Скиба.

Потім якось бесіда зайшла про неп.

— Ви кажете, шо я її почав. Я не знаю, чи я, або ні, але нічого такого там не було... Треба спитати інших. Я, справді, не сподівався, шо дійде аж до такого, і не зафіксував у пам'яті цілий її хід... — говорив на зборах комітету Скиба. І пояснював: — А між тим до приміщення вступив і тов. Вовтайчик. Він теж шось говорив, не пам'ятаю вже шо. Допоможіть пригадати, тов. Вовтайчик. Як це було? — звернувся Скиба безпосередньо до Вовтайчика. — Правда, ви зараз кудись вийшли і більше не повертали, — пояснював він далі, — та все ж таки може шось захопили з нашої розмови.

Вовтайчик: — Знаю тільки, шо в момент, коли я вступив до приміщення бесіда була вже в розпалі. Говорилося шось про неп. Потім я вийшов, а ви ще зістались. Відверто кажучи, я навіть не встиг, як слід, вникнути до справи. Ви вже жваво дискутували. Про шо і як — самі повинні пригадати... Тільки ви трое були в приміщенні протягом... чи вже дискусії або обміну поглядами... або як ще...

— Щоб Солоха? — протяг хтось з присутніх.

Збори явно забредали в тупик.

Прямі свідки підтверджували те, шо казав Скиба.

Підозра впадала на Солоху, вчителя з Гостівки.

Мовчанка, шо раптом запанувала на зборах, підтверджувала цю підозру.

А мені ніяк не йшло до голови: як се так... таке важливе діло, а вони ніхто нічого не пам'ятають...

— Товаришу Скибо, — перевзяв я слово, — як довго тривала ся ваша дискусія?

Він задумався.

— Три хвилини... найбільше чотири, а може п'ять...

А по хвилині виправив сам себе:

— Та де там... Найбільше дві-три хвилинки... Та й не була це жодна дискусія... Кілька запитань, кілька речень.

— Як так кілька запитань, кілька речень, коли тов. Вовтайчик каже, шо прийшов в розпалі самої дискусії?

Скиба не відповідав.

Вовтайчик: — Виглядало так, ніби ви дискутуєте вже з самого ранку, — і він злегка посміхувався. — Повторюю: я тут свідок дуже слабий. Може Горох буде шось знати, бо по суті ви обоє з ним, тов. Скибо, дискутували.

Горох не був у комітеті.

Підозра падала і на нього, але тільки теоретично, бо всі його знали як людину в вищій мірі чесну і пряму.

Після цих зборів ми були там, де і до них.

Усе тільки розпочинали.

★ ★ ★

Дружні жарти з «косами» та тих скупих кілька слів, якими Петро Скиба на засіданні комітету ніби приодкривав дверцята до своєї душі, викликали в мене глибше зацікавлення його життям. Довідатись про нього шось більше не було нічим трудним, бо хлопці знали про нього майже все. Перед ними він нічого не приховував. Та й Межипотоки були не за морями за горами, а тут, в нашому окрузі. І наші редактори заходили туди так, як у кожне інше село.

Як виявилося, Петро Скиба приїхав у Міжгоряни і став на роботу в нашу газету не так просто. Його виїзд із Малацок відбувся за досить комплікованих для нього обставин. Хлопець дожив би в тих Малацках, напевно, до глибокої старості, якби... Вже й до одруження в нього там доходило. Ся з косами вчителювала з ним на одній школі і жила під одною стріхою з матір'ю. Та в нього самого аж тут, в далекому Межипотоки, теж була мати. І в тої матері він був єдиним сином. І не абияким сином — вишколеним, з вищою освітою. Була в неї і дочка, в тої межипотоцької матері, і з тою дочкою стара тягла свій життьовий хомут. Материнське серце не давало спокою. І мати йому писала: «Приходь, сину, працювати кудись ближче, і мені поможеш, і з своїми будеш, а не там десь в далекому чужому світі. Та й маю вас тільки двоє дітей, то хоч на старість якоїсь радості зазнати би з вами. Трудно самій на ЙРД. Приїхав би ближче, може часом і поміг би мені. Косив би. Якийсь трудодень заробив би. І то благо на старі коліна. Інші всі вміли якось позапихатися хто до Межилабірець, а хто до Гуменного, той і той у Свиднику, та з тим у Кошицях, а найбільше їх у Пряшеві, лем ти, сину мій, десь у пана бога за хирбетом — у якихось Малацках. А де тоті Малацки — ані не знаю, бо тут про них і чути не було, поки тебе вітер не поніс на моє нещастя. Учора Анця показувала тоті твої Малацки на карті і все по порядку висвітлила. Та то аж на півреспубліки ти від нас! Приходь, сину, геть ближче, послухай ти свою матір, бо вона тобі лем добрі хоче...»

І все таке та подібне писала хлопцеві стара. Пізніше, я навіть читав листи. Сам Скиба давав читати. Такий вже він був, Петро Скиба.

І послухався син матері і від п'ятьдесятсьомого року працював у нас. Шість років усього, а пройшов у редакції вже всі роботи. І ніколи не відмовляв. Мабуть тільки фізкультурним редактором ші не був, бо навіть в шахмати не грав — а в шахмати всі в нас грали! Завідував і культурою, і промисловістю та торгівлею; мав і національні комітети... Одним словом, де чогось не було, туди й кидали помело. Та тільки помелом він не був. Я лише так... бо така приказка є... А сільськогосподарську сторінку як узяв у тому самому п'ятьдесятсьомому, так і вів її до кінця...

На вигляд — середній, коренастий, трохи вайлуватий. Приємне обличчя псували два штучні срібні зуби, з якими Скиба вже прийшов до редакції. Чи вже хлопець розмовляє або сміється — зуби завжди напоказ. Ну, шо там ші? Густа шапка волосся на голові, мало коли випрасовані штани, скромний купчий одяг і так далі. До повної картини може іші додати: звичка тримати руки в кишенях, шось ніби парубоцьке, але воно йшло йому до лиця, бо селянин він був до мізку-костей, і, як то кажуть, на кілометр несло від нього п'янким запахом отави.

В редакції тоді роботи було по самісіньку шию. І Петро Скиба з першого дня став «міцним гвинтиком у редакційному механізмі», як звикли були повідати хлопці. Працював віддано, виявив до роботи хист, ходив, збирав, інформував, дискутував, горів чистим полум'ям.

Через якийсь час з двох сторінок газета перейшла на чотири, а згодом на шість. А редактори — прийшов ші один новий. І друкарка нова. А газета — в три рази більша. Правда, збільшення сторінок газети добились самі редактори, і їм се дозволили, бо не вимагали людей. Хлопці раділи. Запалу вистачало і тягли всі — один за двох. Інший колектив би може робив все за рахунок якості, мовляв, так і так: тоді ми погодилися, здуру, правда, не зважили свої сили, переоцінили себе, а тепер не виходить. Назад до чотирьох сторінок вже не можна — буде сором. Справа тут політична.

ЛЮДИ І КОСИ

Виручайте, товариші, додавайте ші дві сили! Так би, можливо, повели себе інші. А хлопці ні. Довго і думки подібні відганяли від себе. А важкуватенько було. Восьмигодинний день? Та по ньому і слуху й духу не залишилося. Підганяли один одного, забували свої особисті справи, стали майже інвентарем редакції: і днювали і ночували в ній, лише б все йшло по порядку.

Подвоїлась енергія, подвоїлась працівна доба, але й нервозність в роботі — мовчазна напружена нервозність. І все з чеесемівською впертістю, достойною комсомольських традицій: комсомол — наш приклад! Подвоїлось, якщо не потроїлось і ділове безсоння під час нічного відпочинку. Але газета виходила безперебійно, виходила майже з воєнною впертістю, бо потреба стала наказом. Колектив навіть одержав похвальну грамоту.

Се — з одного боку. З другого — з особистого життя в хлопців залишились тільки черепки. Про особисте життя Петра Скиби ми тоді іші не знали майже нічого. Ніхто тоді і не підозрював, шо в Скиби може бути особисте життя. Знали тільки, шо хлопець допомагає матері — проситься часто на сільськогосподарські бригади, косить і молотить у маминій межипотоцькій артілі... витрачає там кожного року всю свою відпуску. І все, як коняка: налігши грудьми на хомут, і міцно впершись ногами до землі...

Поки не треба було — не цікавились ми його особистим життям, а в роботі з ним був спокій. І, знаєте, чогось воно завжди так: як людина працює добре — ми її майже не помічаємо, а подекуди — й зовсім забуваємо про її існування, бо для нас вона — не проблеми. Куди там: за тиху скромну роботу ніколи не згадують! А як в людини шось зіпсується, якась пружина в неї заскрипить, ну, тоді якже не помічати! І давай лікувати. А ліки — докори! догани! кари! Ніби все догори дном перевертається. Була людина, мов найкращий годинник, і раптом — відстає, скрипить, йде нерівно. І все замість того, шоб подумати, з чого така переміна. Може десь інде для такого підходу не вистачає культури, розуму. В газеті «Міжгорянські вісті» не вистачало для сього іншого — часу... Коли від'їжджав Петро Скиба з Малацок, обіцяв своїй дівчині невдовзі влаштувати її на роботу в нашому окрузі. На наше зацікавлення, чи шось для неї зробив, знизав плечима:

— Спочатку пробував. Не вдалось. Її спеціальність географія та історія. Ці предмети в нашій школі зайняті. Думав, подивлюсь, чи інде десь на Східній Словаччині не знайдеться вільне місце, та... самі знаєте, чи був коли-небудь в нашій редакції час на подібні речі?

Продовжувався і діалог з матір'ю. Мабуть частіше в усній формі.

Хлопець наближувався до тридцятки. Мати-небога — шо теж не можна засудити — рада була б вже невістці. А в Петра до весілля не доходило.

Здається, між матір'ю та ним доходило навіть до чогось серйозного, бо Петро місяць чи два ноги не показував дома. І вона знову пару раз написала йому. Правда, вже трохи в іншому дусі.

...Допомагаєш ти мені, сину, шо правда — то правда. Хоч і не грошима, але допомагаєш. Знаю я, шо грошей ти для мене не маєш, і не будеш мати. Та не ти один, всі ви, тоті вишколені, більше без гроша, ніж з грошима. Але час думати на одруження, — писала йому стара, доказуючи, шо людські хлопці в його роках давно жонаті і водять внучат до своїх матерів. Писала навіть, хто з його ровесників і де оженився, навіть хто з ким ходить, а в одному листі дозволила собі нагадати і дівчину, яка їй приглянулась «...шо могла б бути синові до пари», на шо Петро вперше в житті

у відповіді досить безцеремонно відгризнувся: «Це моя справа, а ви чекайте; закличу і на свадьбу, як прийде час!»

Не знаю, чи в тому часі ся його Павлиша вже відрізала коси, або було усе ші до того. Здається, було воно все ші до того.

Бідній матері ніяк було зрозуміти сьогоднішній світ: і виносила, і виходила, і скільки наплакалася, коли дітинча хворіло; сама без допомоги день і ніч витягала на роботі руки, шоб якось виховати двоє дітей, і на тобі: коли женитися — тобі нічого втручатися — не твоя справа! Ні, в її часи, за таке не хвалили!

Вона була вдова і в іншому листі поскаржилась на долю іншим тоном, але недвозначно: може, якби жив отець, то було би якось інакше. І знову наважувалась: «... кидь маєш, Петрийу, дівча, то лем приведь го. Може йому в нас полюбиться. І я їй буду таков матіръов, як і тобі». Не знаю, шо він їй на то відповів. Дуже можливо, шо й нічого, бо хлопець на наших очах почав різко мінятися.

Перш за все твердо вирішив кинути редакторську професію і піти від нас кудись на школу. Завів листування з директором Малацької одинадцятирічки. Почав потрохи випивати.

В редакції після довгих розмов і Петрових наполягань, шоб звільнити його, нарешті, приобіцяли, але якшо знайде за себе нагороду. Петро шукав і когось вже й знайшов був. Але той не підходив. І Петро так довго шукав іншого, доки вільне місце на малацькій школі не стало зайнятим. Там не могли на нього чекати до самого вересня, як діти сядуть у шкільні лави.

Уявляте собі, який був нещасний, коли довідався, шо знову усі його плани провалилися?

(Далі буде.)

Іван Мацинський

Поезія МИКОЛИ ДАНЬКА

Чому між сотнями книжок, які з'являються щороку, лише дуже рідко трапляється книга, яка відразу підіймається своїм значенням над поточною літературною продукцією і викликає загальне захоплення? Чому поезія Василя Симоненка мала такий вплив на формування сучасного українського мислення?

Такі питання виникають, коли читати нову збірку поезій Миколи Данька «Червоне соло», яка нещодавно вийшла в харківському видавництві «Прапор». (Микола Данько: Червоне соло. Видавництво «Прапор», Харків — 1967, стор. 92, тираж 6000.)

Звичайно, Данько — не Симоненко і ототожнювати їх не можна. Їхні художні прийоми часто розбіжні і обидва вони по-різному використовують поетичні засоби. Але коли розглядати поезію, як відображення найактуальніших проблем сучасності, як вперті пошуки правдивого тлумачення світу, як пролог до активної дії в житті — то спорідненість тут незаперечна.

Василь Симоненко виріс з невідомого журналіста обласної преси на трибуна загальноукраїнського значення. Микола Данько, який народився 1926 року в селі Словгород на Сумщині, також працює в редакції сумської обласної газети «Ленінська правда» і шлях його до поезії подібний, хоч, здається, ще складніший, ніж у Симоненка. «Червоне соло» — друга збірка М. Данька (першою було «Зоряне вікно») і вона свідчить про прихід в українську літературу поетичної індивідуальності першорядного значення.

Тому й не диво, що збірка «Червоне соло» розійшлася зразу ж після її виходу і зникла з книгарень України ще того ж дня, коли надійшла до продажу.

В цілій книжці містяться 71 поезія і три довші твори, які є органічним закінченням книги.

Наприклад, невелика драматична поема «Перед боєм», є, власне, діалогом між Олексою Довбушем та малим Олексиком. Дія цієї поеми відбувається в Австро-Угорщині в кінці XVIII сторіччя і в поемі знаходимо таке місце, яке може послужити мірою художності цілої книги:

Олексик

То правду кажуть, що в коморах ляцьких
Сам дідько не зрахує срібла-злота?

Олекса Довбуш

Нам рабувати, синку, не подоба.
За інші скарби треба купно дбати,
Та вивести з неволі Україну,
Щоб хлопська правда панувала владно,
Щоб не глумились добрії сусіди,
Не збиткували над коханим словом...
Ти крихітний... Збагнеш колись, напевно,
Що діється у рідному краю:
Тут чужоземці кубляться щосили,
Коріння, мов гадюччя, запускають
У наші душі... Ми як в павутинні,
Що в'ється, мов курмей... Із кожним роком
Все грубше путо наоколо шиї,
А люди тільки ляпають вухами...

Олексик

Той мотуз... де він? Чом його не бачу?
Якби завидів — тирх! ножем, та й вже.

Олекса Довбуш

Він неухватний... Але тим страшніший,
Що ми його, сліпці, не помічаєм
І з любістю осмішуєм себе
В очах народів вольних...

Жодна література ніколи не мала забагато справді великих художніх талантів — навіть українська, яка не може скаржитися, зокрема в поезії, на їхню нестачу —, тому приємно засвідчити прихід до нашої літератури мужнього і поетично довершеного слова Миколи Данька, якому властиві всі ознаки, потрібні для того, щоб конструктивно формувати мислення сучасних українських генерацій.

Павло МУРАШКО

Добірку поезій Миколи Данька вміщено на стор. 39.

ТРАВНЕВА НІЧ

Травнева ніч колише місто,
неони жмуряться, тремтять,
принадно кличуть,
манять
барвисто
до барів димних,
смердючих спиртом кав'ярень,
які двигтять під кулаками...
Травнева ніч колише місто,
як намисто
дівоча грудь.
Сплітається екстазний сміх
з плачем гірких любовних хвиль,
з прокльонами п'яниць
та кашлем шансонеток.
Із кам'яниць «червоний хрест»
привозить стогін до лікарні...

Подзвонює нікльоване знаряддя воїнів
білих,
і падає життя в червоних краплях
на білі ниви людського терпіння...
По довгих коридорах білі тіні
літають тихим шумом —
білі голубини в уніформі.
Трясеться повітря
в ефірі, йоді, хлороформі.
Над білими дверима
запалюються світла —
раз тут, раз там...
Це стогін світить,
це стогін кличе білі меви...

Над містом пахне ніч травнева.

ПРИВІТ ВЕСНІ

Ти знов прийшла, княгине,
в весільному вуалі
і злотий м'яч підкинула високо
під синій бальдахін...
Вітай і сили духа дай,
щоб при розлуці із тобою
не впасти у відчай!
Я кожен день, — годину кожну,
ба кожну мить —
нектар чудовий п'ю з твоїх грудей,
втягаю мірою легенів
твій аромат, княгине;
твій паж крилатий
аж десь із ложа сонця —
з України —
Твій фіміам приніс сюди.
А перед вівтарем вінчальним
стоять сади;
ллються хорали
із хорів зоряних травневих
на шати черешневі...
Я п'яний від пахощів твоїх,
від кольорів твого вбрання
прижмурити я мушу очі,
від музики твоєї, твоїх пісень
моя душа розносить
гімн творіння
весь день, весь день.

★ ★ ★

Даремно плачем, нарікаєм,
що кривда — в серці гострий ніж...
Не дивно, що зродився Агаєв,
м'юзеліеру в світ приніс.
Не дивно, бо діалектично:
ми «кавза пессіма» самі;
вже спорадично
своє зерно в чужому дні.
Не любимо свого ми досить,
не цінимо ні власних жертв;
хоч сіємо — все інший косить,
все інший є нам менажер.
Чуже навчились ми цінити,
своє під тином десь гние...

Як можемо чуже любити,
коли нелюбе нам своє?
До сто своїх — один чужинець,
всі — по-чужому верземо;
бо в нас чужі вже в роті слини,
хоч всі ми власний хліб їмо.
І пульс б'є в серці по-чужому.
Оце жнива усіх надбань...
Закусиш — і наб'єш оскому
від нескінченних нарікань.
Даремно плачем, нарікаєм...
Віддай своєму честь... любов...
Отакі в Ілліча читаєм,
котрий прокляв чужий покров.

Михайло Качалуба

ЯДЕРНИЙ РЕАКТОР

В моїй святині вітер свище,
мете сміття,
зриває павутиння,
підносить куряву, пилюку...
Екран душі
у блискавках радара;
моргає око електронне
у чорних окулярах...
відкрийте вікна,
відкрийте двері!
Хай вітер вимете сміття —
кричать в радарі,
благає ядерний реактор
сумління...
І вікна вшир,
і двері вшир
отворю вітру;
хай мете...
І весело екран засвітиться
реактор ядерний всміхнеться
в парфумах ялівцю —
назустріч сонцю.

ЧУЖИНЕЦЬ

Я — метеор відірваний від рідної планети
в круговороті центрифугальних сил,
лечу й горю в чужинній атмосфері.
Хоч бачить мати мій вогонь,
не в силі вже його згасити,
не в силі знову притягти мене до лона.
Горю і мій вогонь — малий, та ясний, —
несе мій тиждень матері-планеті...
Палить чужинна атмосфера, давить, розмелює на порох
мої всі сили, мій талан, моє життя...
Я — метеор, самий, без друзів і без рідних,
горю завжди чужинцем:
в суспільстві, праці, церкві,
ба навіть між своїми —
мовляв, не народився у Бескидах...
І мій вогонь чужий, і моя праця, і мій напрям
в останньому горінні...
знаходжу шлях: — чужий, хоч світить!
даю тепло: — чужий, хоч гріє!
годую, кажуть: — хліб не наш!
учу їх: це не наша мова!
даю здоров'я: — краще свій би!
співаю: — пісня ця не наша!
молюсь за них: — не богу нашому...
Згорю: — не свій був! — скажуть.

— — — — — — — — — — — — —

Я — метеор відірваний від рідної планети
в круговороті центрифугальних сил,
горю в чужинній атмосфері матері-землі.

БЕЗВЛАДНІСТЬ

ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ

Весь той час, що дивлюсь на тебе, солодко, з якимось досі непізнаним смаком позіхаю. По тілу мирно розливається відчуття полегкості. Так завжди зі мною трапляється, коли має те статися. Це ніби передчуття його наближення. Ревматики хворіють сирістю — чують близьку непогоду. А я майже безпомилково реагую на її наближення. Ні з ким не зустрічаюся з подібними передбаченнями. Здається, лиш самого мене природа обдарувала такими дивними передчуттями. Позіхаю, позіхаю, тіло втрачає вагу, але очі заливаються вологою. Не від жалю, а від позіхання. Ось знову. Ти цілком розпливаєшся в моєму погляді або подвоюєшся чи навіть потроюєшся. Безпечно можу битися об заклад, що знову це станеться. Ще ні разу я не помилився. Може, й неприємно тобі, але я не в силі перебороти себе. Коли б це було від утоми чи недосипання, то давно минуло б. Воно не дає мені спокою вже десять хвилин. Це буде хтось із близьких знайомих. Із дуже близьких. Коли вже візьме мене таке позіхання, то в дуже скорому часі хтось замовкне. Перестане існувати для нас, просто — помре. Не можу доказувати, що цілком перестане існувати і для своїх близьких. Хоч би на певний час. Помре нормально, але це ще не значить абсолютне зникнення. Чому б тоді люди навіть у газетах запевняли нас, що ніколи не забудуть про померлих. Існувати щось з нього буде, але не таке, об що можна було б обпертися чи навіть ударитися. Його навіть у вузьких коридорах не потрібно обходити. При зустрічі з ним не можна зіштовхнутися. І це все. Інші дивляться на годинники, кудись спішать, а ти спокійний. Тобі байдужа їхня біганина, нервове переступання з ноги на ногу в довгих чергах. Ти перестав чути. А хто не чує тікання та такання годинникового механізму, для того не існує й час. Ти на все маєш досить спокою — при цьому звертаю твою увагу, що поняття «час» для тебе взагалі не існує, і я не можу вже вживати його. Воно цілком зникло.

Справді напастю насіло на мене те позіхання. Боюсь, чи це передчуття не принесе мені клопоту. Може, хтось із близьких... або навіть двоє можуть попрощатися з нами.

Пробач, що й тебе потурбую, але давно не можу відвернути від тебе погляду. Дивлюсь на твоє обличчя: бачу його бліду фарбу — серце, мабуть, настільки ослабло, що не в силі вигнати кров аж в лиця. У минулому столітті бліді паняночки вважалися красунями. Не одній з них дарма пудра приховувала рум'янець сорому. Але в наші дні білих, блідих людей посилаємо по лікарнях. Чи не відчуваєш невільність, ніяковість? . . На шиї бачу битися синю жилку, але лиця зовсім пожовтіли. Не буду твердити, що причиною мого позіхання ти став, але й перечити не наважусь. Якщо так приглядаюсь до твоїх очей, аж напрошується на язик висловити думку про твій близький кінець. Коли ще скажеш, що почуваш себе ніяково, обов'язково помреш. Хто інший міг би з близьких залишити нас? Тепер нікому неохота бачити своє прізвище під палаючим факелом видрукованим в чорній рамі.

Моє позіхання не пам'ятаю, щоб підводило мене. Завжди когось з жалем згадаю найкращими прикметниками. І то мусить бути близький знайомий чи рідня. А в цьому випадку, коли говорити про тебе, все логічно підтверджується. Ми близькі знайомі, з лиця в тебе зникла кров, і відчуваєш невільність, — це ти вже не приховуй переді мною. І останній раз я розійшовся з близьким знайомим. Ніхто не хотів вірити в моє позіхання. Я клявся, а він не вірить. Та й було чому не вірити. Він якраз в розквіті сил і в тілі, лиця аж палають для інших, але я помітив на них жовтий колір. Найбільший жарт в тому, що й він сам не вірить в це. Б'ємося об заклад, — пропоную напоготів йому, — а він, уяви собі ту відважність, простягає мені руку! До тижня, невірливий, вже під землею був. Треба колись зайти за виграшем до нього. Мабуть, аж тепер, коли тебе будемо хоронити, то попрошу від нього. Раз дав слово — хай платить. Коли б був не помер, мені теж не відпустив би.

Знаєш що? Давай і з тобою поб'ємося об заклад. Я кажу: до тижня помреш, а ти заперечуй. Згода? . . Але ні. З мого боку це можна вважати шахрайством. Я тут нічим не ризикую, а знов ти не маєш жодної надії на виграш. Моє позіхання настільки вірне, що зайво й мить сумніватися. Не б'юся з тобою об заклад. Зрозуміла річ, з мого боку це нечесно. І він такий. Кажуть, якраз товстіє. А пішов. Бачиш. Ти не товстієш і в лицях крові не маєш — лиш на шиї одна жилка ледь тріпочеться . . . властиво, не тріпочеться, тільки синіє, та й синь ховається під жовтою шкірою, і невільно почуваєш себе. Навіть очі мутніють. Тепер розкриваєш рота. Отак . . .

Ну, бачиш, не зайвим було моє позіхання. Ще й об заклад ти був би бився. А воно все так швидко закінчилося. Лиш в трудях зчеркотіло — і ти вже готовий. Коли ще стягну повіки на мутні очі, то марні були всі твої стопорчення. Та ти ще досить культурно поводишся. Але він простяг мені руку, а заплатити вже нема кому. Я не подарую цього. Піду на твій похорон, то буду від нього вимагати. Яке мені діло до його переконань. У повному розквіті сил, якраз найкраще почуває себе, навіть поправляється. Та чи я надурно позіхаю? Ні, раз ти програв, то плати. Більше вже ні перед ким не будеш битися в груди. Але я можу своє твердити. І на тобі, бачиш, знов сповнилися мої передбачення. Пробач, що я заговорився. Мені треба привезти тебе додому і зробити порядок. У дружини й так багато клопоту буде з рідною, то рада буде моїй допомозі.

Щоб не мовчати всю дорогу, — мені ніколи не хочеться багато в подіб-

них моментах думати, — я розповідатиму тобі повз що проходимо. У такий спосіб і мені час скоріше втече, а тобі приємніше лежати, та й зустрічні не можуть підозрювати твою смерть. Інакше не відіб'юсь від цікавих, що гуртами тиняються по вулиці без діла. Їм приємніше розважатися над тобою, ніж уявити себе в твоєму положенні. Що не кажи, але ти в певних невигодах: хоч і відбиваєшся чи навіть сваришся з кимось, але лиш коли той захоче слухати, а не коли тобі вигідно.

Дивись, твій сусід. Обов'язково над шахматами прокуняв весь день. Чоло аж виблискує від поту. Задиханий прилетить додому вислухати чергові сварки дружини і плач дітей. А знав би про тебе, що трапилося, то передранком дотеліпався б п'яний. Ще й дружину розбудив би і з захопленням розповідав би їй про тебе. Я можу зробити йому ту радість — вистачить поманити пальцем, але хай спішить. Сьогодні порядно спізнюється, то й жінка його відповідного тону набере. Чого таїти, ще й штовхана одержить. Не буде ж противитися істеричній бабі: вона заспокоїться, а йому що? Муха лапкою торкнула.

А пані Висока, думаєш, не полетіла б моментально в найближчу кав'ярню? Вона й без того замітає там. О, то мала б тему на сьогоднішній день! Півміста довідалось би ще до півночі. А так не має змоги пожаліти тебе і похвалитися твоїми залицяннями. Хоч це ще не значить, що вона цього не зробить. Але сьогодні хочби ні. Граціозно вклонилася нам. Напомаджені губи повисли їй на вухах. Підозріло закинула погляд на нас. Хай іде своєю дорогою. Нічого їй теревені торочити. Хоч треба признатися, що твоє відношення до неї не було байдужим. З того моменту, коли ми гуляли з нею, і ти відпровадив її на квартиру, не можу сунути палець, у вогонь, що обійшлось між вами тільки кавою.

Тепер держись гордо. Проходимо повз наше підприємство. Я придаю газу. Панночка Сумна, напевно, крутиться біля чашок кави і розважує в руці рівномірні порції цукру. На похороні обов'язково усім буде розказувати, як ти тільки її каву вихвалював і з якою насолодою ти завжди сьорбав. Вона сама вгадувала, коли скип'ятити воду і вчасно поставити перед тобою чашку. Єдиному тобі вона не відмірювала цукор, а давала всю коробку. На похорон візьме кілька хустинок в сумку і всі їх перемочить солоними сльозами. Потім згадає, що пудра могла від сліз розмазатися і з нетерпінням вичекає кінця. Я вірю, що чашку, з якої ти пив каву, вона нікому вже не запропонує, але буде довго зберігати її, можливо, не як спогад про тебе, а як рідкісну дорогоцінність.

Від директора мені навіть перепаде. Він довідається аж завтра вранці. Зранку буде розсерджений ще вдома. Знаєш, яка в нього вередлива жінка. Але й так ніяк не можу зрозуміти, коли встигає вранці так розсердити його. Від тієї звістки він осточортіє. Тільки що розклав цидульки з даними для нового чергового звіту міністерству, а зразу вже треба відкладати і готовити надгробну промову. Ще й секретарка не знала, коли взяти відпустку, а, мов нароком, відклала її на цей тиждень. Доведеться самому оббігувати відділення кадрів і наше, щоб зібрати дані про тебе. Йому

БЕЗВЛАДНІСТЬ

Василь Дацей

треба, крім похвали (розумієш, що ніхто на похороні не буде тобі дорікати якісь провини), доповідь пересипати кількома сентиментальними вигуками. Для цього зійдеться кілька нас, і у формі змагання вигадаємо щось. За місто попрощається з тобою хтось із комісії і прочитає промову із збірника, думаю, ти вже чув її кілька разів — лише прізвище замінять. Директор багато наговорить навколо дітей. Щастя, що маєш малих дітей. Це обов'язково викличе і в найзавзятіших сльозу, не кажу вже про жінок, які аж захлинатися можуть, коли майстерно, з належним пафосом повідомити це. Не можу обіцяти, чи обійдеться без процентів — сам знаєш, директор наш без процентів і двох речень не скаже. Обов'язково похвалиться на скільки процентів підприємство перевиконує план, а це було й твоєю немалою заслугою. Ще кожен щось додасть і так достойно відпровадимо тебе в останню путь. Від профспілок купимо вінок. Коли буде ще бракувати якась крона, то зробимо збір. Директор слова не скаже, але своє буде думати. Ти ж розумієш, з-за тебе він на день буде затримуватися із звітом. Коли б розходилося про якусь нараду, то був би тобі вдячний, що не мусить на неї йти, але звіт його не мине. До всього того ще й забариться після робочого часу. Не досить того, що весь день лиш про тебе будуть торочити розмови, і ніхто нічого не зробить, та ще аж увечері повернеться додому. Дружині твоїй, властиво, вона тепер уже вдовиця, пораджу, щоб не забула позвати його додому на поминки. Інші розлізуться по корчмах, а його обов'язково треба покликати. Хай трохи розжалиться, а я вже вирву від нього якусь крону у формі одноразової соціальної допомоги.

Не знаю, чи звернув ти увагу, що вже ніяк не позіхаю. Весь той час я ні разу не позіхнув. Тепер ти повинен повірити, що я мав рацію. Той бився об заклад зі мною. Відпроваджу тебе, то й зайду за ним. Не можу пробачити йому. Був би пережив якийсь тиждень, то не пробачив би мені. Щастя, що ти не йшов об заклад зі мною. І тих кілька крон для сім'ї теж допоможуть.

Якийсь час знов буду мати спокій. А то почну позіхати — добре рота не розірву. При тобі я зовсім змучився. Це тому, що ти в безпосередній близькості біля мене. Сильний сигнал був. Мусиш визнати мою перевагу. Бачиш, безпомилково я вгадав. Цікавить мене лиш одне, чи буду позіхати, коли самому доведеться в твою ситуацію попасти. Не думай, що заздрю тобі. Такий стан, на мою думку, досить неприємний. Лежиш і мовчиш. Без найменшої надії повернутися. Не вір дурним приказкам, що хтось від непристойностей повернеться в могилі. Лежиш собі поліном і кінець. Нічого не чуєш — не мусиш і відповідати нікому. І між нами, живими, є хвилини мовчання, навіть напруженого мовчання. Але, в порівнянні з твоїм, є в тому велика різниця. Мовчання буває неприємним: тільки уяви себе на екзаменах, коли відчуєш усім єством, як щось потрібно говорити, десь глибоко в підсвідомості це навіть гнітить тебе, майже уявляєш собі, що сказати, на язик тиснуться слова, губи ворушаться, але, спритна муха своїм раптовим дзижчанням знов занурює тебе під поверхню звуків, і ти втомлено далі мовчиш. Подібне трапляється нечасто. У пам'яті залишится

неприємний спогад — і більше нічого. Моменти мовчання при зустрічах з дівчиною є набагато солодші, з присмаком зрілого абрикоса, аж напрошуються розкусити і з дівочих губ ссати його.

Пробач, те порівняння зненацька спало мені на думку. Я знаю, коли б ти був живий, то безперечно почервонів би від сорому. Знаю ту пригоду з дівчиною. Ти запропонував їй задивитися на місяць і так неочікувано поцілував її. Ясно, це наївно, але хто з нас не робив дурниць в молодості? Кожен має щось. І я не ліпший. При одному виступі, я розказував тобі кілька разів, на сцені при поцілунку дівчина розкрила рота, за що я зразу там штовхнув її під ребра і десь рік не говорив з нею. Тепер можу соромитися, та пізно. Деколи й дурницю випалиш, а потім дорікаєш собі, що радніше міг язика сім разів укусити, як мав рота розкривати. Але з товаришем часто годинами просидиш мовчки і не відчуваєш жодної потреби озиватися. Якось з півслова розумієтесь. Хоч лиш кількома незв'язаними словами ви обмінюєтесь, але розійдетеся з почуттями, якби цілу добу ви не переставали говорити. Старші люди кажуть, ніби найцінніше в людини є розмова. Чи не тому вони навіть надокучають нам своїми розмовами. Кажуть, що людина повинна говорити ті найприємніші речі, щоб після одної бесіди тебе тягло знову за такою людиною. Я сам відчув уже, що деколи тягне мене почути голос друга. Але й так я такого переконання, що коли не маєш що людині сказати, то радніше помовчи з нею. Різниця між нашим мовчанням і твоїм є в тому, що ми можемо будь-коли обірвати його, чи воно приємне або ні, але ти не маєш такої можливості. У тебе, практично, немає жодного вибору, і ти в тому відношенні невільний.

У житті доти щось означаєш, поки маєш силу й відвагу не мовчати. Розумію, не мовчати у відповідний час і на відповідному місці. Є й такі, що навіть розкрикуються, налякують все своє оточення доказати своє, стопорчаться по закутинах, а на світлі тануть штучним воском свічки, і можна їх формувати на що завгодно. Думаєш, когось дуже засмутить твоя смерть? Навпаки, тебе похвалять за відданість, бо ти зрікся можливості перечити. Так ти став хорошим слухачем, якому можу будь-що товкмачити в голову без єдиного прояву протесту. Для мене це вигідно, і чому не намовити тобі, що твій шлях є єдиним можливим, ба, навіть єдино правильним, а для емоціонального підбарвлення — навіть геройским.

Є хвилини в людини, коли хочеться тобі побути на самоті, але це ще не є мовчанням. Це тільки беззвучне існування чи мовчазне вичікування відповідного моменту вийти перед гурт і на повні груди пустити водопад власного перевтілення в дзвінких аргументах. Дозволю собі пригадати ще один момент з твого інтимного життя. Як тепер з ретроспективою оцінюю, це були найприємніші хвилини твого існування. Тоді ти зливався в одне ціле і так гармоніював всі органи для єдиного переживання часу. У ті хвилини ти не слідкував за собою, не ділив навіть думок для людей і для себе. Це не були моменти довільного гальмування окремих подразників, а стихійне перевтілювання власного часу з відносним часом навколишнього середовища. Тепер ти не сприймаєш пасивно час, бо не чуєш цокання

БЕЗВЛАДНІСТЬ

Василь Дацей

жодного годинника, але тоді ти активно не сприймав час при чіткому визначуванні ритму близької матерії і власного пульсу. Тоді ти ховався в лозиннях, лісових яругах, зникав з людських поглядів у цокотінні штучних мініатюрних млинових колесах. Гірські струмочки ти вимощував гладенькими брилками, щоб зменшити тертя води і тим прискорити нитку її існування, яка на кінці розстрямбується на малих молотках, теліпається і ловить в долоні бризків різнобарвні райдуги. Струмок дзвінко плескався котячими язичками і хлебтав реальний час.

Навіть сон вигідніший від твого теперішнього стану. При спанні маєш надію бачити сновидіння, що сприємнять тобі не лиш ранок, але й цілий день. Дехто вимуштрувався настільки, що, як тільки притулить голову до м'якої подушки, зразу твердо засипає. А є люди, що насолоджуються сновидіннями. І в цьому напрямі можна вимуштруватися: увечері вистачить пізно чогось наїстися, а перед сном думати про певні речі, скажімо, що ти начальник великого підприємства. Тоді думки хвилястими променями несуться в сон і на срібному полотні демонструють найприємніші сновидіння: ти начальник гігантського підприємства з кількома відділеннями (можуть бути канцелярії й за кордоном) і весь той механізм залежить від твого моргнуття бровою чи ледь помітного кивнуття головою; теперішній твій начальник обов'язково займає найнижчу посаду і ходить з вічно пониклою головою на знак покори; жіноча стать займає цілком своєрідні посади: жодна не існує для роботи, але для прикрашення підприємства, і вони всюдисущі, в найтрудніших моментах їх усмішка надає сили й розуму, окрилює на неймовірні досягнення; їх ніжні руки волосистими хвилями теплого вітерця гладять тобі нахмурене обличчя і втомлене підборіддя. Після такого сну вороже розбиваєш торохкотіння старого годинника, що вимітає все те з твого життя і жене у одноманітний будень. Та це триває лиш хвильку. Сон залишається цілоденним супутником і перетворюється в непереборне бажання вжити опіум для дальшої ночі. А ти втратив і ту можливість.

До фотографа б зайти, щоб підготував усе потрібне і не сплутав вулиці. Між іншим, не думай, що мертвим будеш погано виглядати. Де ж там! Про все зразково подбано. Косметика і мерцям повертає в лиця рум'янець. Засоромленою дівчиною будеш мати розтягнуті губи в ледь помітну усмішку. І губи, здається, трохи напомаджують. Жінкам, знаю, цілком напомаджують. Але чоловікам, бачиш, не скажу, чи справді напомаджують. Мені особисто могла б і дивною чи зайвою видаватися така старанність. Але це роблять родичі, щоб нахвалятися, як добре кормили і обходили небіжчика. З одного боку припараджують, тішаться тому, а з другого — це напускає на них ще більший жаль, що такий молодий, здоровий, життєрадісний покидаєш їх. Пошепки будуть сповіщати одне одного, що ти, ніби заспав, так мило виглядаєш.

Вони можуть баламутити себе чим завгодно, а для мене ти в такій позиції смішним будеш здаватися. Розумієш, досі ти був серйозним працівником, всі тебе поважали, дехто навіть приклад з тебе брав, дехто,

може, й побоювався. А тепер лежиш нерухомо. З серйозного вигляду рука просектуранта зняла пелену і підбила кутики вуст угору в посмішку. Хоч чорний костюм на тебе одягнуто, але пальці ніг бідненько стирчать в чорних шкарпетках.

Бути на твоєму місці, я б відмовився від фотографа. Серйозно. Це ж зайво викинуті гроші, не кажучи вже про прогаяний час у нього. А яка тобі користь з того. Купка фотографій з обличчя, момент накладання віка, момент вбивання цвяхів; сама труна, хоч і причепурена різними мережками, виглядає серед чорних силуетів самітньо й дрібно, ніби щось загублене в порожньому залі кіно після сеансу: пуста коробка без цукерок; кілька світлих плям заплаканих облич найближчих. Жінка запакує їх в коробку і заховає в незахідний куток шафи. Дітям вона не захоче нагадувати про тебе, а гостям не велика насолода для молодиці виставляти свої зморшки в невинному плачі. Справді, я обійду фотографа тепер; завтра теж замовчу, а інші — хто б там здогадався про нього. Жінка тим заощадить зайвий гріш, а ти теж нічим не поплатишся. Коли з пам'яті найближчих зникнеш, то пожовклі фотографії вже не врятують тебе. Ти не смієш підпадати під вплив реклами. Тепер усе рекламується. Навіть мінеральні води, так ніби людина могла чогось іншого напитися: звичайна вода з водопроводу коли й тече, то так тхне, що в рот її не візьмеш. Люди магнітофони купують, щоб зберегти на плівці дитячий вереск, плаксиве дзявулення чи картавлення, за яке дорослій людині доводится соромитись. Хіба тобі вже хтось показував, як у дитинстві вивалювався перед фотоапаратом на животику? Лежить собі невинне немовля з голим задиком і перелякано дивиться поза об'єктив; що трапилося з мамкою і татком, які без причини сміються, ріжки виставляють чи ляльками махають. Було колись. А тепер з нього непоправимий п'яниця чи кілька разів караний нероба. Хай би похвалився такою фотографією. І дівчата соромляться витягнути на світло, як колись безгруді на горщиках сиділи з виряченими очима. Але так завелося — всі фотографуються. Нехай собі роблять щозавгодно, але в твоєї дружини нема стільки грошей, щоб так надурно розтринькувати їх. Коли б лиш фотограф, але там ще спеціальну коробку купуй із замком, — а потім лиш морока з тим. Дітям теж непотрібні фотографії. Вони тільки принижували б тебе в їх очах. Ти вже зрікся старіти — тим самим і розумово розвиватися, — діти завжди будуть тебе вважати тим, чим ти був в ту незабутню хвильку, коли перейшов у світ мовчання і згоди. Поступово дорастуть тебе і навіть старшими стануть за тебе. Сини як похилі дідусі, з погордою розповідатимуть своїм онукам дивні пригоди, в яких ти будеш виступати парубком і молодим мужчиною. Ти навіть сороківки не дожив, а далі старіти вже не маєш можливості.

Час втікає, а я гаю його розмовами з тобою. Й мені самому треба підготуватися до виступу. Знаю одного священика, що кожне суботнє після обіду переходив стодолу, розмахуючи руками, при підготовці недільної проповіді. Я, правда, стодоли не маю, зате якийсь там жест і перед дзеркалом навправляю. Товаришами ми є, думаю, не помилюся, коли скажу,

БЕЗВЛАДНІСТЬ

Василь Дацей

навіть вірними. Але на похоронах ніхто не розглядає відносини між живими і небіжчиками. Вам усім тикають, навіть малі діти не скажуть на «ви». Це вже стара звичка покепкувати собі над безборонним. Та про нашу дружбу знаєш. Кожен дивувався, як можна так довго товаришувати. Люди довіряються один одному, звикають один до одного. А коли вже докладно пізнаються, то або посваряться, або чогось такого натворять, що навіки розійдуться. Це як при затемненні Сонця: Місяць із Землею настільки наближаються до прямої в просторі, поки не кинуть темну пляму одне на одне. Секретом нашої дружби були приховані особисті проблеми і неперебільшена цікавість іншими. Не можу твердити, до чого дійшло б і між нами, але зайво затруднювати собі мозок непотрібними вже прогнозами. Ти своїм вчинком наше товаришування припинив і залишив назавжди на одному пункті — ти відсік відтинок розвитку. Те, що я чесно признався з позіханням, — в тому нічого особливого немає. При будь-кому іншому, навіть при найтендентнішій панночці, я інакше б не повівся. Чого тут приховувати. Я вже знаю себе: раз почну позіхати, то обов'язково хтось із близьких відійде, а коли так сильно позіхаю, то тут справа ще ясніша: відійти повинен хтось із найближчих — найближчих не по сімейству, а в просторі, — а таким був ти, то я й чесно признався, і мав правду. Ти одразу почав мінити фарбу, зеленіти аж до останнього видиху.

Тим, властиво, ти нічого не втратив. Скільки таких є й тепер, що лиш позаздрити можуть тобі. Правда, я ні. Я ще не вмів би переносити таку порожнечу навколо себе, не вмів би стільки мовчати. Для тебе це навіть найвигідніше. Знаючи добре твої манери, я давніше міг би пропагувати такий відхід. Зайва ніжність і культурність, брате, не кожному годяться. Вони повинні бути пов'язаними з чимось цілком протилежним, бо лиш так творять одне ціле. Ти це не міг перебороти, то полегшив собі у такий спосіб. Тепер маєш спокій: навколо порожнеча, пусто, тихо. На перших порах ще й не помічаєш усього комплексу простору, але я вже з перспективи дивлюсь на тебе, як падаєш на спокійну поверхню і децентричними колами розсуваєш все геть. Ти залишаєшся малопомітною цяткою посеред великої порожнечі, посеред якої коштами твоєї рідні і знайомих у підприємстві поставимо мармуровий пам'ятник, щоб не забути, де ти подівся від нас. Тобі він непотрібний, для тебе вигідніше заховатися і в тій порожнечі, але хтось впровадив таку звичку, яку ніхто з нас не відважується скасувати. Проходячий на мить зупиниться роздивитись твоє фото, закохані пари прочитають напис на мармурі і будуть у мріях порівнювати його з іншими, щоб знайти той найкращий для себе. Зайві й сварки їхні, бо мало кому вдасться, що зробив Сковорода, власноручно вивести собі над могилою бажаний напис.

Я сподіваюсь і надалі утримувати з тобою дружні відносини. Розумію, що тобі трудно було б приходити до мене, але завжди знайду вільну хвилину відвідати тебе. Прийду поговорю, підгорну розсипану глину на могилу, деколи виполошу невихованого собаку, що піднімати буде лапу біля мармуру. Бачиш, ти і того не можеш заборонити, щоб собаки не

розмочували грунт над тобою. Та ще й інші невигоди в твоєму теперішньому стані є, але коли розумно зважувати вигоди й невигоди, то, думаю, вони взаємно вирівнюються. Коли б ти залишився жити, то міг би мати ще більші неприємності, ніж з собаками, що ходять розмочувати грунт на могилах.

Не знаю, чи помічаєш, що наближаємось вже додому. Мені треба рішитися, чи завести тебе додому або відвезти в лікарню, щоб там констатували смерть. Мені особисто жодних виправдань чи посвідок не потрібно. Я сам бачу тебе в тому. Розходиться тільки про формальності і вжиті звички прощання з мертвецями. Але, думаю, не будеш настоювати, щоб завезти тебе додому. Ну, яка тобі користь лежати в тісній кімнаті. А на поминках лиш соромитись ти міг би — стільки людей насходиться, а ти мовчиш. Я завезу тебе в лікарню. Там ти не наробиш їм великого клопоту. Сусіди будуть мені вдячні. Ти зрозумій: пережитки минулого ще в кожного з нас десь в найвіддаленішому кутку мозку живуть. Довгий час люди з певним острахом і неприємними паморозками в спині проходили б повз твою квартиру.

Та й з суто особистих міркувань я це роблю. Маю хорошу нагоду відвідати твою дружину. Я переконаний, що ти нічого й не передбачав, але ми вже давно симпатизуємо одне одному. Можеш називати це як хочеш, але така правда. Тепер можу признатися тобі, бо жодних сцен не наробиш удома. Не будь наївним, що обходилося лише поглядами або поцілунках. Дозволяли ми собі й ті найінтимніші речі. Між іншим, і сьогодні маю на неї смак. Лиш скину тебе в лікарні і зразу зайду до твоєї дружини, властиво, вдовиці. Вона кілька годин уже вдовиця, хоч того ще й не знає. Зайду повідомити її про твій стан, щоб забезпечила собі траурне вбрання і вже зранку в ньому показалася на людях. Мені вона подобається — і не одну хвилину сприємнила мені. З тобою того, мабуть, не робила, але зі мною робила. Не смієш гніватися, але з чужими якось зручніше вдаватися й у те найгірше. Я вже тепер тішуся на ту зустріч, коли будемо безпечні, що ти не можеш здивувати нас своїм приходом. Я роздягну її до комбінації — такою вона мені більше подобається. І про тебе нагадаємо. Це ми вічно робили. Дружина твоя із якоюсь урочистістю ніжно почне скидати підштанки і обережно прикриє ним твою фотографію. Як раз спало мені на думку, чи не ту фотографію дати б і на мармуровий пам'ятник — вона нагадувала б мені приємно проведені хвилини з твоєю дружиною.

Коли розказую все це, то вірю в твою культурність. Не станеш тепер гніватися на мене. Ти добровільно обрав собі стан мовчання. Будеш мовчати про все інше, то й про такі інтимності нічого тобі розбазарюватися. Байдужим тобі стало все навколишнє, то переживеш і домашні неприємності, коли вважаєш це образою. Ну, ми вже на місці — отут я скину тебе для підготовки у вічне мовчання, у вічну згоду з усім і всіма. Ще якийсь час будеш повторювати чужі слова, але згодом переконаєшся, що не розумієш їх, і помиришся з навколишньою густою порожнечею.

Цікаво, чи скоро почну знову позіхати.

БЕЗВЛАДНІСТЬ

Василь Дацей

32

Казка про дванадцять яворів

У ви́долинку між ярів
(Їх там є кільканадцять),
Стоять дванадцять яворів,
Немов братів дванадцять.
Усі один в один, стрункі,
Вдивляються у воду,
Оспівують пісні лункі
Їх гордовиту вроду.

Яка їх доля занесла,
Те зна природи ласка.
Про них у пам'яті села
Цвіте чудова казка.

— — — — —

Давно, за сивої старовини,
Жив-був народ, що не хотів війни, —
Він з усіма хотів жить в мирі.
Народ той мав свого володаря,
Щось на зразок могутнього царя:
Ходив із скіпетром, в порфірі,
На голові мав золоту корону,
І сходами щодня ішов до трону.

Воло́дар заперечень не терпів:
Муштрованих, покірливих рабів
Він во́лив бачить коло себе.
Прибічники жахалися його,
Жорстокого воло́даря свого,
Корились мовчки волі неба.
Усе тремтіло перед ним,
Курився фіміаму дим...
Був дуже підозріливий той цар:
Боявсь отрути, замахів і чар,
Боявся кожної людини.
Велику власну охорону мав,
А все ж ночами довгими не спав
І спокій турбував родини.
Так царював у ненаситній злобі
Страхополох і кат в одній особі.

В царя було дванадцять мудреців,
До них ішли з усіх землі кінців
І ради доброї просили.
Всім людям добре радили вони,
Ці золотої мудрості сини,
Допомагали їм щосили.
Про те дізнався лютий цар
І готував на них удар.

Ті мудреці ясного дня весни
Воло́дарю розгадували сни,
Сказали всі у повній згоді:
«Великий царю, пристрасті і гнів
Ти мусиш вгамувать, — щоб зайснів
Твій шлях і пам'ять у народі.
Роби добро, будь завжди справедливий,
Інакше твій кінець настане нещасливий».

Не до вподоби ті слова царю;
Ногою тупнув: «Все, що я творю,
Є виявом моєї волі.
Ви не встрявайте до моїх речей,
То ж забирайтесь геть з моїх очей.
Повчань од вас я маю вже доволі.»
Пішли з палацу тихі мудреці.
Цар шаленів із скіпетром в руці.
Негайно ув'язнити всіх звелів
І без жалю та зайвих слів
Повісив їх глухої ночі.
«Замовкли вже оті старі сичі,
Тепер спокійно спатиму вночі,
Знов буду пити любощі жіночі!» —
Втішався деспот, сяяла корона,
А він очима кліпав, як ворона.

Та лютий кат недовго раював,
Недовго квіти насолод зривав,
Бо там велике диво сталось:
Отих дванадцять вбитих мудреців,
Що за життя до них з усіх кінців
Нещасне людство поривалось,
В дванадцять гордих яворів
Перетворились між ярів.
Та ще дивніше в тім краю було:
Як темна ніч уже звела чоло
І вкрила землю чорною габою, —
З дванадцяти зелених яворів,
Двадцять красунів-богатирів
Зійшли, озброєні до бою.
На коней сіли, — щоб царю-катюзі
Належно відплатити по заслузі.

А той на себе кари не чекав,
Упився знову так, що аж ригав,
Гуляв з коханками до ранку...
Нараз розлігся дикий гук,
Цареві келих випав з рук...
Це месники йдуть на світанку, —

Двадцять тих богатирів,
Що вийшли з юних яворів.
Цар на коліна впав і все благає:
«О доленько моя лиха!
Простіть, простіть, я більш не буду!
Я вже не буду лютим катом,
Я буду всім дбайливим татом,
І далі, п'яний, щось белькоче...
Я буду добренький до люду...»
Ніхто і слухати не хоче,
Що той царьок тепер верзе.
— Катюго, слухай-но! За все,
Що заподіяв ти народу,
Який мир любить і свободу
В житті шанує над усе,
Ти мусиш вмерти! Не спасе
Тебе ніхто! Злий пес єси! —
Сказали так богатирі.
Сріблясто блиснули списи...
І рано-вранці на зорі
Загинув хижий володар,
Що все боявсь отрути й чар,
Боявся кожної людини.
Богатирі тої ж години
Вернулись' на старі місця.
Доходить казка до кінця.

— — — — —

У видолинку, між ярів,
Де квітне дика рожа,
Стоять дванадцять яворів,
Немов століть сторожа.
Їх кропить вранішня роса,
Вітри їх славлять зроду.
Живе в них сила і краса
Незборного народу.

— — —

Сергій ЯРОШЕВСЬКИЙ

Я ДО ЛІКАРЯ ХОДИВ

Кондуктор призабув, що пасовисько інде плюс чорняві стріли дівчини в моє замужжя, плюс тотожність опису із вуличкою та будинком — шлях до лікаря.

Дискусія у чекальні розцвітала мінус красномовний диригент.

А продуктивність печі невиразна.

Резюме із дискусійних внесків тіток і дядьків: весни нема й нема, то ж дихається важко; кожен крок антизимовий здобиччю хвороби називають; а нахабству без покори і не жити; так спробуй же сховатися від газу!; на коневі Чінгіс-хан-Чінгіс-хан, після нього справжній хам-справжній хам, після нього хуліган-хуліган, а за ними знов Іван-дурачина...

З медсестерських вуст висказує моє ім'я, щоб за уроком філософії замкнути двері.

ЧОРНОЇ НЕДІЛІ ДООБІДУ

Півмішка горіхів залишилось (листя кольори у домовину брало, я ліщину пригинав, ти горіхи зривала ще й мою присутність обіймала, і, коли ми повертались — день лежав у повному мішку.)

Чорна неділя в зеленім поході. (Основні сімейні язики пішли вклонятися іконі; чоловічий язичок ласує карти в клуні; он, язиченя жіноче в дядьковім городі хоче взнати, чи важка мотика; твій язик до мене нахиляється, але й до моди в кордонах неохоти рухається мій язик.)

Радіо кує двосмачну двокольорову воду.

Не пиши листа такого більше, мамо (чи доводити, що для твоїх рядків є в мене, крім очей, не ящик, а звичайне серце?! Жителем будинку нашого не кожен бути хоче. Лайки не твої отруювали небо трьох дітей. Горілка брала навіть ніж у руки. Згадуючи дім, твій сивий сум у ньому — бачу і цей ніж. Викресли мене з-за столу великоднього. Прости.)

Смерть дев'ятигалузевої циганки із селом багатослівно розпрощалась. Циганчата писанок не мають.

Степан ГОСТИНЯК

ВИНА РАНКУ

Наталія Гиряк

В повітрі пахло димом і смертю. З найменшим подувом вітру вони просочувалися через усі щілини, вникали в кожний закуток і роз'їдали очі, серце, душу. А коли стояло безвітря, їх гнітючість відчувалась ще більше, дим душив, а смерть так і давила свої жертви. Життя билося, тріпалося в страшних обіймах, хотіло вирватися, злетіти і перемогти над смертю. Скалічене, воно видавало з себе останні сили, перелякано виглядало з дитячих очей і вселяло віру в серця дорослих.

Калинівку не обминули ні дим, ні смерть. Вітер не проніс їх мимо, але пригнав до села і лишив висіти над ним страшним драконом, який щодня і щоночі вимагав жертв. Властиво, то була лише одна з незліченних голів величезної зміюки, яка розпростерлася над світом і хотіла проковтнути його. Казкові дракони вимагали дівчат, а цьому модному байдуже, чи то немовля, чи мати, батько, чи син. Його ненаситність — безконечна, а сам — бездонний. Тисячі, мільйони жертв для нього тільки закуска. Його кривава тарілка готова була вмістити в собі ціле людство.

Згарищем ходить хлопчик. Здається, шукає щось і ніяк не може знайти. Ось він спіткнувся на обвуглене тільце своєї чотирьохрічної сестрички, але не зупинився, пішов далі. Трупик нахилився трохи вбік, неначе хотів провести поглядом брата. Хлопець вдарився чолом об стіну, яка уціліла, потер рукою болюче місце і повернувся назад. В розшуках натрапив на піч, якщо почорнілу купу цеглин і попелу можна так назвати. Під ногами відчув знову якусь перешкоду і ступив на неї. Хрускіт змусив його обмацати, що воно таке. Заглибини, виступи, щось подібне до рук. Хлопець розтягнув їх, і на землю скотилося щось схоже на малий пакуночок. Враз пальці натрапили на зуби. Так, то була мати, а страшний пакуночок — малий Іванко. Десь тут треба шукати, бо братік, мабуть, грався з сопілкою. Хлопець повів рукою далі і, здається, знайшов те, що шукав. Сопілку. Хотів підняти її з землі, але вона неначе приросла до чогось. Він сіпнув рукою — щось відломилося. Почав похапцем шукати дірки на уламку. Нема. Того найголовнішого нема. Довго шарив навколо себе, але другу половину так і не знайшов. З обгорілою паличкою в руках він зразу опинився в болоті. Зрозумів, що то, мабуть, двір. В очах пекло, обпалені ступні почали боліти і погнали його далі. Хлопчик поспішав, неначе десь близько чекала допомога. Він дивувався, чому така довга ніч, а до того ще зовсім непроглядна. Іти було важко. Він спотикався, оббивав пальці, але йшов, мабуть, інстинктивно його тягло саме туди, перед хлів, де лежали розстріляні батько і бородатий вуйко, який час від часу заходив до них. Хлопець обмацав мерців, здивувався, чому вони сплять на дворі, присів на труп батька в чеканні, що хтось пробудиться. Він ще не знав, що тої, хто засинає навіки, не пробуджується ніколи, і своїм терпеливим чеканням прощався з рідними, з усім, що сьогоднішній ранок вирвав від нього.

День волікся поволі, неначе хотів віддалити погляд тих, кого ранок не торкнувся. Під вечір появилися перші постаті в селі і з жахом оглядали смерть. Вони все ж таки мусіли зустрітися з ранком, увібрати його в себе, жити з ним і з тим усім покаліченим, що лишив за собою.

Хлопець прокинувся, зачув чиїсь приглушені ридання, але нікого не бачив і дивувався, що надворі все ще ніч. Хтось наблизився до нього і з жахом відсахнувся. Щастя, що йому не доведеться бачити той переляк, який наводить на видющих сліпота. Перемігши страх, той «хтось» підійшов, взяв хлопця на руки і крізь схлипування все повторював: «Дитино моя, Славочку . . .»

— Ци ви, тітко? Чому така довга ніч?

Думкою пронеслося: «Для тебе, дитино, вже вічно буде ніч», але вголос промовила:

— Вже скоро, Славку, настане день.

— А я знайшов сопілку, що загубилася, лиш вона переломлена, треба би зробити на ній дірки.

Тітка стояла над обгорілим трупом своєї сестри. Взяла з рук хлопця «сопілку» і приложила на місце, де бракувала кістка з руки. Погляд на жахливе видовище забрав сили, поглинув голос, і німа постать питала: доки? доки ще діти пратимуться кістками рідної матері?

. . . .

Неголосні акорди розтинають густу непроглядність. Пальці навмання відшукують потрібні клавіші, танцюють по них, переходять з піанісімо у форте, зливаються з улюбленим Сметаною, а очі, невидющі очі встромилися у вічну пітьму, немов хотіли увібрати все, що скрите в ній.

Ніч. Жадана ніч, що змінюється ще більш жаданим ранком, у якому прихована чудодійна сила відновлювати надії, мрії, саме життя. Для нього ранок ніколи не настане. Той ранок, без якого не можна собі уявити день, світло, існування. Що ж тоді відновлюватиме його надії, мрії? Де знайде те, що замінить йому ранок? В собі? В людях? В музиці? Гра злої фортуни зробила його королем темного царства, хоч сам радніше був би ходив по жебрах, лиш би споглядати світло і тінь, розгорання і вгасання, народження і дотлівання. На долю Мирослава випало жевріння. Без іскорки, без променя, без проблиску, без сонця. З сонцем. Його ясність скрита від усіх видющих, воно засліплює кожного хто насмілиться глянути йому в обличчя. Та Мирослав міг дивитися на нього скільки завгодно, воно відбивалося в його зіницях, освітлювало ціле нутро, зігрівало кожну клітину. Кажуть, сонце заходить. Для нього воно ніколи не зайде. Зникає з виднокругу — вгасає в його зіницях і залишається спати в невидющих очах.

Сонце ще спить. Мирослав сам цього не знає. Він немов хоче прискорити його пробудження і посилає милозвучні сигнали, щоб швидше прийшов день. Та дарма. Час не знає зміни швидкостей. Одвіку пливе собі спокійно, нестримно уникає всіма отворами, поволі, але впевнено відходить в забуття.

О! Солодке забуття! Мирослав і втікав від нього, і з завмиранням серця повертався назад, через те відстань між ними не мінялась.

Рука вихователя повела хлопця з класу до спальні, а строгий голос

дзижчав: і чого це спало на думку вночі вигравати, і як можна порушувати спокій, коли в інтернаті все спить. Щоб швидше заспати — лічити...

Спати, коли тобі не хочеться, лічити, коли тобі не спиться. Ніч, ніч... Ніколи до них не дійде, що для нього немає дня. Хлопець стискає п'ястуки, лють дедалі більше проймає його і росте разом з відчуттям власної безсилості. В такі хвилини безсоння Мирослав виходив у коридор (єдине місце, де він міг рухатися вільно) і десятки раз проходився ним з одного кінця в другий. Ледве чутний монотонний ритм кроків навіював спокій, буря почуттів стихала, і він входив у колію роздумів. Зараз хлопця торкнувся якийсь подув холоду, що втихомирив внутрішню гарячковість. Він загорнувся в ковдру, забився в куток постелі і, зіщулений, помандрував у забуття — єдиний промінь, що зв'язував його з безмежним білим світом, з неосяжним прекрасним життям, повним райдужної яскравості, осяйності, сліпучості.

Уламки, які запали в пам'ять семирічного хлопця, надто мізерні, щоб ліпити з них мозаїчне зображення назавжди втраченого, але Мирослав ліпив. Старанно розтирав шар мастики, на який укладав кусочки смальти і створював образи, часто неповні, та контури виднілися виразно. За роки царювання в світі темряви ці кусочки потерлися, полиняли, картини виходили сірі, але хлопець все одно відтворював їх. Найбільш строкаті, різнобарвні та ясні були образи з тої пам'ятної осені, яка затяглася довго, довго, неначе відчувала, що Мирослав бачить її востаннє, і хотіла розпрощатися з ним назавжди.

Початок осені видався теплий, привітний. Він щедро обдарував природу золотом, а людей — плодами. Бабине літо тріпотіло неспокійністю, павутиння рвалося, а вітерець час від часу доносив запах волі, яка була вже не за горами. Пізня осінь принесла з собою тривожну непогоду, сльоту. В ті незабутні дні Мирослав забігав, проходився ними, а потім щодуху втікав. Тоді все навколишнє було просякнуте знадливістю, захопленістю. На кожному кроці підстерігали веселі пригоди, розваги. А сопілка! Мирослав не розлучався з нею й на хвилину, вона стала для нього найвірнішим другом, з нею ділився своїми радощами, звіряв сум, і вона відплачувала тим же. Раз, тільки раз лишив її на гвіздку і більше не побачив ніколи. Той нещасний ранок приніс усе. Властиво, відніс, що тільки міг, а хлопця з зав'язаними очима кинув на хвилі життя, мовляв, пливи або втопився, знаходь берег, або будь поживою мешканцям моря. Той ранок, що появився так підступно, зробив своє і зник назавжди. Ох, Мирослав так страшно ненавидить його! Навіть спогади про нього, що притаїлися десь в куточку пам'яті, такі страшні, хаотичні, схожі на шалений танок водовороту, на важкий гнітючий кошмар, з якого він і досі не може пробратися. Добре, що ранок не існує для хлопця. Він щодня спричиняв би йому муки (а так ціле життя — суцільна мука, до якої він, здається, привикає). Звичайні похмурі ранки змінилися тим, гучним від пострілів і яскравим від спалахів, жорстоким ранком, який спопелив його рідних, його сопліку, його очі, його життя. Шкода, що Мирослав виніс з собою тільки черепки, з яких час все більше і більше відламує. А може, так ліпше. Чим важча ноша, тим відчутніше для плечей, тим болючіше для серця. Може, те небагато, яке він узяв з собою, притуплює біль, зменшує горе. Може. Але Мирославові здається навпаки. Чим далі відносять його

хвилі часу від того жахливого ранку, тим різкіше відчуває втрати, самітність, тим сильнішає бажання вернутися назад і, зрештою, тим глибшає провалля між ним і минулим. А між ним і майбутнім? Блискавка-дитинство, що спалахнула на обрії його життя, зразу ж затьмарилася і занурила майбуття в непроглядну темінь. Вона встигла наелектризувати невидимі проводи, які тягнуться до його серця і, немов у трансформаторі, перемінюють свою енергію на тугу, біль, муку. Далі нічого не видно. Прийдешнє загубилося в чорняві ночі. Зате в нього є сучасне: години, втрати світовідчуття змінюються хвилинами повного пульсу, коли він поринає в згадки, коли без кінця відновлює світ фарб, ясності, сонця, або коли спливає з мелодією, яка виходить з глибини серця і через пальці вливається в озон. А далі знову самозабуття. Як от зараз. Його відірвали від улюбленого заняття, і він задихається, як риба, викинута на берег. Так, так. Він і є саме така риба. На що вона придасться? Кому принесе користь? Нікому. Раз його викинуто на берег, то він сам, здасться, відійде в небуття, де нема ні болю, ні музики, де не треба журитися, напружувати мозок: що мені робити, як бути? Є тільки непроглядна темінь, як і тут. Здається, — невелика різниця. Мирослав не міг собі повністю уявити стан небуття. Йому здавалося, що якимось краєчком відчуватиме страшну тісність, ще більшу безсилість, ніж зараз, а головне, той стан ніколи більше не зміниться. Властиво, сам він перетвориться в щось інше, але небуття триватиме вічно. Вічно лежати без дії, без думки, без майбуття.

Тут хлопець відчув, як він роздвоюється, як створюються два Мирослави, зовсім відмінні один від одного. Вони починають сперечатися, доводити свою правоту. Він почав спостерігати це дивне змагання і дедалі більше увіходив у гру, але тільки як глядач. Перший Мирослав питав: нащо прискорювати прихід неминучості? Все це не обійде мене, як і кожного смертного. А другий: все загублене, не тратитиму сили дарма. Загублене, загублене, кривлявся перший, але не втрачене. Все, що загубилося, можна знайти, як і колісце з візка в дитинстві. Зараз так само закотилося кудись колісце з дивовижної машини, що зветься життям; той ранок закинув його в тевряву і не сказав, як батько, шукай. Все одно нічого не знайдеш, — ліниво кинув другий. Перший обурився: знайду! на зло тобі, боягузові, знайду, на зло долі бундючній, що мене не помічає, нищівному полум'ю, що так щиро почастувало мене, на зло кулям, що урвали подих батька, людям, що розгублюються, побачивши сліпоту. Страх не дозволить тобі, — пронеслася флегматична примітка. Страх! — скипів перший. Що воно таке? Чи не темрява, в якій знаходишся, чи не крок, який треба зробити, не знаючи до чого ступиш, чи не рачкування назад до ще більшої небезпеки? Жодний страх не існує. Де він? У чому? В людині? В темряві? Страху нема! Є тільки люди, що бачать перед собою провалля і падіння, і тому тупцюють на місці ціле життя, або задкують, спотикаються і самі наволікають на себе сліпоту. Замість того, щоб зсунутися в прірву, сміливість злітає, тільки як це знати тим, хто не має крил.

Ніч родила ранок, який пробивався крізь застелені вікна, намагався проникнути всюди і довести своє існування. Це йому вдавалося. Лиш до Мирослава не міг наблизитися. Вже ніколи нічим не викупиться перед ним. І сьогодні хлопець кинув йому в обличчя своє рішення, доводячи свою вже не першу перемогу.

Микола Данько

* * *

Приїжджає мати,
Дивиться:
«Ой гарно, гарно!
Іще й підметено...
Мабуть, женився?»

Сміюся.

«Невже сам підмітаєш?»

Авжеж.

«Та воно в шляпі
Ніби й невдобно!»

Сміюся.

Свята мати!
Не знає мати,
Що як скинуть шляпу,
То хоч в двірники йди.

* * *

Цураєтесь свого, глузуєте із нього?
О боже мій, яка ганьба!
І терпить вас земля? І вам не всохли ноги,
Перевертні і вилупки раба?
Коли б я міг, коли б — чарівну силу,
Розтер би вас на порох з порошин...
І на сльозах своїх ми б тісто замісили
І виліпили пам'ятник страшний.
...Фантазіє моя! Ти бачиш люті муки?
Ах, навіть ти перед завданням «пас»!
Ми б виліпили вдвох у профіль і анфас
На постаменті пса із тулубом гадюки,
Нехай би височів і кидав тіні чорні
У всі віки, як пам'ять про лакиз.
Щоб відвертало всіх від підлого учора,
Щоб так, як я, плювали в вас колись.

* * *

Я знаю справжню мужність,
Одне страшне геройство.
На нього здатні дужі,
Здійснить його не просто.

Простіше в ніч похмуру
Іти на блиск багнета,
Сліпучу амбразуру
Закрити кулемета.

Простіше цвяхам руки
Заломлені віддати,
Прийняти ватру-муку,
Гукнуть вогню: «Вода ти!..»

Я знаю справжню мужність,
Одне страшне геройство,
На нього здатні дужі,
Здійснить його не просто.

Нелегко, бо до впаду
Іти на подвиг треба:
Це — вміти слухать правду
Гірку-гірку про себе!

* * *

Прожити хвилю більше,
Хвилю менше —
Їй-богу, друзі,
Не у цьому суть.
Боюся я,
Мов той жнивар — пожежі,
Що після смерті
Мертвим назовуть.

Коли не можна бути,
То хоч тінню
Лишитись хочу
В сонячнім бутті,
Козацьким
Обеліском на путі,
Щоб промовлять
До серця і сумління.

Статтю про поезію М. Данька вміщено на стор. 21.

ЛІТОПИС
НАШИХ ДНІВ

Трудящі Закарпаття кажуть: свободу дав нам великий Жовтень. Так, справді, після Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії, на Закарпатті широкого розмаху набрала боротьба трудящих за своє соціальне і національне визволення, за возз'єднання з рідною матір'ю — Радянською Україною. Влітку 1945 року, зразу ж після Великої Вітчизняної війни, здійснилось віковічне прагнення трудящих Закарпаття про возз'єднання з своїми братами і сестрами по той бік Карарпатських гір.

За цей час у краю, що колись був, за чиїмось влучним висловом, джунглями Європи, стався небачений за історію Карпат розвиток господарства, науки, культури: зріс цілий загін діячів літератури, чия натхненна творчість викликає інтерес широкої громадськості й далеко за межами республіки. Двадцять п'ять літераторів — професіоналів налічує зараз наш письменницький колектив. А який відчутний в наших берегах потужний прибій свіжих сил письменницької молоді! Вона впевнено заявляє про себе першими книжками, віршами й оповіданнями, що постійно з'являються на сторінках періодичної преси.

Сьогодні, на рубежі 50-річного ювілею Радянської влади, літератори Закарпаття урочисто звітують перед усім народом. І можна пишатися: багато наших письменників прийшли до славної дати з новими творами.

Серед них виділяється, зокрема, роман Михайла Томчанія «Жменяки». Про владу землі над людиною в світовій літературі багато написано, але Михайло Томчаній підійшов до вирішення теми оригінально, по-своєму показав, як українські, прості чудові люди, «жменяки» входять у нове життя, позбавляються пережитків минулого. Цей твір сподобався читачам, особливо закарпатцям, бо кожний ще тут пам'ятає минуле. А таких людей, як старий Жменяк, у наших селах чимало. Письменникові не довелося вигадувати свого героя. Він узяв його з життя. Таким, як старий Жменяк, були його дід і батько. В селі Горяни під Ужгородом, де народився й автор «Жменяків», в образах його роману селяни пізнають багатьох своїх односельців.

Михайло Томчаній почав свій творчий шлях ще задовго до возз'єднання, але його талант розквітнув тільки у радянські роки. У перших своїх оповіданнях він, як відомо, щедро віддав данину минулому. Але саме він одним з перших письменників на Закарпатті створив образи людей, що одразу після визволення взялись активно будувати нове життя.

Понад двадцять років тому почав свій письменницький шлях Іван Чендей. Ще юнаком, працюючи в редакції «Закарпат-

Петро Угляренко

відповідальний секретар Закарпатського відділення
Спілки письменників України.

ської правди», писав перші новели. Про свою Верховину, про рідне село Дубове, про злиденне життя трудівників Верховини в умовах буржуазного ладу та іноземної окупації. Тема минулого й досі привертає увагу Івана Чендея. Але на тлі минулого в письменника яскравішою постає сьогочасність. Твори Івана Чендея також користуються популярністю далеко за межами Закарпаття. Його повість «Терен цвіте», кілька збірок оповідань вийшли в перекладі російською мовою у Москві. Багато оповідань письменника перекладено молдавською, латиською, узбецькою мовами. До 50-річчя Великого Жовтня Іван Чендей написав роман «Птахи полишають гнізда». В центрі твору — доля того покоління трудівників Закарпаття, яке винесло на своїх плечах тягар іноземної окупації, боролося за своє соціальне і національне визволення, а нині поставило ца стрімких гірських ріках потужну Закарпатську гідроелектростанцію, активно входить в нове життя.

В радянські роки широкій громадськості стали відомі імена письменників старшого покоління: Олександра Маркуша, Луки Дем'яна, Йосипа Жупана, Федора Потушняка, Юлія Боршош-Кум'ятського.

Олександр Маркуш під час іноземного панування на Закарпатті провадив серед трудящих велику освітню роботу. Своїм накладом він видавав журнал «Наш рідний край», де розповідав про великий український народ, про братів за Карпатами, про Велику Жовтневу соціалістичну революцію, знайомив трудящих з творчістю відомих українських та російських письменників. Видавець і редактор, він був також постійним автором журналу. Майже в кожному номері друкував своє оповідання з народного життя. Після возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною ці оповідання були зібрані і видані окремою книжкою, що вийшла під назвою «Мароморські оповідання» й дістала схвалення критики й читачів. Зараз Олександру Маркушу далеко за сімдесят п'ять, а він продовжує працювати, пише. Його повість «Мрійники» про життя і працю сільських культармійців не залежується на книжкових полицях. Напередодні 50-річчя Жовтня Олександр Маркуш видав книгу вибраних своїх творів — «Світанок Тисі усміхнувся».

Плідно працює на літературній ниві і Лука Дем'ян. Сімдесятиріччя з дня його народження теж уже минуло. Він пише оповідання, обробляє казки, постійно друкується в періодичній пресі, науковому журналі «Народна творчість та етнографія». До праці його надихає радянська дійсність.

Останню книжку оповідань Йосипа Жупана «Кукла» дуже схвально зустріли читачі, а зараз він закінчує роботу над до-

кументальною повістю про закарпатських підпільників, про свого рідного брата-партизана, страченого угорсько-фашистськими карателями; про партизанський рух на Закарпатті, боротьбу трудящих за своє визволення і возз'єднання з рідною матір'ю — Україною.

Говорячи про надбання письменників Закарпаття за роки Радянської влади, не можна не згадати й імені визначного письменника Федора Потушняка. Його роман «Повінь» кілька разів перевидано, зокрема й російською мовою. Це — енциклопедія життя трудящих Закарпаття з часу розпаду австро-угорської монархії й до возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною. Жоден письменник так яскраво і правдиво не відобразив минулого Закарпаття, як він. Особливо розквітнув талант Федора Потушняка за роки Радянської влади.

При нашій Закарпатській філії Спілки письменників України ми зараз створили невеличкий літературно-меморіальний музей. На одному з стендів виставлені книжки, що їх видав до Радянської влади Федір Потушняк. Це кілька малесеньких брошурок, обсяг найбільшої не перевищує одного друкованого аркуша. А ті книжки, що Федір Потушняк написав після возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною, безперечно увійдуть у скарбницю української літератури.

Боляче відчувати, що Федір Потушняк не дожив до чудового свята — 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, не дописав своїх творів, не здійснив багатьох творчих задумів.

Пішов з життя і талановитий поет Юрій Гойда. А поезія його живе, живуть його вірші! В першу ж річницю Радянської влади на Закарпатті поет написав вірш про селянську дівчинку, яка стояла під новою хатою і тримала в руках буквар. Юрій Гойда віщував своїй героїні велике майбутнє, «бо входиш ти в життя з радянським букварем». Дівчинка вже виросла, закінчила Ужгородський університет, повернулась до рідного села, викладає в середній школі українську мову і літературу. І вже карооки дівчатка-першокласні читають той вірш. «Серце — вічно гори», — писав Юрій Гойда в останній з своїх книжок. І то були не просто слова. Поет в першу чергу звертався до свого серця: всього себе він віддав радянський владі, рідній українській літературі.

Після возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною приїхав на Закарпаття російський письменник Матвій Тевельов. Він усією душею полюбив цей край. Тут розквітла його творчість, тут він написав роман «Верховино, світку ти наш», перекладений багатьма іноземними мовами. Трудящі Закарпаття справедливо називають покійного Матвія Тевельова «своїм письменником».

Віддав народові і свій яскравий талант Василь Фенич. Його перша й остання книжка побачила світ тільки 1965 року. Спромігся зібрати майже все написане Василем Феничем критик Василь Поп. «Василь Фенич, — говорить Петро Панч у передмові до книжки «Мужність», — обдарований письменник-новеліст, рано пішов з життя, але з повним правом посяде належне йому місце в історії української літератури».

Творчість письменників Закарпаття — це літопис наших днів. В уславленні Радянського Закарпаття, героїв праці багато зробили всі наші прозаїки й поети. Кілька років тому видав роман «Верховинці» Юрій Майгеш. Це була перша книжка задуманої ним трилогії. Автор показує революційну боротьбу трудящих Верховини перед Мюнхенською змовою, перед розчленуванням Чехословаччини. Нещодавно вийшла у світ друга книжка роману «Верховинці», де автор вже показує наростання революційної свідомості мас.

Роман «Під синіми Бескидами» видав Семен Панько. Поки що це розповідь про Закарпаття в минулому, але автор має намір довести її до сьогоднішнього дня.

В жанрі новели успішно працюють Павло Цибульський, Юрій Керекеш; Василь Поліщук пером публіциста й письменника оспівав мужність патріотів Закарпаття, які

віддали життя за визволення. Героями його повісті «Зустрінемось на Менчулі» стали не вигадані персонажі, а живі люди, які жили й боролися за кращу долю. Багато написав Василь Поліщук нарисів про чудових трудівників, що виросли на Закарпатті за роки Радянської влади.

Найстарший серед наших поетів Юлій Боршош-Кум'янський в одному з своїх віршів, створених ще задовго до визволення, писав про Закарпаття:

Це край неволі й мук,
Багатства і нужди,
Сліпоти й свар,
Журби й пісень,
Де голод з народом
Ввік подружився
І бродить всюди
На волі...

Світла радянська дійсність надихає його на нові твори. Одну з останніх своїх книжок поет назвав «В орлиному леті». Головним персонажем однойменної поеми Юлія Боршош-Кум'ятського став славетний хлібороб Закарпаття Герой Соціалістичної праці Юрій Пітра.

Щиро й схвильовано пише про річку Тур'ю, про рідний край, де він виростав, про радянську дійсність, що дала трудящим крила, Василь Діянич — колишній партизан. З поетичними збірками та антирелігійною повістю виступив поет Василь Вовчок. Третю збірку поезій видав наймолодший з літераторів поет Петро Скунць, якому не було й двох років, коли його рідне Закарпаття буле вже визволене Радянською армією.

Плідно працює й Володимир Ладижець. Він поет-лірик, відомий далеко за межами України дитячий письменник. 50-річчя Радянської влади він зустрічає великим прозовим твором-романом «Шляхами лихоліть». В цій останній своїй книжці поет і письменник Володимир Ладижець схвильовано розповідає про тих закарпатців, які в час Великої Вітчизняної війни були бійцями Радянської армії.

На слова Василя Діянича, Василя Вовчка, Андрія Патруса-Карпатського написано чимало пісень, які входять до репертуару Закарпатського народного хору, численних на Закарпатті гуртків художньої самодіяльності.

Любовно збирає краплини народної творчості літературознавець і фольклорист Петро Лінтур. То завдяки йому побачила світ книжка «Закарпатські народні казки Андрія Калина». Його збірка «Казки Верховини» перекладена російською мовою і витримала кілька видань. Невдовзі виходить з друку нова книжка казок, записаних Петром Лінтуром від багатьох казкарів Закарпаття.

У жанрі сатири і гумору успішно працює Ф. Кривін. Живуть і працюють на Закарпатті угорські літератори Ласло Балла і Вільмош Ковач, що пишуть угорською мовою: їхні імена відомі далеко за межами Закарпаття, їхні твори перекладаються українською та російською мовами. Творчість цих письменників — інтернаціональна за змістом: щиро й сердечно оспівують вони дружбу угорського та радянського народів.

З творами угорських поетів і прозаїків постійно знайомить українських читачів Юрій Шкробинець. Його переклади друкуються в журналі «Всесвіт», виходять окремими книгами.

У загальний літературний процес на Закарпатті роблять свій внесок і критики Юрій Балега, Василь Микитась, Василь Поп.

Ще одним проявом піклування рідної партії про літературу було створення обласного книжкового видавництва, яке нині виросло в республіканське видавництво «Карпати». То завдяки йому побачили світ і знайшли свого читача багато наших книжок.

50 років сповнилося, як в Росії відбулася Велика Жовтнева соціалістична революція, яка відкрила шлях трудящих Закарпаття до щастя, свободи, творчості. Славний цей ювілей надихає письменників Закарпаття на нові звершення в ім'я рідної соціалістичної Батьківщини.

ПРЯШІВ

ПРИТЯГАЮЧИЙ І ЛЯКАЮЧИЙ

Юрій Бача

«Насамперед признаюся ... — не люблю русинів ... Так мало серед них я знайшов справжніх характерів, а так багато дріб'язковості, вузького егоїзму, двоєдушності й пихи, що справді не знаю, за що я мав би їх любити ... Розуміється, знаю між русинами кілька винятків, кілька осіб чистих і гідних усякої пошани (говорю про інтелігенцію, не про селян!), але ці винятки, на жаль, лише стверджують загальний висновок.

Признаюся у ще більшому гріху, навіть нашої Русі не люблю так і в такій мірі, як це роблять або вдають, що роблять патентовані патріоти».

Іван Франко, «Дещо про себе самого».

«О Русь нещастная! Скажу тебе в укор:
Так жить, как Ты живешь, — и мерзость и позор!
...Увы, увы, стыдись ты хилый угрорус!
Ты не потомок львов, ты, словно заяц, трус.»

Юлій Ставровський-Попрадов

Пряшів — місто, як місто, має свої світлі і тіньові сторони. Однак не в тому справа: Пряшів стає поняттям в українському рухові. Пряшів — це один з центрів українського культурно-національного життя і, безперечно, центр життя українців Чехословаччини. І хоч листи з України, Росії, Польщі, Румунії, Югославії, Канади, Франції, Бельгії, Америки, адресовані, скажімо, редакції журналу «Дукля», ще часто потрапляють в готель «Дукля» (ніби іноземців може цікавити лише сон), все-таки чутки й розмови про відомий вже Пряшів ширшають і голоснішають; до Пряшева прислухаються, за Пряшевом починають стежити ...

Проте, мені здається, що Пряшів має в собі не менше лякаючого, ніж притягуючого.

Перш за все Пряшів ще замало дає розвинутись здібностям людей, не завжди вміє використати чи виявити їхні здібності, а навпаки: створює для них несприятливу атмосферу. В Пряшеві рідко хто доживе до старості в пошані за свою працю. Років п'ять, десять чи двадцять людина може в Пряшеві самовіддано працювати, боротись за всенародну справу, а потім її так докалічать, що доживає вона свій вік у забутті, у знеславленні, у розчаруванні. І не йдеться тут лише про якісь «жертви культу», на що ми часто й радо звалюємо

всі свої провини (наприклад, Андрій Дрібняк, Василь Лисик, д-р Андрій Сушко, Олексій Фаринич, Юрій Щамбора та десятки інших), але й про інші категорії чесних працівників, наприклад, Петро Бабей, Василь Капішовський, д-р Діонизій Ройкович, Андрій Рудловчак, Іван Прокіпчак тощо, хоч заслуги названих людей і їхнє знеславлення неоднакове. При тому, підкреслюю, не йдеться (або не завжди) про покарання офіціальне, але про створення «у Пряшеві» таких умов, в яких людина поступово стає мементо морі іншим, щоб не гналися так самовіддано до праці для загального добра. Як правило, йдеться про людей розумних, чесних і самовідданих. Ось один приклад: не можу забути на виступ доктора Ройковича, надрукований у першому номері «Пряшівщини» 18 березня 1945 року. Щоб сказати те, що він сказав, треба бути дуже розумним, досвідченим і громадськи чесним і сміливим. А як використовуємо ми сьогодні ці риси товариша Ройковича або йому подібних? Хто знає сьогодні про заслуженого діяча Ройковича, Бабея та інших? (В недавній анкеті «Резонансів» читачі називали найвизначнішими українськими діячами Пряшівщини студентів філ. факультету, початкуючих авторів, теперішніх редакторів нашої преси і ніхто не назвав тих, які ще пару років тому боролися (в прямому значенні цього слова) за нашу спільну справу.

Тому багато здібних і чесних молодих працівників не хоче працювати «у Пряшеві» бо тут вони не мають тих умов праці, як у Братіславі, Празі чи де інде. Вистачить поговорити з Федором Гондором, Людовітом Гараксимом, Омеляном Ставровським, Василем Хомою з Братіслави, Андрієм Куримським з Праги або з десятками інших і порівняти атмосферу, в якій живуть вони, з атмосферою, в якій працюють їхні пряшівські колеги; запропонуйте їм повернутися «у Пряшів»!

Я пробував. Зустрів я кількох із них і пропонував: «Там непочатий край роботи, там невідкладні проблеми, там ваші батьки, брати, треба ж їм допомагати!» Однак, відповіді були однозначні: «Мій батько колись не хотів вступити в артіль», «Мій батько був священиком», «Я закінчив російську школу», «Я безпартійний», «Всі ці «гріхи» тут не заважають, головне, що ми чесно працюємо, нас поважають за наші здібності і працю, а там, у вас, будь-хто щодня міг би викидати мені на очі ті «гріхи» й дорікати мені. Тут я маю розумних старших колег, від яких я багато чого можу навчитись, тут маю солідні бібліотеки, закордонні видання, культурне оточення, — а «у Пряшеві»? У кого там вчитись?»

Що, може, неправда? На превеликий жаль і шкоду справі — це майже так!

«У Пряшеві» часто не вміють розпізнати важливе від другорядного, головне від дріб'язкового, нерідко не вміють зорганізувати працю, доповнити один одного, а лише часто засідають, розтрачують свої сили на бескорисне сперечання, не мають концепції, перспективного плану і, виглядає, не знають чого хочуть і як цього досягти. Не бачать, що існує ще й Ужгород, Львів, Київ, Сарсель, «Пролог» і так далі, не вміють підібрати для себе такі завдання, які не може виконати ніхто інший. (Загалом ці риси здаються мені найбільш характерними для Пряшева. Довго я думав над ними і сформулював їх у прокляття, яке ніби то колись на початку нашої історії виголосила нам мати наша Землина: «Перший раз проклинаю вас, щоб ви завжди роботу свою лише починали. Як тільки досягнете чогось, щоб ви зразу на різні групи між собою поділились, ненавистю одні до одних наповнились, порозуміння й честі між собою не дійшли і один одного, як тільки хтось із вас найменшого успіху досягне, заздрістю з'їли, у порожніх суперечках сили свої тратили, а діла ніколи не досягли. Другий раз проклинаю вас, щоб ви важливе від дріб'язкового, вирішальне від принагідного не вміли розпізнати, щоб ви вічно вигадували найрізноманітніші плани-концепції і ніколи не дійшли до здійснення жодного з них. І третій раз проклинаю вас, щоб між словом і ділом вашим така різниця запану-

вала, як між життям і смертю панує». («Дукля», № 2, 1966 р., стор. 26-29).

Причин такого стану, який є результатом цілого ряду історичних та сучасних, об'єктивних і суб'єктивних господарських, політичних, пссихологічних та інших чинників, не можна тут навести повністю. Це явище вимагає серйозного вивчення, для якого ще зовсім не створюються умови. Проте кілька причин такого стану можна навести.

Пряшів (у нашому розумінні) є частиною українського питання, яке протягом віків як в царській Росії, так і в цілому ряді країн Європи навмисно ускладнювалось, не рішалось і замовчувалось. Крім того, саме «у Пряшеві» (тобто в українців Чехословаччини) в силу цілого ряду причин не було завершено історично прогресивний та історично необхідний процес національного усвідомлення. Внаслідок цього (а це є одночасно третьою причиною згадуваного стану) пануючі держави чи представники пануючих народів могли, коротко кажучи, в минулому робити з українцями без батьківщини, що хотіли, залежно від обставин: то обіцяти, то забороняти, то використовувати для своїх цілей, а то й масово винищувати.

Внаслідок цього що є люди, які й в сьогоднішні режими не завжди вміють (а, може, й не хочуть?) зробити все для того, щоб, нарешті, розтяти цей гордіїв вузел. До певної міри це зрозуміло і об'єктивно (чому би ми сьогодні витрачали сили чи гроші на лікування феодальних чи капіталістичних застарілих хвороб народного життя, коли їх краще зарахувати до історичних, національних чи етнографічних особливостей нашого життя?). До певної міри ми не вміємо так виразно викреслити й виставити свої хвороби й недоліки, щоб державний апарат побачив їх у всій складності і важливості та був змушений до їхнього вирішення, ну, а до певної міри перед нами стоять інші, більші, важливіші, актуальніші, ефективніші, мобілізаційніші, невідкладніші (або й вигідніші) завдання.

Внаслідок всього цього, та й з багатьох інших причин, роки йдуть, діти виростають, недоліки, хиби й хвороби часом справді стають ніби вродженими ознаками нашого національного життя, а помітного зламу на краще немає. Часом і досягнемо чогось на окремій ділянці, блисне якийсь світлий промінь, та ми не вміємо його закріпити, поглибити, використати для досягнення дальшого кроку вперед, посковзнемось і знову падаємо у підніжжя.

Внаслідок всього цього в нас атрофікувались, призвичаїлись сили й почуття, починання й імпульси. Сьогодні майже блюзнірством у нас вважається чогось солідного прагнути, про щось мріяти, чогось добиватись у житті. Пануючою і переможною в нас виступає практика бездіяльності, зайвості «кожного починання». «Та ти ще віриш? Ти ще не переконався? Та ти наївний!» — такі вигуки сьогодні поступово перемагають над нашим життям.

Недостатком (або національною ознакою?) нашого життя «у Пряшеві» є те, що така атрофія перемагає часто вже й на керівних посадах тих установ, які повинні працювати на користь українців Пряшівщини. Дехто з цього навіть робить висновок, що на керівні посади згаданих установ планомірно обираються бездіяльні люди. Однак це не завжди так. Часто керівні особи дійсно стають бездіяльними, лише зайнявши відповідні посади. Поки вони працювали рядовими в них були й сили, й охоти, й здібності. Проте, діставши відповідальність, вони різко міняються.

Причиною такої зміни і рівночасно дальшою рисою пряшівського українського життя є, умовно кажучи, помилкове розуміння партійності багатьма нашими працівниками. Наприклад, редактор, щоб не дістати зауваження від надзору за пресою, перекреслює інколи у статті такі місця, які у Празі чи Братіславі вже б навіть нікого не дивували. Або окружний функціонер КСУТу «обробляє» звіти з місцевих організацій, щоб не «заробити» докір функціонера ЦК КСУТу, і так далі, що з тих звітів, нарешті, зістануться тільки ріжки та ніжки... А потім скаржимось на верхи, на державні органи.

Супровідним явищем такого стану і рівночасно дальшою рисою таких «наших» керівних товаришів є нестача відповідальності перед народом, а подеколи й страх перед вищим начальством, що зв'язує їм руки й вуста на обидва боки.

Так би можна продовжувати далі, бо все з усім пов'язане. Проте хочеться підкреслити ще кілька важливих рис «Пряшева», взятих ізольовано.

«Пряшів» часто не вміє і боїться думати. А думати нелегко — думати болить. Відомий тренер футбольної команди Герера сказав в одному інтерв'ю таке: «Про мене кажуть, що я думаю про футбол 34 години на добу» (яка має лише 24 години. Примітка для «пряшівчан», щоб не мусили думати — Ю. Б.). Хто з «пряшівчан» може сказати про себе, що він роздумує про доручені йому справи десять, п'ять годин кожного дня? У всякому разі результатів такого роздумування не видно.

В Пряшеві чи один не соромиться виступати непродумано, без мети, без сенсу, навпаки, своєрідний виступ, думка, стаття тут викликають у декого здивування і, що ще дивніше, часто залишаються недоступними для сприймання багатьом.

У Пряшеві деякі люди занадто не об'єктивні. Вся справа міняється в залежності від того, хто про неї інформує. Зустрічався я не раз з товаришами в Києві, Ужгороді чи Братіславі, які скаржились на те, що при зустрічі з «пряшівчанами» вони повірили першому зустрічному, який завжди викреслив справу так, що всі, крім нього, негідники, а пізніше вони часто переконувались в тому, що саме першому інформатору було зовсім недалеко до нечесної людини.

У Пряшеві багато формалістів, однобоких людей, яким не вистачає терпіння для довгої планомірної підготовки праці без скорих наявних успіхів, в яких немає запалу, витримки.

У Пряшеві майже не прагнуть щось помітне зробити чи досягти. «Аби було, щоб можна відмітити, що відбулось» — це девіз багатьох діячів. Чи до Українського клубу збереться 15 чи 150 людей — все одно, головне, що «програма у клубі відбулася». Що на академію Шевченка у Пряшеві з-поміж сотні культурної інтелігенції прийде двоє-троє і сотня молодих людей дорослих — це байдуже: газета повідомить про академію лише між іншими звістками про засідання місцевих організацій КСУТ тощо. І то все одно чи йдеться про статті в редакції (аби лише заповнити сторінки) чи про програму радіо (аби лише заповнити хвилини!), чи про програму ПУНА (аби лише глядачі плескали), чи про інші установи. Про якесь максимальне використання можливостей у нас не може бути й мови.

Тоді як це можливо, що наша преса, наші звіти, наші промови повні заяв про дальші, більші, яскравіші досягнення?

Це дальша специфічна риса пряшівського життя: Колись «Дукля» виходила чотири рази в рік, сьогодні — вже шість разів, колись «Нове життя» друкувалось на шести сторінках, сьогодні — вже на восьми, колись у нас була одна гімназія, сьогодні їх нараховується декілька — СЗШ, колись радіо передавало щодня 10, сьогодні сорок, а то й більше, хвилин і так далі. Однак порівняти, співставити наші успіхи з тим, наскільки за той самий час пішли вперед інші колективи, чого досягли за той час інші — це вже понад здібності і звичку «пряшівчан». Таким чином і рак здається рибою і нісенітниця здається успіхом, в остаточному рахунку — і Пряшів здається пупом землі.

Є в Пряшеві потроху інших людей, особливо серед молоді. (Це є доказом здібності народу, наперекір значному спотворенню життя, завжди родити хоробрих (безумству яких Горький співав пісню), і завжди починати боротьбу за свої ідеали від початку). Проте названі вище тенденції переважають у Пряшеві і тому важко молодим відігравати ту роль, яку об'єктивно вони вже могли б грати. Молодих мало хто веде, використовує у праці і формує їхні здібності, тому вони розпорошені і їхня «діяльність» лише знеприємнює життя керівникам, хоч по суті це хороші й дрібні хлопці.

Отже, є немало підстав говорити про Пряшів лякаючий. Бо хоч люди несамостійні, бездіяльні, завидливі, надумані, кар'єристи є й на інших місцях, «у Пряшеві» ці ознаки становять вже «національну» ознаку українського життя, з-за чого воно не може рухатись вперед належними темпами.

Виходячи з усього сказаного, нам здається, що у сучасному українському Пряшеві є певна нестача політичного мислення, без якого неможливий перспективний розвиток жодної скільки-небудь важливої справи, а також нестача потрібних організаторських здібностей, без яких не може успішно працювати жодна організація, не може проводитись жодна серйозна робота ні серед інтелігенції, ні серед народних мас.

Тому питання стоїть так: Або «Пряшів» навчиться політично думати та організувати свою справу, або ми завжди будемо тупцювати на місці, скаржитись на умови і хвалитись своїми недостатками та своїм нерозумом.

...Тоді — чим пояснити факт, що є люди, які не втікають з такого Пряшева?

Нехай пробачить мені Франко, я знов допоможу собі його хлопськими словами:

«Коли, незважаючи на це, почуваю себе русинов (і пряшівчаном — Ю. Б.) і по змозі й силі працюю для Русі, цілком не з причин сентиментальної натури. До цього примушує мене передусім почуття собачого обов'язку. Як син українського селянина, вигодований чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов'язок панщиною всього життя відробити ті шеляги (коруни — Ю. Б.), які видала селянська рука на те, щоб я міг видрапатися на висоту, де видно світло (і тіні — Ю. Б.), де пахне воля, де ясніють (і тратяться — Ю. Б.) вселюдські ідеали. Мій руський патріотизм — то не сентимент, не національна гордість, то тяжке ярмо, покладено долею на мої плечі. Я можу здригатись, можу стиха (і вголос — Ю. Б.) проклинати долю, яка поклала мені на плечі це ярмо, але скинути його не можу, іншої батьківщини шукати не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням. І коли що полекшує мені нести це ярмо, так це те, що я бачу, як руський народ, хоч він гноблений, затемнюваний і деморалізований довгі віки, хоч і сьогодні він бідний, недолугий і непорядний, але все-таки поволі підноситься, відчуває в щораз ширших масах жадобу світла, правди та справедливості й до них шукає шляхів. Отже, варто працювати для цього народу і ніяка чесна праця не піде на марне».

ПРЯШІВ
ПРИТЯГАЮЧИЙ І ЛЯКАЮЧИЙ

Юрій Бача

К. Галаговець-Миравчик • Квіти • Акварель.

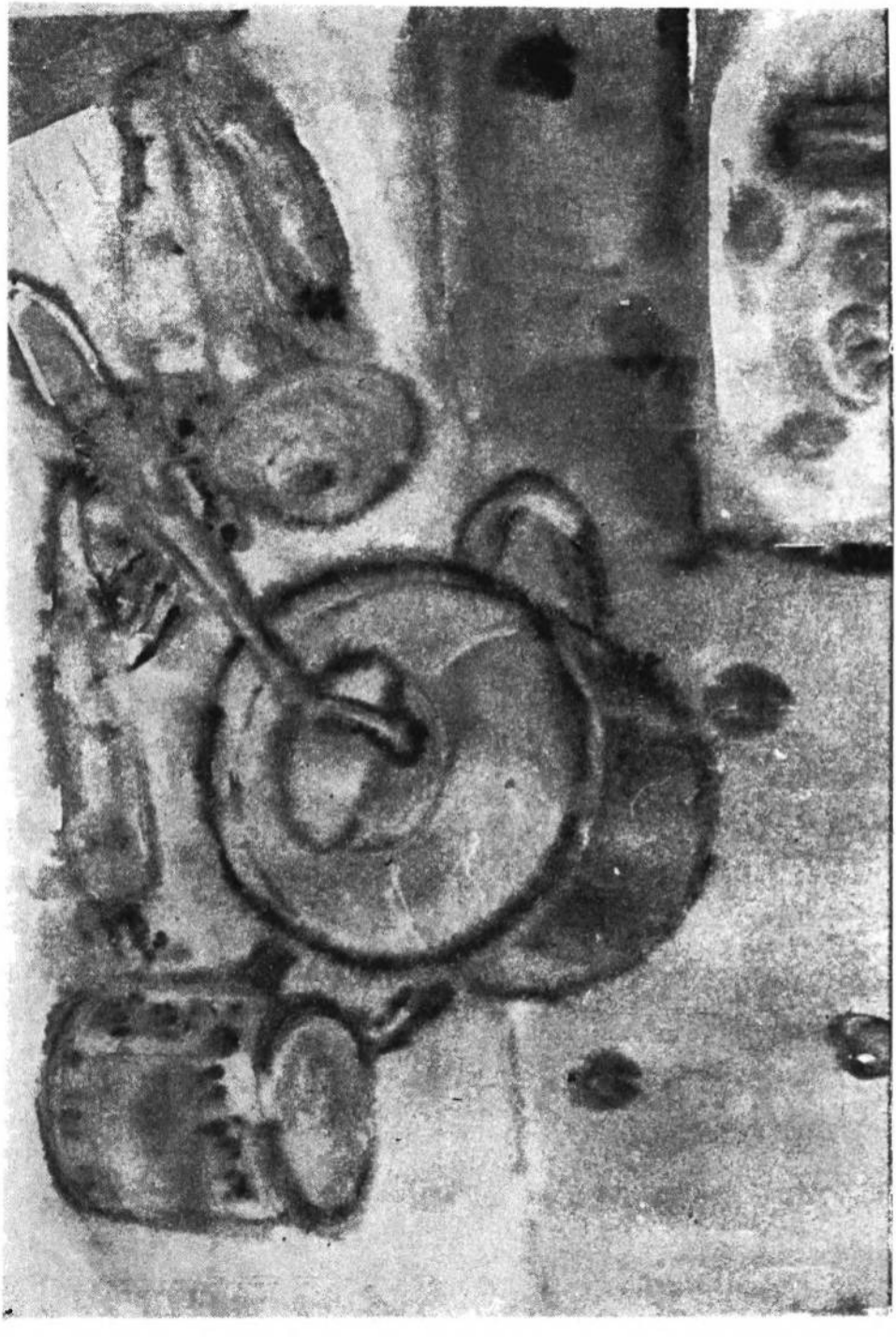

К. Галаговець-Миравчик • Натюрморт • Акварель.

ФІЛОСОФІЯ ЕКЛЕКТИЦИЗМУ Й КУЛЬТ*

В лютому цього року в Пряшеві відбувся семінар соціологів на тему про молодь в країні соціалізму. Тут було прочитано багато цікавих доповідей. Нам хочеться зупинитись лише над деякими аспектами доповідача Карола Шурана з Нітри, який порушив дуже актуальну й цікаву тему — діалектику суперечностей в житті нашої молоді. Доповідач констатував загальновідомий постулат: суперечності — іманентна рушійна сила розвитку природи й суспільства. Суперечності в житті нашої молоді (за словами т. Шурана) — типове явище. З цієї позиції він інтерпретував **чотири групи** суперечностей в житті нашої молоді.

Не лише на семінарі, але і в журналах, газетах, у філософській літературі зустрічаються науково-теоретичні статті, в яких концепція суперечностей як рушійна сила розвитку нашого суспільства фігурує як безумовність. Чи то правда, що суперечність є рушійною силою нашого суспільства? Чи не помилкова це концепція? Чи підтверджує її наше життя? Які є підстави для доказу правдивості і об'єктивності цієї концепції? За помилки в науковому керуванні розвитку нашого суспільства ми занадто дорого платимо. Про це нам хочеться висловити свою думку.

Практичне життя не підтверджує іманентний характер та позитивність суперечностей у **розвитку** й **становленні** комуністичного суспільства. Коли постулювати суперечності як рушійну силу соціалістичного суспільства, то звідсіля витікає багато парадоксальних висновків:

суперечності — фактор, який не поєднує людину й суспільство, а принципово роз'єднує їх; суперечності не є основа для інтеграції комуністичного суспільства, бо на роз'єднуючій основі не можна побудувати безкласове суспільство;

коли суперечності — рушійна сила, то є пряма необхідність штучно мусирувати інтенсифікацію таких суперечностей — рушійну життєву силу;

боротьба за подолання суперечностей — це боротьба за ліквідацію рушійної життєвої сили суспільства;

антагоністичні суперечності більш життєві, ніж неантагоністичні, а останні — ознака імобільності;

коли антагоністичні суперечності більш інтенсивні, більш активне джерело життєвої рушійної сили, то боротьба проти них є боротьба проти суспільства, є розвиток від нового до старого;

(в даному випадку) не виключена можливість, що буржуазні соціологи не оволодіють майстерністю подолати всякого роду антагоністичні суперечності. Отже, концепція, згідно якої суперечності: рушійна сила соціалістичного суспільства, — помилка-еклектицизм.

ЛЕНІНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ДІАЛЕКТИКИ РОЗВИТКУ

Викликає непорозуміння той факт, що концепція суперечностей як концепція рушійної сили соціалістичного суспільства подається сучасникові від імені Леніна в той час, коли Ленін ніколи, в жодній праці, статті, виступі або в практичному ство-

---

* Скорочено з доповіді, зачитаної в Ужгородському університеті.

Йосиф Марусин

рюванні першої в світі соціалістичної держави **не застосовує до соціалізму, комунізму суперечності як рушійну силу** цього суспільства. Ніколи й ніде! Здійснювавши Жовтневу революцію, Ленін розробив **вузлові** філософські питання діалектики розвитку природи та суспільства. По якому шляху буде розвиватись комуністичне суспільство? По шляху принципових роз'єднань-суперечному або по шляху, об'єднуючому це суспільство? Що буде покладено в основу цього розвитку — основний закон діалектики — єдність протилежностей або суперечності — принципове роз'єднання людини й суспільства?

Свою позицію з цього приводу Ленін найглибше й послідовно висловив у фрагменті «До питання про діалектику» (див. Філософські зошити, Москва, 1938, стор. 325-328), де він, полемізуючи з Гегелем з приводу діалектики розвитку, пише: «Роздвоєння єдиного та пізнання суперечних частин його... це суть (одна з «сутностей», одна з основних, коли не основна, особливостей або рис), діалектики. Саме так, — продовжує Ленін, — ставить питання й Гегель (Аристотель у своїй «Метафізиці») постійно **б'ється** навколо цього та **бореться** з Гераклітом чи з гераклітівськими ідеями)». (Стор. 325).

Саме так ставить питання про суперечності як рушійну силу Гегель і Аристотель за словами Леніна. А як ставить питання про суперечності як рушійну силу він, Ленін? Відкидує їх як рушійну силу? Ні! Стверджує її як рушійну силу? Ні! З приводу гегелівського формулювання суперечностей Ленін пише: «Правильність цієї сторони змісту діалектики повинна бути перевірена історією науки» (там же). Отже, питання про діалектику суперечностей Ленін лишає відкритим — історія науки повинна дати на нього правильну відповідь, а це значить, що Ленін не приймає гегелівську та аристотелівську концепцію про суперечності як рушійну силу.

Плеханову та Енгельсу він робить докір за те, що вони: «Цій стороні діалектики звичайно (наприклад, у Плеханова) приділяють недостатньо уваги: тотожність протилежностей розглядається як сума прикладів (...також у Енгельса. Але це для «популярності»... (а не як **закон пізнання**) і закон об'єктивного світу.)» (там же).

Ленін тут же наводить найпопулярніші приклади, які служать для популяризації діалектики і тут же замість формулювання Гегеля та Аристотеля **про єдність суперечливих частин**, він, Ленін **дає нове** формулювання концепції, **пропускаючи з неї суперечність**: «Умова пізнання всіх процесів світу в їх «саморусі», в їх спонтанному розвитку, в їх живому житті є пізнання їх, як єдність протилежностей. Розвиток — це «боротьба» протиложностей» (там же).

Таким чином **ленінська концепція розвитку не містить у собі суперечність як категорію, а рушійну силу розвитку Ленін доводить без суперечностей — як єдність протилежностей.** Це дуже важлива «дрібниця». В цій самій праці він дає класичне визначення діалектики розвитку, рушійної сили, наголошуючи на пізнання джерела «саморуху»: «Дві основні (або дві можливі? чи дві спостережувані в історії?) концепції розвитку (еволюції) є: розвиток як зменшення і збільшення, як повторення і розвиток як єдність протилежностей (роздвоєння єдиного на взаємовиключаючі протилежності та взаємовідносини між ними). В першій концепції руху залишається в тіні САМОрушійність, його **рушійна** сила, його джерело, його мотив... При другій концепції головна увага приділяється якраз пізнанню **джерела «само»руху**... Тільки друга дає ключ до «саморуху» всього сущого; тільки вона дає ключ до «стрибків», до «перериву поступовості», до «перетворення в протилежність», до «знищення старого та виникнення нового» (стор. 325-326).

Так говорить Ленін про **рушійну силу** розвитку природи і суспільства, випускаючи з цього руху суперечність. Це не випадково. За Леніним не суперечності є рухома та життєва сила в розвитку, а єдність протилежностей. Не суперечності дають ключ до знищення старого та виникнення нового, а єдність протилежностей.

СТАЛІНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ДІАЛЕКТИКИ РОЗВИТКУ

У четвертій рисі діалектичного методу Сталін говорить дослівно: «На протилежність метафізиці діалектика виходить із того, що предметам природи, явищам природи **властиві внутрішні суперечності** (К. Й. М.), бо всі вони мають свою негативну й позитивну сторону, своє минуле й майбутнє, своє відмираюче і те, що розвивається, що боротьба цих протилежностей, боротьба між старим і новим, боротьба між відмираючим та народжуваним, між віджиючим і розвиваючимся, становить внутрішній зміст перетворення кількісних змін в якісні.

Тому діалектичний метод виходить з того, що процес розвитку від нижчого до вищого протікає не в порядку гармоній-

ного розгортання явищ, а в порядку розкриття суперечностей (К. — Й. М.), властивих предметам, явищам, в порядку «боротьби» суперечних тенденцій, діючих на основі цих суперечностей (К. — Й. М.)». (Й. Сталін, Питання ленінізму, 11 вид., стор. 578, Москва, 1952).

Отже, як бачимо з вище сказаного у Леніна і Сталіна — дві зовсім різні концепції до одного й того ж самого питання:

1) Ленін формулює концепцію діалектики розвитку як єдність і **«боротьбу» протилежностей, а Сталін відкидає цю концепцію і замість протилежностей висуває суперечності як рушійну силу;**

2) питання про суперечності Ленін залишає для «підтвердження історії науки», а Сталін висуває суперечності в принцип — **суперечностям** підпорядковує розвиток природи і суспільства;

3) Ленін показує на роздвоєння єдиного (на його взаємовиключаючі протилежності) як на джерело **«само»руху**, а Сталін питання про «само»рух відводить до сфери суперечності;

4) Ленін показує, що роздвоєння єдиного на протилежні сторони — це ключ до знищення старого і виникнення нового, а Сталін діалектику знищення старого та виникнення нового знаходить в суперечностях;

5) Ленін показує, що роздвоєння єдиного на протилежні сторони — це ключ до «стрибків» до «перетворення в протилежність», а Сталін цю діалектику знаходить в суперечностях;

6) Ленін критикує об'єктивно-ідеалістичну концепцію Аристотеля і Гегеля, а Сталін постулірує її як основу;

7) Ленін згадує лише про дві концепції діалектики розвитку, а Сталін висуває третю, власну (?) — об'єктивно-ідеалістичну, яка включає в себе суперечності як ендогенну основу;

8) Ленін найбільш послідовно науково розпрацював питання про діалектику розвитку у своєму фрагменті «До питання про діалектику», а Сталін розробив це питання у четвертій рисі діалектичного методу, але він повністю виключив у своїй праці репродукцію ленінського фрагменту «До питання про діалектику». Чи це випадково? Ні, не випадково;

9) Ленін, говорячи про закон діалектики розвитку — єдність протилежностей **взагалі, не згадує про суперечності як основну складову частину цього закону**, а Сталін ставить знак рівняння між ними, ототожнюючи суперечності з протилежностями, різностями, замінює одне другим, а це є еклектицизм. Отже, як бачимо у **Леніна і Сталіна — дві протилежно різні інтерпретації діалектики розвитку, рушійної сили розвитку природи і суспільства.** Одна з них несумісна, помилкова.

Крім цього, доказуючи об'єктивний характер своєї концепції (четвертої риси діалектичного методу), Сталін посилається на дві цитати Леніна: «У власному розумінні діалектика, — говорить Ленін, — є вивчення суперечностей **в самій суттєвості предметів**» (Ленін, Філософські зошити, стор. 263).

І далі:

«Розвиток — це «боротьба» протилежностей» (Ленін, т. XIII, стор. 301).

«Такі коротко, — говорить Сталін, — основні риси марксистського діалектичного методу» (Й. Сталін, Історія ВКП(б), стор. 104, 1951).

Коли повернутись до першоджерел, то неважко встановити, що Сталін зробив помилку в інтерпретації Леніна: **перша цитата Сталіна** («У власному розумінні діалектика, говорить Ленін, є вивчення суперечності в самій суттєвості предметів») із «Філософських зошитів» Леніна **зовсім не належать Леніну, як про це прямо говорить Сталін, а ці слова повністю належать Гегелю.**

В «Філософських зошитах» (1938) на сторінках 262-263 не важко встановити таке, що Ленін, вивчаючи книгу Гегеля «Конспект лекцій по історії філософії» та конспектуючи матеріал (в цій книзі), який стосується елеатської школи, писав: «Говорячи про елеатську школу, Гегель говорить про діалектику: «... і знаходимо в сутті предметів суперечність, яку вона має в самій собі (діалектику у власному розумінні)»... (211)» (стор. 262).

Зверніть увагу на такі деталі:

1) В даному випадку не Ленін, а Гегель говорить про діалектику й про суперечності;

2) На полях гегелівських висловлювань Ленін робить помітку: «Що таке діалектика?» та помічає альфою і бетою протилежні сторони **гегелівського формулювання про діалектику;**

3) У Леніна є помітка на полях: «Гегель про діалектику» в цьому визначеному місці він записує, що під альфою слід розуміти: «Чистий рух думки в поняттях», а під бетою слід розуміти — «в (самій) суттєвості предметів (виявити) (викрити) суперечності, які вона (та суттєвість) має в собі самій (діалектика у власному розумінні)». Але тут мова йде про репродукцію Гегеля, а не Леніна.

Другими словами, продовжує Ленін, подаючи гегелівське розуміння діалектики

розвитку елеатами, — цей «фрагмент» Гегеля повинен бути переданий так:

Діалектика взагалі є «чистий рух думки в поняттях»... (стор. 262).

На заключення до «Двох ознак» гегелівської діалектики «чистого руху думки в поняттях» Ленін робить висновок: «У власному розумінні діалектика є вивчення суперечності в самій суттєвості предметів...» (стор. 263).

Так пише Ленін у фрагменті «Гегель про діалектику». Для того, щоб зміст гегелівського «фрагменту» не приписувати помилково Леніну, то цей «фрагмент» Гегеля є в лапках, та ще виділений у квадратні дужки, щоб цим самим підкреслити — все сказане в дужках — принадлежить Гегелю, а не Леніну. Отже, така логіка фактів, але Сталін не врахував цю логіку фактів і неправильно приписав Леніну об'єктивно-ідеалістичну гегелівську концепцію про діалектику суперечного розвитку. На цьому грунті, на цій явно помилковій цитаті Сталін побудував четверту рису діалектичного методу. Згаданій помилці підпорядкував розвиток комуністичних відносин в таборі соціалізму, розвиток міжнародного комуністичного руху. Було б нечесно підстосовувати Леніна під гегелівську містику «чистого руху думки в поняттях», бо все це означало б, що Ленін не матеріаліст, а об'єктивний ідеаліст — розглядає протиріччя як імпульс саморозвитку «світового духа», як джерела саморуху понять, а не матерії. Тому сталінське тлумачення Леніна в даному випадку — апокриф.

ОФІЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ

В період культу особи Сталіна ленінська концепція діалектики розвитку була відкинута як непотрібна, і Сталін постулював об'єктивно-ідеалістичну концепцію суперечностей Гегеля, поширивши її на соціалістичну дійсність на розвиток міжнародного комуністичного руху. Сталін монополізував право мислення категоріями (в абсолютному розумінні), а тому неважко порозуміти, чому вся офіціальна філософія країн соціалізму «відкинула» ленінську концепцію та прийняла помилкову, сталінську.

«Провідне протиріччя нашого суспільства (В. С. Кахіяні), «Суперечність при соціалізмі — постійне джерело розвитку» (Ц. А. Степаньян), «Не єдність протилежностей є основним законом діалектики, а суперечність» (Е. Б. Шур), «Є чотири групи іманентних суперечностей в розвитку соціалістичної молоді» (Карол Шуран, Нітра) і т. д., і т. п. — однак у всіх випадках повне заперечення Леніна.

Ленін не відкидав наявність суперечностей при соціалізмі, комунізмі. Але він не випадково комуністичне суспільство не підпорядкував принципу суперечностей. Чому деякі філософи поступають навпаки і навіть величають себе ленінцями?!

Але коли б навіть Аристотель і Гегель, Маркс і Енгельс, Ленін і Сталін, Мао-Цзе-дун заповіщали нам те, що не сумісне з життям, то ми не повинні залишитись догматиками.

В суспільному житті, навіть в класовому суспільстві ніхто й ніколи не ставив суперечності як рушійну силу суспільства. Навпаки, «виключали» їх. Однак як парадоксально звучить в нашому житті: «Хай живуть протиріччя — наша рушійна сила! Побільше протиріч в літературі, економіці, політиці, науці, юстиції, модерному господарстві, громадському житті і т. п.! — такий висновок із цієї сталінської концепції суперечного розвитку. Китайська дійсність вже досягла апогею цих перипетій, але ця дійсність не подобається навіть ретельним прихильникам концепції іманентних суперечностей соціалізму.

ВТІЛЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОГО ІДЕАЛІЗМУ В КИТАЇ

Мао-Цзе-дун повністю постулював апокриф Сталіна, поширивши принцип принципово суперечивого розвитку на китайську дійсність:

«Створення й розвиток КП — це підготовка до знищення КП та всіх політичних партій взагалі» (Мао-Цзе-дун, Вибр. тв., том 2, стор. 324, Братіслава, 1954). «Коли в партії нема суперечностей та боротьби поглядів, в процесі якої суперечності подолюються, припиняється життя партії» (там же, стор. 322). Критикуючи Деборина та його школу, Мао пише: «Деборинці не порозуміли, що всяка різниця зміщує в собі суперечності, що різниця — це суперечність» (там же, стор. 301).

Таке визначення суперечностей дуже невдале, під рівнем примітивності, бо коли всяка різниця є суперечністю, то взагалі немає різниць, а є тотожність суперечностей. Єдність і тотожність різниці, протилежності, суперечності — ступені форм розвитку. Заміна одного другим не має нічого спільного з діалектикою, наукою це — еклектика. Кожна суперечність і протилежність включають в себе різність, що

й становить їх наявність. Не кожна різність є суперечністю або протилежністю. Кожна суперечність проявляється лише в формі протилежностей, через протилежність, але не кожна протилежність є суперечна, не кожна протилежність є суперечністю, а це дуже важливе.

Сталін, Мао та прихильники іманентного характеру соціалістичних суперечностей підмінюють суперечності протилежностями, фривольно користаються цими поняттями, а це помилка — еклектика. Розповсюджування такої помилки-еклектики на соціалістичну дійність й привело до необхідності культу та «культурної революції» в Китаї. Це мусирований негативний експеримент суперечностей як «витверезлюючий» процес КПК та світового комуністичного руку.

Китайська «культурна революція» — це втілений Гегель в китайській дійсності: суперечливо? Тим гірше для дійсності, а не для методу (Гегель). Діалектика суперечностей китайської дійсності у відмиранні старого й наростанні нового проявляється в знищенні «старої культури» — у фізичному знищенні культурної спадщини — класичної літератури, культури, історичних пам'яток і под.

Газават суперечностей репродукований і на обивательське та сімейне життя: «Сім'я — це не місце для якогось відпочинку, це фронт затвердження ідей Мао та ліквідації ідеології імперіалізму та ревізіонізму». «Особисте життя? Це типове буржуазне поняття. Воно повинно звільнити місце політичним потребам». «Любов — дрібнобуржуазний парадокс, пляма капіталізму. Треба припинити витрачання часу на пусті мрії та сентиментальні розмови, а використати його з більшою користю на вивчання творів Мао. Любов — це психопатичне заняття, на яке зайво витрачається час та енергія». «Треба скасувати феодальні звичаї весілля з погощенням та банкетами. Трудящі маси відкидають такий звичай. Весілля повинно відзначитись хоровим читанням уривків із праць Мао, співом революційних пісень. Кращим подарунком для молодожонів є значки з зображенням Мао, його книги і брошури . . ., на воротах молодожонів має бути повішений портрет Мао, а на стовпах вислови: «Слухатися Мао», «Кожне слово Мао — істина». «В основу кожної сім'ї повинні бути закладені ідеї Мао». «Розгорнути боротьбу двох ідеологій в сім'ї. Почуття між ріднею можуть бути лише одні: класові почуття пролетаріату». «Весь вільний час має бути відведений читанню книг Мао та дискусіям. Сусіди по двору повинні частіше проводити збори, на яких критикували б один одного». Газета «Хун-вей-бін-бао» . . . радить не боятися «підривати почуття один одному в сім'ї» . . . закликає застосовувати формулу Мао: «скріплення-критика-скріплення». Газета в добрих відносинах між чоловіком і жінкою вбачає загрозу «буржуазного індивідуалізму» й пропонує підтримувати постійну атмосферу критики й боротьби двох ідеологій. «Деякі люди, — пише вона, — не можуть дотримуватися в сімейному житті революційних принципів, оскільки вони не розуміють становища, сформульованого Мао про **роздвоєння єдиного** (К. — Й. М.), оскільки вони **прагнуть вирішити суперечки** (К. — Й. М.) в родині шляхом «примирення», шляхом «мирного співіснування». Це не марксистський, а ревізіоністський метод». (Додаток до газети «Известия» — «Неделя», № 8, 1967, стор. 18-19).

Ось **деякі «фрагменти»** китайської «культурної революції». Що таке китайська «культурна революція» в даному випадку? Це **штучне і свідоме мусирування суперечностей** — інтенсифікація або виверезлюючий процес рушійної сили, щоб в протилежному випадку «не припинилось життя в партії». Китайська «культурна революція» — це від початку й до кінця невдале наподібнювання філософії Гегеля, це категоричне втілення в суспільних китайських відносинах принциповості суперечностей — еклектицизм: скрізь і в усьому насаджується агресивна й реакційна ідеологія суперечок, ненависті й ворогування, не довір'я й підозри — страху, все за Гегелем: «Це вже занадто велика ніжність у відношенні до світу — усунення з нього суперечності, перенести, навпаки, ці суперечності в дух, в розум і залишити їх там невирішеними. Дух насправді міцний тим, що може перенести суперечність. Але він вміє й подолати їх» (Гегель, Тв., том V, стор. 267, Москва, 1937), «Дещо життєве лише настільки, наскільки воно спроможне містити в собі суперечності й при тому ж є та сила, яка спроможна вміщати в себе ці суперечності і витримувати їх» (там же, стор. 521).

Гносеологічні корені «культурної революції» — не в особі Мао та його кампанії, а в об'єктивно-ідеалістичній концепції «іманентно» властивих суперечностей об'єктивному розвиткові соціалістичної дійсності. «Теоретики» й носії «культурної революції», ортодоксально розгортаючи «витверезюючі процеси» в народі та в світовому комуністичному русі, свідомо ведуть себе так, вважаючи, що цим самим вони роблять добру справу для народу,

що вони сплачують данину перед народом взагалі, але вони не підозрівають помилковість своєї «філософії».

Із згадуваних життєвих фактів китайської дійсності ясно видно, що **«культурна революція»** — передусім **організована** плутанина, **організований безлад** — втілення в суспільні відносини «системи» суперечностей: принципове роз'єднання людини з людяністю, свідомо — організоване мусирування ненависті чоловіка до своєї дружини, дітей до своїх батьків, брата до брата, людини до людини, комуніста до комуніста, сусіда до сусіда, робітника до робітника, колектива до колектива, нації до нації, а теж раси до раси, КП одної держави проти КП другої держави. Все це робиться від імені КП. Таке організоване суспільне лихо, нещастя, трагедія не має прецедента в історії взагалі.

Побудувати міцну єдність в світовому комуністичному русі на принципово суперечливій базі, на основі, яка роз'єднує людину й суспільство, принципово неможливо. Встановити таку єдність можна тільки й тільки на базі репродукції ленінського вчення про діалектику розвитку: повної поразки реакційної ідеології — об'єктивно-ідеалістичної (гегелівської) концепції принципово суперечного розвитку комуністичних відносин. В іншому випадку всьому соціалістичному таборові **загрожує необхідність** китайського варіанту «культурної революції», бо це ідеологія, дух якої оволодіває масами. Дух суперечностей, дух еклектицизму, на жаль, і у нас досить розповсюджений, матеріалізований, особливо, в народному господарстві, в галузі послуг (сервис), в соціології повсякденного життя; кожний з нас відчуває цей дух суперечностей і еклектицизму, деякі «протестують», негують, але марно, бо це не вихід з ситуації.

Наш варіант еклектицизму не подібний на китайський варіант. Ось чому слід серйозно призадуматись над проблемою «іманентних суперечностей» в соціалістичному суспільстві (раніш, ніж підпорядкувати нашу молодь 4 групам таких суперечностей). Фізична сила в цій проблемі втратила значення. Яскравим прикладом цього є принципи Панча Шила, дух яких класову боротьбу довів до форми геноциду комуністів.

СУПЕРЕЧНОСТІ — НЕГАТИВНА СОЦІОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

Було б наївним та неправильним заперечувати наявність суперечностей при соціалізмі та комунізмі, де вони були, є й будуть, але вони не є рушійною силою цього суспільства. Навпаки, це сила, яка гальмує розвиток комуністичних відносин, протиріччя при соціалізмі — це таке явище, яке роз'єднує, глушить, зводить нанівець окремі моменти нашої життєвості, це негативне явище, небажаний результат в нашому розвитку, і все соціалістичне життя спрямоване своїм вістрям — обминати, обійти, запобігти таким можливостям всередині нашого життя як в державному, так і в суспільному масштабах. Але тим не менш вони є у нас і будуть: «Антагонізм і суперечність взагалі не одне й те саме. Перше зникає, а друге залишається й при соціалізмі» (Ленін). Соціалістичні суперечності носять випадковий характер, бо вони зумовлені суб'єктивними факторами, а антагоністичні — необхідний. Ця деталь (необхідність, безумовність) придає їм тенденцію антагоністичності. Антагоністичні суперечності зумовлені об'єктивними факторами. Основою великих непорозумінь й плутанини служать в інтерпретаціях тих або інших концепцій діалектики розвитку ті обставини, що між закономірністю та необхідністю, незакономірністю й випадковістю (суперечностей, відчасти) проводиться знак рівності: закономірність ототожнюється з необхідністю, а незакономірність — з випадковістю, а це чиста еклектика. Якраз цей бік діалектики розвитку не враховували прихильники іманентних суперечностей соціалізму та комунізму.

Піднесення суперечностей при соціалізмі до принципу іманентної рушійної сили розвитку — еклектицизм:

це — **лазівка для виправдання** зроблених грубих правопорушень проти демократії, проти соціалізму,

це — виправдання політичного гноблення, безправності, расизму, шовінізму, антисемітизму;

це — **легалізування** надмірної підозри, недовір'я, — страху людини від людини;

це — концепція спрямована проти перетворення суперечного суспільного життя;

ця концепція приглушує ініціативу та ангажованість людей; вона не стимулює боротьбу за суспільний прогрес, за втілення високих принципів комуністичної моралі;

це концепція — сприятлива основа, на якій формується та розгортається **система культу особи керівників** взагалі. Культ — це підкорення не Істині, розуму та демократії, але брехні й неуцтву — суперечностям, негаціям, бо чесна людина вимагає демократії, рівності, логіки, а нахаба й культівець вимагав підпорядкування;

еклектицизм, ортодоксальність застосу-

вання суперечностей в розвитку суспільних відносин приводить до теорії загострення класової боротьби, до теорії неминучості конфліктів, починаючи від сімейного осередку й кінчаючи світовим масштабом комуністичного руху та війною двох велетенів комуністичного табору. Та ж не випадково (як вже підкреслювалось) носії «культурної революції» насаджують терор, ненависть скрізь там (в сім'ї, колективі), де є взаємопорозуміння, узгодженість, де є єдність мети й думок, діяння.

Практика доводила і в сучасному доводить, що культ як система (випадкова й дочасна) в принципі категорично відкидає критику начальства, а подолання суперечностей (шляхом критики й самокритики) — рушійної сили, це лицемірство, фарс. Навпаки, висловлювання «теорії про згасання класової боротьби є контрреволюційним». Хіба китайські схизматики беруть до уваги критику та зауваження братніх КП? Хіба Сталін зносив критику? В цьому й полягає вся трагедія. Не випадково, зовсім не випадково Сун-іе-фан — директор економічного інституту Китайської академії наук гостро критикував «геніальні» думки Мао-Цзе-дуна. Що саме? Теорію суперечностей та класової боротьби.

«Історія науки» вже двічі негативно підтвердила несправжність сталінської концепції діалектики розвитку шляхом «іманентних» суперечностей, а саме культ в СРСР та в країнах соціалізму, а теж культ в Китаї. Якщо не принцип суперечностей є причиною — гносеологічні корні всього того, що творилось й твориться в сучасному Китаї, а теж в міжнародному комуністичному русі, де має місце організований роскол Людини й Розуму, росколу світового комуністичного руху, то що інше є причиною схизматизму?!

Відкинувши ленінську концепції діалектики розвитку та репродукуючи гегелівську, Сталін та його поплічники, а потім і Мао та його підсобники, дали поштовх для організованого загального ухилу матеріалістичної філософії в сторону об'єктивного ідеалізму — еклектицизму внутрі комуністичної дійсності. Тільки еклектичний метод культивування розвитку комуністичних взаємовідносин породив грунт для виховання такого пустоцвіту на організмі радянського, китайського та інших народів, яким був і є культ як система. Жахливий не культ особи, але система культу особи. Усунення цих помилок можлива з усуненням помилкової сталінської концепції принципово суперечного розвитку комуністичного суспільства та реабілітація і також дальшого розвитку ленінської, об'єктивно-матеріалістичної концепції. Наша сучасність рішуче вимагає від нас «модель» Людини комуністичного суспільства. Еклектицизм неспроможний задоволити цю вимогу.

Життєздатність сталінської концепції діалектики розвитку соціалістичного суспільства потрібно на практиці перевірити: її сторонники повинні вказати на конкретно існуючу закономірність — як своєчасно подолати суперечності в міжнародному комуністичному русі, бо існуючий розкол (і політику культу особи в країнах соціалізму з його наслідками) саме вони запричинили своїм зарапортованим і безвідповідальним тлумаченням, втіленням еклектицизму в соціалістичне життя, не даючи змоги висловитися з цього приводу другій стороні. Суспільство не може чекати і не чекає нічого прогресивного від ортодоксального підпорядкування суперечностям. Ця концепція дала суспільству лише зло (культ й ін.), а в наших умовах вона є засобом для присвоювання собі монополії на право мислити, вона підтримує безвідповідальність, ароганцію, спекуляцію, фальсифікацію дійсності. Все це підтверджується китайською дійсністю. «Культурна» революція є переконливим аргументом, який доводить помилковість такої концепції — подолати суперечності на еклетичній платформі принципово не можна. Сучасний стан наполегливо вимагає повернення до ленінського вчення про діалектику розвитку соціалістичного суспільства (шляхом єдності протилежностей).

ДОБРЯНСЬКИЙ

ЗБЛИЗЬКА

Дотеперішні історичні й літературно-критичні нариси про А. Добрянського, присвячені чи вже спеціально йому, чи розглядаючі його в ширших рамках епохи, показують його в надто рожевому світлі, вповивають його канонізаційними ознаками найбільшого патріота, народолюбця й оборонця південнокарпатських українців, створюючи навколо нього міф великої великості, недоторканості, святості і безприкладного великомучеництва. Та якщо зняти рожеві окуляри, підійти впритул і глянути на нього здоровими очима, можна помітити в ньому багато того, чого досі не помічали, бо Добрянський міг би показатись як особа із фантастичного розміру протиріччями і такими ж фантастичними доктринами й культурно-політичними фікціями.

Проникнення в розум А. Добрянського, його душу, проникнення в його істоту дозволяє в ньому виявити такі риси і такі еволюційні тенденції, які важко зрозуміти і довго ще буде неможливим публічно виявити. Виразного обговорення заслуговують його життєві й культурно-політичні метаморфози, які є неймовірними манівцями від краю до краю між реальністю, вірою і надією, між дійсним станом і уявою про нього. Заслуговує увагу вже той факт, що його батько був українець, а мати німкеня, і переважно він ріс і почав діяти в словацькому середовищі як словацький діяч. І згодом із цим середовищем він раптово пориває й виступає речником закарпатоукраїнського москвофільства, тягнучи за собою у прірву здорові народні сили, які народжувались серед південно-карпатських українців і які намагались прямувати дорогою народної мови, народної освіти і народного руху, переконуючи їх у безперспективності народних змагань і, спрямовуючи ріст їх національної свідомості в дусі процарської російської культури і політики.

Як згадують українські культурні діячі, (К. Устиянович), А. І. Добрянський, живучи у Відні, влаштовував щотижня у себе суботні вечорінки для закарпатоукраїнської і слов'янської молоді і там разом із представниками російської амбасади (Ф. Раєвський) виступав із розповідями і промовами, в яких лаяв Шевченка, і в такий же спосіб говорив він і про Куліша та Костомарова, переконуючи слухачів, буцімто він розмовляв із ними і буцімто ті зреклися свого українського переконання, зреклися того, що досі робили для свого українського народу. Так підкупом і опльовуванням збирав

Йосиф Шелепець

А. І. Добрянський навколо себе закарпатоукраїнську і слов'янську молодь, що тоді вчилася в Відні і сам, не усвідомлюючи собі того, вів народ, як каже Франко, до «анальфабетизму і мадьяризації», бо вів його молоді сили, які згодом починали діяти в своєму народі, так, що вони разом із ним «спричинилися немало до застою на цілі десятки літ нашого народно-культурного розвитку» (І. Созанський).

Здається, що вся діяльність А. І. Добрянського настільки пов'язувалась із Закарпаттям, наскільки його найлегше можна було русифікувати, бо інші слов'янські народи вже швидше крокували до свого самовизначення, а південнокарпатські українці до росіян були близькі і за вірою і графіку мали одну і ту ж саму і, отже, тут були найсприятливіші умови для здійснення підбору слов'ян під шапку російського царя, якому, наперекір цьому, був цей рух не дуже до вподоби.

Аналогічним способом спрямовував А. І. Добрянський не лише закарпатських українців, а й інші слов'янські народи Австро-Угорщини, яких всупереч їх історичному і демократичному розвитку до самовизначення бажав він найрадніше бачити зрусифікованими і замість австрійського ярма накинути на них батіг російського царя, який, правда, хоч і батіг, та все-таки здавався певним силам у слов'янстві солодшим за австро-угорське ярмо.

З усієї діяльності А. І. Добрянського схвальної оцінки заслуговує кілька моментів, а саме його діяльність в р. 1848-49, коли він, як каже І. Франко, «знаменитий організаторський талант зелекетризував цілу Русь Угорську і підвів її до життя», хоч на другому боці розумінням революційних подій названих років, зокрема підходом до революції, і своєю роллю в ній з погляду загальнолюдських і загальнонаціональних демократичних змагань виступив він у ній найяскравішим зразком того, як закарпатські українці, нездатні піднятися над свій загумінок, поставились проти цілого прогресу. Звичайно, що тут для Добрянського можна відшукати багато локальних причин, багато підстав і пояснень, чому саме так він поступав. Заслуговують уваги й деякі ідеї, висунуті А. І. Добрянським у названих роках, які, якби здійснились, мали б чимале значення для закарпатських українців. А саме, заслуговує уваги ідея адміністративного об'єднання Закарпаття з Галичиною, що був її висунув А. І. Добрянський. Хоч Добрянський нічого більше б не зробив, та якби вдалось йому виборотн реалізацію цього плану, закарпатські українці опинилися б у тісніших зв'язках із Галичиною і, треба гадати, їх розвиток на протязі цілої другої половини XIX століття не був би настільки аномальним, яким він завдяки і Добрянському вийшов. І національно-визвольні домагання закарпатських українців періоду кінця першої світової війни були б далеко сильнішими, вищими і принциповішими. Ще певне значення мають виступи А. І. Добрянського на захист закарпатських українців та інших слов'янських народів перед мадьяризацією і зруйнуванням. Безперечним залишиться й факт, що нав'язуванням стосунків з іншими слов'янськими культурними діячами клав він лепту до взаємного співробітництва народів, що ніяк не противиться загальнолюдським гуманним прагненням і демократичним тенденціям. Заслуговує уваги ще охота А. І. Добрянського підтримувати ріст культурних виявів закарпатських українців, видань газет і журналів, організації освітнього товариства тощо. І ось це все, що видно на постаті А. І. Добрянського, коли зняти з нього штучну оманливу завісу, в якій він виступав як недоторкана святість, чистість і великомучеництво, яке було результатом його страждання за триєдину гнилу колоду самодержавства, православ'я і народності, що ніяк не брала до уваги суспільний прогрес, демократизацію і гуманізацію суспільства. Ось такий А. І. Добрянський зблизька.

„Не все чорне, що Куліш“

ДО 70-РІЧЧЯ З ДНЯ СМЕРТІ ПАНЬКА КУЛІША

Юрій Бача

В лютому цього року минуло 70 років від дня смерті відомого українського письменника та культурно-громадського діяча України другої половини XIX ст. — Пантелеймона Куліша. Цікаво було спостерігати, як до цього ювілею заговорить українська радянська літературознавча наука і преса, оскільки життя і творчість цього ювіляра вже кілька десятків років або повністю замовчується, або висвітлюється вкрай однобоко і тенденційно, та оскільки українська літературна громадськість на недавному п'ятому з'їзді письменників України вустами свого голови у доповіді з'їздові відверто заявила про безглуздість дальшого обмінання Куліша. Тим самим ювілей Куліша став одночасно перевіркою того, як взагалі вимоги, висловлені на з'їзді, будуть реалізуватись у житті. Таким чином результати згаданого ювілею надміру багатозначні і переросли з ювілейних у принципове ставлення до проблем всебічного висвітлення розвитку української культури.

Між тим у минулому році у видавництві «Радянська школа» вийшла друга книга «Історії української літератури», підготовлена колективом кафедри історії української літератури Київського педагогічного інституту ім. Максима Горького[1], яка вже на перший погляд виразно відрізняється від попередніх видань цього типу саме тим, що поруч з іншими видатними представниками класичної української літератури відводить належне місце також замовчуваним донині письменникам: Пантелеймону Кулішу, Олександрові Кониському, Олексі Стороженкові та Борисові Грінченкові.

Об'єктивно і тверезо, що є ознакою всього цього видання, розглядаються тут позитивні і негативні риси життя і творчості письменників, які, незважаючи на недоліки чи неприємні сторінки своєї діяльності, відіграли помітну роль у розвитку української літератури та українського громадського життя і яких не тільки не слід але й не можна викреслювати

---

[1]) Історія української літератури, література другої половини XIX століття, автори: П. К. Волинський, Ю. С. Кобилецький, І. І. Пільгук, Ф. М. Поліщук, М. У. Походзіло, П. П. Хропко, Київ, 1966 рік (стор. 754). Про перший том цієї «Історії» ми писали: «Дальший крок вперед», Дукля, № 1, 1965 р., стор. 95.

з історичного процесу розвитку українства.

Українська радянська літературознавча наука правом закидає своїм попередникам тзв. теорію єдиного потоку (ніби всі українці були на тому самому положенні, тих самих демократичних переконань і однаково гноблені). Однак, обминаючі складні постаті історичного процесу розвитку українського історичного життя, замовчуючи їх чи однобічно підкреслюючи в них лише чорні сторони їхньої часом багатозначної діяльності, українська радянська літературознавча та історична наука часом сама ніби створює (чи оновлює) новий варіант тої самої помилкової теорії — ніби в історії України були лише Хмельницькі, Сковороди, Шевченки, Франки і їм подібні сучасні генії, а сотень, чи, може, й тисяч чесних, здібних і самовідданих, але в надзвичайно складних обставинах, не ними створених, неодмінно також небезпомилкових діячів часто світового імені ніби й зовсім не було. Таке висвітлення історичного процесу розвитку України є не тільки не історичним, але й наводить на думку, ніби ми ще й сьогодні боїмось тих «помилкових» аргументів, якими подібні діячі реагували тоді на надзвичайно складні та несприятливі умови розвитку свого народу і свого національного життя. Відомо: де вітер не віє — і листок не поворухнеться. Не було б причин підкреслювати «відрубність», не було б і їхніх наслідків. Царська Росія прямо забороняла українську мову, не визнавала її, не визнавала існування українського народу, його історії, вела політику прямої і повної ліквідації «братського» народу — тоді як можна на цьому фоні, до сьогодні не зрозуміти необхідність чесних діячів України, заявляти про існування окремого українського народу, окремої української історії, окремої, самостійної чи «відрубної» української мови, захищати існування свого народу, його історії, мови й культури; тоді як можна дивуватись — до сьогодні! — що не всі українські аргументи у так поставленій боротьбі були науково обгрунтовані; ніби аргументи другої сторони бездоганні. Зачинателькі цієї боротьби, який хотів знищити Україну, був абсолютно неправий, і він примусив українців боротися і захищатися такою зброєю, такими аргументами, які були в них під рукою, на які тодішня українська свідомість спромоглася. Це не треба виправдовувати, це необхідно, нарешті, порозуміти і коли вже засуджувати, то у всякому разі винуватого, а не того, хто змушений був прийняти бій і захищатись.

Ставлячи питання: що твердили ліберально-буржуазні діячі України про себе й свою історію чи мову, треба спитати, ким були примушені до таких тверджень, на які твердження вони відповідали...

Що торкається самого Панька Куліша, 70-річчя з дня смерті якого ми так своєрідно відмітили у лютому цього року, то про нього на Радянській Україні вже давно панує думка — «Не все чорне, що Куліш!», яку часно можна було почути в українських наукових колах, де сперечалися про нього.

Куліш — як справедливо сказано у вищезгаданій «Історії української літератури — «письменник, історик, фольклорист, етнограф, публіцист, критик, перекладач на українську мову багатьох творів світової літератури. З його ім'ям пов'язано створення в українській літературі першого історичного роману, написання історичних поем, драм, ліричних поезій та творів в інших жанрах». (стор. 49).

І нехай «на всій його діяльності позначилися великі суперечності», нехай «ідеологія буржуазного лібералізму переважала в громадсько-політичній і літературній діяльності Куліша», нехай навіть «в окремих питаннях він скочувався то на буржуазно-націоналістичні, то на гетьманофільські, то на царистські позиції, які особливо позначилися в останні десятиліття його творчого шляху» (стор. 149, підкр. наше — Ю. Б.) все-таки і Кулішем, як і багатьма визнаними чи не визнаними українськими діячами, керувало «бажання вести боротьбу проти ца-

ризму і кріпосництва та піднести свідомість, освіту народу» (стор. 151), і він, як встановили царські жандарми, «плекав надзвичайні думки про вигадану важність України» (стор. 152). За щось таки антицаристське і демократичне і арештували його, забороняли давати до друку його твори і майже на 10 років позбавили його права друкувати будь-які твори.

«В часи назрівання революційної ситуації він (Куліш — Ю. Б) стояв у таборі тих літераторів, що вороже ставились до революційно-демократичного руху» (стор. 154), однак ми не знаємо історії чи історії літератури жодного народу світу, який міг би дозволити собі такий люксус (і одчасно таке спотворення своєї історії), щоб пускав у свою історію одних тільки революціонерів. Двотомні «Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя», «Сочинения и письма Н. Гоголя» в 6 томах, «Народні оповідання» Марка Вовчка, альманах «Хата», «Граматка», перший історичний роман «Чорна рада», перший український журнал «Основа», двотомні «Записки о Южной Руси» та й багато інших заслужених починань, в яких або всю, або велику долю відіграв саме Куліш — такі надбання навряд чи розумно замовчувати або перекручувати. Набагато коректніше признати: «У багатьох галузях культурного життя (України — Ю. Б.) Куліш залишив по собі значні надбання. Його різностороння діяльність не залишилась безслідною в історії української культури» (стор. 156 підкр. наше — Ю. Б.), як це робить згадувана «Історія літератури».

Катерина Галаговець - Миравчик —

ім'я художниці, яка збагатила своїм приїздом із Радянського Закарпаття в ЧССР наше східнословацьке українське життя. Художниця проживає в Кошицях, де вийшла заміж. Щиро вітаємо її в нашій широкій українській культурній сім'ї, представляємо її нашій читацькій громадськості і бажаємо їй між нами доброї творчої погоди, в якій її талант не знайде жодних перешкод у своєму розквіті.

Народилася художниця 20 березня 1943 р. в Ужгороді, в 1950-1960 рр. там же виходила десятирічку і 1962 р. поступила в Ужгородське училище прикладного мистецтва на відділення кераміки. Проте поряд з керамікою займалася і образотворчим мистецтвом, в якому випробувала сили в багатьох його техніках. Нас прямо очарувало її розуміння акварелі, картини якою поміщаємо в цьому номері. Заміж вийшла в січні 1965 р. і є матір'ю малюсінької дочки, на яку поряд з мистецтвом витрачає весь свій час. Крім мистецтва жила і живе теж фізкультурою: має кілька грамот, які свідчать про перемоги на змаганнях у фехтуванні, тенісу та легкості волейбольного м'яча у вправних руках художниці. Як фізкультурниця часто роз'їзджала просторами Радянського Союзу. Художню освіту в Ужгороді не встигла закінчити: студії внаслідок переїзду в ЧССР перервала після 3 річника. Збереться продовжувати їх на Педагогічному факультеті Університету ПЙШ в Пряшеві.

Іван МАЦИНСЬКИЙ

Напередодні славістичного з'їзду

Степан Добош

В 1968 році готується в Празі VI-ий міжнародний з'їзд славістів. Головною проблематикою цього з'їзду, як і попередніх, буде висвітлення і широке виявлення культурного розвитку і культурних взаємних зв'язків слов'янських народів як в минулому, так і тепер.

З'їзди славістів завжди мобілізували слов'янських (і не тільки слов'янських) вчених до рішення ще невивчених проблем слов'янської історії, літератури, мови, усної народної поезії і етнографії в широкому розумінні.

З нашої, чехословацької, точки зору знову і знову дуже актуальним є висвітлення складної проблематики взаємовідносин поневолених слов'янських народів бувшої Австро-Угорщини з Росією та її народами. Особливо складними були взаємовідносини між Угорською Руссю[1]) та Росією, вірніше її народами.

Складний процес культурного розвитку минулого Закарпаття — суміжної етнографічної смуги, де (за визначенням П. В. Лінтура) «вперемежку с украинским населением жило венгерское, немецкое, местами болгарское и сербохорватское (колонисты), значительный процент еврейского и цыганского населения» — все ще невивчений, і тому не дивно, що він ставився на порядок денний міжнародних з'їздів славістів.»[2])

Актуальність проблематики посилюється ще тим, що з усіх українських земель довше всього в Угорській Русі збереглись давньоруські традиції, які створили самобутню духовну культуру русинів,[3]) відстоючих століттями в ролі письмової мови

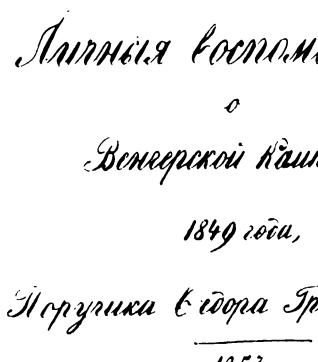
Лѣтняя воспоминанія
о
Венгерской кампаніи
1849 года,
Поручика Егора Григорова
1853 г

[1]) Закарпатська область і прикордонна східна частина Словаччини до І світової війни мала географічну назву «Угорська Русь».

[2]) Див. П. В. Лінтур, Народные баллады Закарпатья и их западно-славянские связи, V міжнародний з'їзд славістів, вид. АН УРСР, Київ, 1963.

[3]) Українці Закарпаття ще й сьогодні називають себе цією давньо-руською назвою.

церковно-слов'янську мову руського ізводу. В зв'язку з наступним з'їздом славістів і ми в своїй статті хочемо звернути увагу на ті проблеми, рішення котрих само напрошується.

По-перше, у вивченні культурного розвитку Угорської Русі — на підставі врахування вищезгаданої специфіки — до цього часу не було приділено належної уваги тому незаперечному факту, що українське населення Угорської Русі на протязі цілих століть живилося і російською культурою, яка зберегла його від духовної загибелі. Про це говорять бібліотеки Ужгорода, Мукачева та Пряшева, а також переписка будителів. Отже, в серії книг про Закарпаття відсутнє вичерпне дослідження про місце російської літератури в творчості письменників Угорської Русі.[4])

Другим питанням є вплив Закарпаття на розвиток декотрих сторін російського суспільного життя і навіть науки, в даному випадку потрібне досконале висвітлення перебування в Росії таких вчених, виходців із Угорської Русі; як: Михайло Балудянський — перший ректор Петербурзького університету, Петро Лодій — перший декан того ж університету, Іван Орлай та Василь Кукольнич — організатори Ніжинської гімназії вищих наук, Юрій Венелін-Гуца та інші.

Нам відомо, що В. Кукольник разом з І. Орлаєм були в Ніжинській гімназії вчителями М. В. Гоголя, але про ближчі стосунки з майбутнім письменником нам нічого не відомо, або є лише дуже мізерні дані. Проте, читаючи такі твори М. В. Гоголя, як «Страшна месть» або ж незакінчений фрагмент історичного роману «Гетьман», тісний зв'язок між М. В. Гоголем та його вчителями — вихідцями з Угорської Русі, так і напрошується.

Дослідники творчості М. В. Гоголя не пояснюють нам того факту, звідки взялись у М. В. Гоголя майже точні дані про Карпатські гори, про високий і вічно білий Кривань, про Степана — князя Семиградського і чому саме два рицарі — два козаки Петро та Іван кінчають трагічно своє життя в Карпатських горах (див. «Страшная месть»). Картини величних Карпат могли живо передати М. В. Гоголю лише його вчителі — закарпатські русини.

По-третє, дослідники минулого Закарпаття по-різному оцінюють перехід російської армії через Угорську Русь в 1849 році, особливо з точки зору його впливу на національне усвідомлення українців-русинів.

Помилкова інтерпретація цієї історичної події (недооцінка, переоцінка) відобразилась в дотеперішніх аналізах художньої літератури. Докладно зупинятись на цьому гіркому факті у нас немає можливості, тим більше, що він потребує особливого дослідження, а рамки нашої статті не дозволяють навіть стислого екскурсу.

В зв'язку з російським походом 1849 року, нам здається, нашим дослідникам мало або й зовсім не відомі «Особисті згадки про Угорську кампанію 1849 року поручика Федора Григорова» з 1853 року.[5])

Цей поручик (Федор Григоров) під час Угорської кампанії був ад'ютантом коман-

---

[3]) Частково цю проблему поповнюють радянські дослідники: Н. В. Водовозов, Закарпатская литература в борьбе за воссоединение Закарпатья с Россией, Ученые записки МГПИ, т. XVIII, вып. 5, 1955. П. В. Лінтур, Влияние русской литературы на творчество Закарпатских писателей XIX века, Наукові записки УДУ, т. XX, 1956; Русская литература XVIII века и славянские литературы, изд. АН СССР, М.-Л., 1963; Роль и значение литературы XVIII века в истории русской культуры — Державин и литература Закарпатья XIX столетия, АН СССР, М.-Л., 1966; Литературные традиции древней Руси в творчестве Закарпатских писателей XVIII-XIX вв., журнал «Вопросы русской литературы», изд. Львовского университета, 1966 та інші.

[5]) Рукопис зберігається в «Гос. ордена Ленина библиотеке СССР», № 3947 — М.

дира 3-го піхотного корпусу графа Федора Васильовича Ридигера. Він весь час знаходився при Головній квартирі — центрі і джерелі всіх військових зборів та розпоряджень.

Згадки Григорова написані від руки на 86 сторінках подвійного аркуша паперу. Рукопис складається із IX розділів з особливим додатком (87-98 стор.), який складається з одного листа Ридигера до Гергея та трьох листів Гергея Ридигерові. Крім цього, прикладено лист Гергея до коменданта кріпості Арада Даміанича і один лист Гергея до генерала Клапка. Всі прикладені листи даються в перекладі на російську мову. Цікаво, що Гергей у своєму листі до Даміанича радить останньому капітулювати перед російською армією і, між іншим, говорить, що і він хотів запропонувати російській армії умови капітуляції, але одержав ввічливу відповідь: «Императорская Российская армия пришла в Венгрию не для переговоров, а для поражений» (стор. 95).

Із «Особистих згадок» нас інтересують лише перші три розділи, де Григоров прямо дотикається приходу російських військ в Карпати, відношення до них місцевих жителів і прийому в Пряшеві (Епериес).

Прекрасно змалювавши ланцюги Карпатських гір, поручик Григоров говорить: «На пути мы находили виды страшно возмутительные. Манифесты Кошута, в которых изображали нас как черную смерть, как олицетворенную холеру, с рогами и с огнем в руках; и не мудрено после этого, что в крае, где понятие о нас составляли себе только по таким Манифестам, все бежало перед нашим появлением! После, однако ж, когда жители убедились в ложности насказанного им, ... народ встречал нас ласково и доверчиво и даже кормил и делил последнее» (стор. 17).

18 червня, пише Григоров, російські війська з'єднались в Пряшеві. Одні від Дуклі, а другі від Пловенца (Плавец — С. Д.), «Вступление войск в Эпериес было истинно великолепно. День был чудесный, все окна раскрыты, и дамы в роскошных нарядах, махая белыми платками, бросали из окон в фельдмаршала цветами, тогда, как другие усыпали ими улицу. Дома были украшены развешанными коврами и улицы наполнены народом, который с благоговением смотрел на нашего знаменитого вождя. Эпериес особенно отличался своим торжественным приемом, как в этот раз, так и на обратном нашем пути, когда прием и празднование были еще великолепнее» (стор. 24).

Через Пряшів «войска проходили целый день и целую ночь, так что жители дивились многочисленности нашей армии, которой, действительно, стеклось тут около 100-та тисяча человек» ... (стор. 25).

«Эпериес — город очень красивый, правильно построенный и чистый ...»

Нам здається, що тільки в зв'язку з цим контекстом ми можемо повірити в щирість почуттів О. В. Духновича, проголошених ним в автобіографії, написаній на російській мові:

«1843 года я именован в крылашане собора пряшовскаго, и оттого времени тут пребываю, занимаюсь русским чувством, русскими книгами и русскою надеждою, хотя и напрасно; она живит меня, но токмо в идеале».

«Одна жизни моей радость восхитила меня, и то было 1849 года, когда я первый раз увидел славную русскую армию ... Я не в силах описать, ни даже вдохнуть чувство радости, увидев перваго на улице пряшевской казака; я восхищен плясал, и плакал, ронились тучею слезы, и рек: ныне отпущаеши раба твоего Владыка .. То было верно скажу первая, да может и последняя радость моей души, и она всегда в памяти. Я познакомился сейчас с Генералом Сельваном, майором Петровым, Рубаном, Колачовым, Ивановым, Мужайком и со всеми офицерами, я по силам угощал родных братьев, и прощался с ними на веки».[6])

Порівнявши слова поручика Григорова,

---

[6]) Степан Добош. До автобіографії О. В. Духновича, Дукля, 1963, 3, стор. 82-85.

враження Духновича і враження Сильвая, який в своїй автобіографії описав перехід російських військ через свалявсько-мукачівську долину, ми переконаємось в тому, що цей похід, не дивлячись на свої реакційні політичні цілі, в житті українців Угорської Русі залишив незабутні сліди.

На протязі віків поневолені українці-русини по лінії Ватикана, Відня і Будапешта наочно познайомились з російськими людьми, побачили «старшого брата», ясні контури його обличчя, які вже стерлись в їх пам'яті, і повірили в його історичну місію. Російський похід знову роздув вже згасаючі жаринки непорушної єдності з однокровними братами на Сході — українцями і росіянами. Настало пожвавлення і в культурному житті Угорської Русі. Знову відроджується давньоруська традиція єдності руського народу (котра в дійсності вже була антиісторичною) і шукає свого втілення в художній літературі.[7]) Письменники Угорської Русі почали наполегливо підкреслювати свою кровну спорідненість із східними братами — українцями і росіянами:

«Бо свои-то за горами — не чужи:
Русь едина, мысль одна у всех в душе...»
(О. В. Духновичъ).

Або:

«От волшебных стран Карпата
До верхов окрест Урала
Всюду Русь и наш народ»
(Євг. Фенцик).

На цій же «єдності руського народу» стоять Павлович, Добрянський, Ставровський-Попрадов та інші.

Бібліотеки Ужгорода, Мукачева, Пряшева (а також бібліотеки приватні), не дивлячись на труднощі, поповнюються книгами, які вийшли в Росії (Київ, Москва, Одеса).[8]) Серед них важливе місце займають книги духовного характеру. Церковна література до певної міри сприяла продовженню давньоруських жанрів в літературі Угорської Русі ще й в XIX столітті.

Отже, виходячи із сказаного нами, ми приходимо до висновку, що не виною, а прямою бідою письменників Закарпаття є те, що вони ще й в XIX ст. не зуміли зайняти правильну точку зору на давно проведену на сході диференціацію руського народу.

В науці не можна обійти цей факт і не рахуватись з ним неможливо.

Ця проблематика потребує досконалого аналізу.

---

[7]) Див. в цьому смислі статтю П. В. Лінтура «Литературные традиции древней Руси в творчестве закарпатских писателей XVIII—XIX вв., Вопросы русской литературы, изд. Львовского университета, 1966, 1, стор. 73-79.

[8]) Див. Ст. Добош. Руські книги в місті Пряшеві, Sbornik FF-UPJŠ, Prešov, 218-239.

К. Галаговець-Миравчик • Кухонний кут • Акварель.

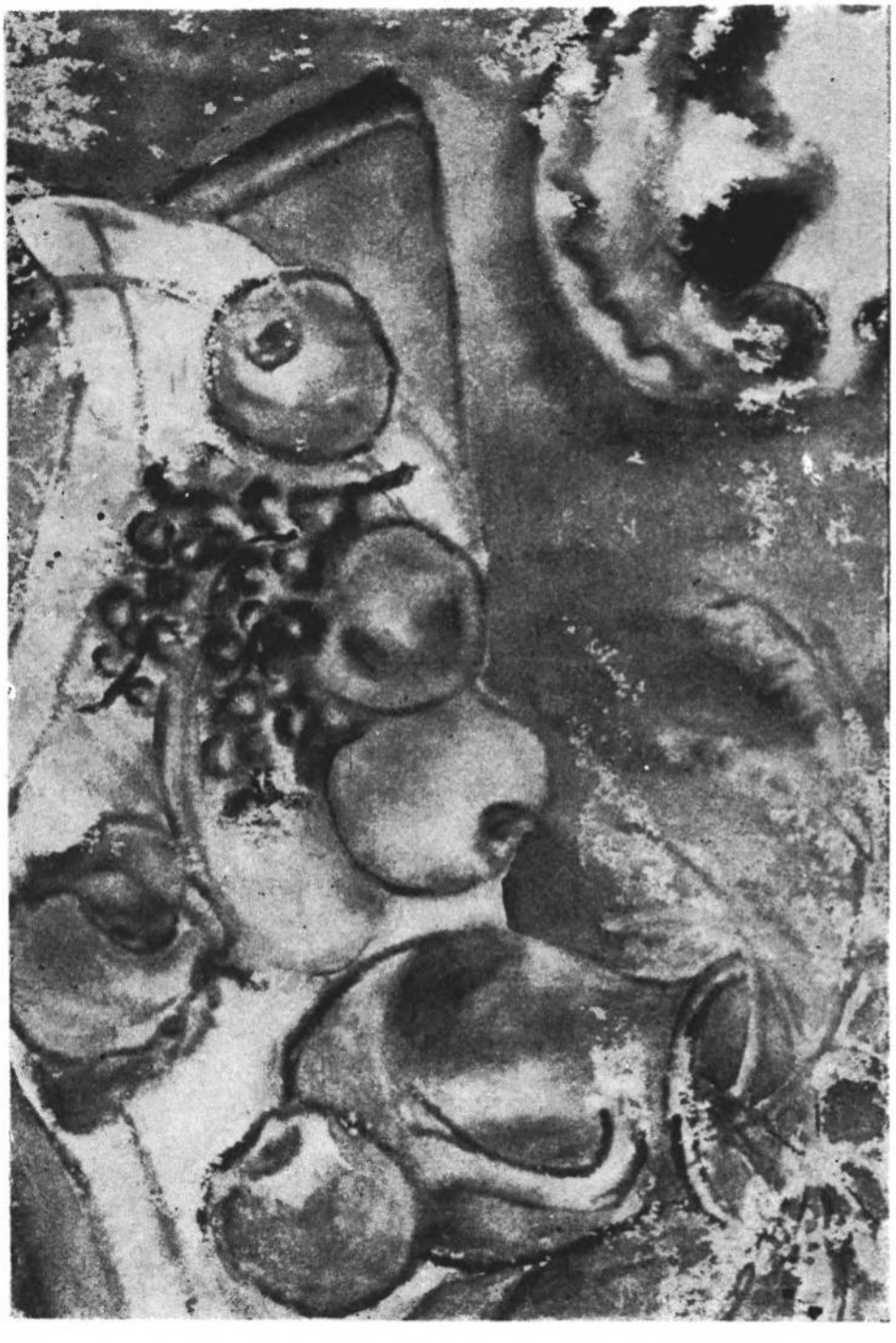

К. Галаговець-Миравчик • Повний стіл • Акварель.

ВАЖЛИВЕ

ФІЛОЛОГІЧНЕ ВИДАННЯ

Проф. Й. О. Дзендзелівський

На відміну від першого тому «Українських народних казок Східної Словаччини», в якому перевидано літературною мовою записи 90-их років минулого століття В. Гнатюка на Південній Лемківщині, другий том цієї серії подає, по-перше, нові записи, по-друге, фонетичною транскрипцією (спрощеною) із збереженням особливостей не лише лексичних, а й фоентичних та граматичних рис південно-лемківських говорів. Весь другий том «Українських народних казок Східнов Словаччини», що вийшов у Пряшеві 1966 р., складається із записів Михайла Гиряка, який також впорядкував і підготував збірку до друку. Він же написав короткий «Вступ» (стор. 5-6), «Характеристику життя казкарів та їх творчості» (стор. 273-291), склав «Примітки» (стор. 292-303) та «Словник» діалектних маловідомих слів (стор. 304-308).

Переважна більшість текстів у рецензованій збірці з Снинщини: з с. Руського — 45 текстів (стор. 7-185), з с. Осадного — 10 (стор. 186-205), з с. Пчолиного — 7 (стор. 206-217). З Меджилабірщини представлено 4 тексти з с. Видрані (стор. 218-244). Останні 11 текстів з с. Якуб'ян (Старолюбовнянщина), що знаходиться майже на крайньому заході української етнографічної території.

В основному, очевидно, слід погодитися із зауваженням Н. Шуркали, що в жанрово-тематичному відношенні не всі подані тексти є казками, що різна їх художня вартість, що територіальний підбір текстів принагідний і т. ін. (див. її замітку в газеті «Нове життя» від 11 лютого 1967 р.). У цій своїй короткій рецензії ми б хотіли дати загальну оцінку праці М. Гиряка як збірки діалектних текстів.

З приємністю відзначимо, що з боку фонетики та граматики записи М. Гиряка досить точні. Автор взагалі користується звичайним українським алфавітом, поповнивши його ще двома знаками — ґ (для позначення задньо-язичного проривного дзвінкого приголосного) та ы для позначення голосного середнього чи заднього ряду високого чи середнього піднесення. Правда, сам М. Гиряк його чомусь однозначно кваліфікує «задньогортанним» (див. стор. 6). Так звані звужені о̂, е̂, проміжні звуки між е-и ($е^и$, $и^е$, $и^і$, $і^и$), лабіалізований ы ($ы^о$) і т. ін. у текстах не відбиті. Цю свою систему запису сам автор називає спрощеною фонетичною транскрипцією. У межах, які дозволяє ця спрощена фонетична транскрипція, тексти з усією повнітою і послідовністю передають риси діалектної мови, у тому числі й такі нюанси як різні види асиміляції, включаючи й

асиміляцію у міжслівному сандгі, явища дисиміляції, аферози, спрощення груп приголосних, метатези тощо. Наприклад: **стред шьвіта, жьвідыеся** (стор. 248), **пофтікали** (стор. 245), **тот уж хтікал** (стор. 250), **каждый х страху** (стор. 252), **верьбу** (стор. 232), **до єнного пана** (стор. 166), **волошя** (стор. 251, 254), **Ты лем все гварь, же я ньит** (стор. 89), **ньинько** (стор. 67), **шытка брыдь: гады, жабы, ящюры** (стор 187).

У записах порівняно широко фіксуються такі цікаві явища, як редуплікованні займенникові форми **нон, нона, ноны,** що властиві ряду лемківських та бойківських говорів; чоловічо-особові номінативні форми типу двоми: **Были двоми братове** (стор. 83).

Рецензована збірка є важливим і надійним джерелом також для вивчення сучасного стану лексичного складу південнолемківських говорів. У текстах знаходимо велику кількість таких слів та варіантів слів, які досі не засвідчені жодним друкованим українським словником. У цьому розумінні збірка М. Гиряка істотно поповнює наші відомості про українські говори Східної Словаччини. Назвемо лише кілька: **взіпы** — (?) (стор. 207, 208), **водпанькувати** — «просити» (?) (стор. 121), **втома** — «багно», **западка** — (?) (стор. 47), **каменець** — «град», **кек** — «бочечка», **мулатовати** — (?) (стор. 204), **спросатарь** — «сват», **торгунок** — «торг», **трестатн** — «карати», **учетверонуж, четвероніж** — «рачки», **фраїркошка** — (?) (стор. 206), **штуц** — «пробка, корок» та чимало інших.

Дуже багато дає збірка нових матеріалів для дослідження такого складного, важливого і на сьогодні надто слабо вивченого питання, як українсько-словацькі та українсько-чеські мовні контакти, зокрема на лексичному рівні. Тексти М. Гиряка вперше нотують значну кількість словакізмів, що побутують у сучасних південнолемківських говорах. Ось лише деякі з них: **велькостаткар** — «поміщик», **влак** — «поїзд», **зав'ймавий, зведавий** — «цікавий», **знаменати** — «означати», **обалка** — «конверт», **опачно** — «навпаки», **отазка** — «питання», **ошетрователь** — «лікар-оглядач», **патрити** — «належати», **пеняженка** — «гаманець» та багато інших.

При публікації казок та фольклорних текстів інших жанрів під літературну норму часто підрівнюють не лише фонетику та граматику, а й лексику. Зрозуміло, що в таких випадках текст, по-перше, зовсім втрачає свою цінність для мовознання, а по-друге, багато встрачає як художній твір. Він зокрема значною мірою позбавляєтьтя місцевого колориту. Тексти з різних діалектних районів у мовному відношенні стають одноманітними, безбарвними. Видавці таке підганяння під літературний шаблон звичайно «пояснюють» тим, що, мовляв, діалектизми утруднюватимуть текст для широкого читача, що на таку книгу буде малий попит, що належним чином не буде забезпечений тираж і т. ін. Ця «аргументація» і супроводжуючі її меркантильні розрахунки не витримують жодної критики і, зрештою, приносять значну шкоду. Хибною, по-перше, є думка, що народні казки друкуються в основному для дітей, бо de facto їх залюбки читають і дорослі. По-друге, слід мати на увазі, що загальна культура (в тому числі і філологічна) сучасного популярного читача та й вимогливість до книги досить високі. Він хотів би з шедеврами народної творчості знайомитись в оригіналі, а не в спотвореному вигляді. Правда, що вузьколокальні лексичні діалектизми можуть бути незрозумілими для багатьох читачів. Але їх можна пояснювати у виносках або у словниках-додатках. У цьому відношенні рецензована книга М. Гиряка є одним з небагатьох приємних винятків серед численної кількості українських видань фольклорних текстів останніх тридцяти років. У такому розумінні вона може бути гарним прикладом для інших впорядників і видавців. Як уже зазначалося, у збірці М. Гиряка збережено не лише лексику, а й фонетику і граматику народно-розмовної мови. В кінці збірки прикладено «Словник» маловідомих діалектизмів. Щодо реєстру пояснюваних слів цього словника

висловимо два зауваження. По-перше, в нього варто було б внести ще десятків три-чотири вживаних у текстах вузьколокальних регіоналізмів, які можуть бути невідомими навіть багатьом вихідцям з південної Лемківщини. Серед таких слів, наприклад, можна назвати: **біреш** — (?) (стор. 148), **грати** — «кухонний посуд» (стор. 234), **дереш** — «кінь чалої масті» (стор. 209), **дойчити** — «годувати груддю» (стор. 219), **конарь** — «гілка» (стор. 211), **кондас** — «пастух свиней» (стор. 211), **нетелешний** — (?) (стор. 134), **парта** — «смуга, пас» (стор. 214), **папуча** — (?) (стор. 246), **почеряти** — (?) (стор. 257), **розвалка** — «качалка» (?) (стор. 241), **розкошник** — (?) (стор. 123), **сніжніця** — «заметіль, падаючий мокрий сніг» (?) (стор. 150), **ціцькати** — «ссати грудь» (стор. 219), **центовий** — (?) (стор. 225), **шванды** — (?) (стор. 91), **шовдра** — «шинка» (стор. 216) та ін. Пояснення ці тим більш необхідні, що значна частина цих слів відсутні навіть у найбільших наших словниках Б. Грінченка, Є. Желехівського та ін., деякі з наведених діалектизмів (**грати, центовий** та ін.) згаданими словниками фіксуються і іншими значеннями. З другого боку, у прикладеному словнику знаходимо ряд або взагалі літературних або широко відомих діалектних слів, які пояснень не потребують: **акурат, бесідувати, водняти вод смерти, вочередь, натрафити, паскудний, придатися, свадьба, тварь, трафити, хыжа, чудоватися** та деякі інші.

Семантика деяких слів, як нам здається, у словнику визначена зовсім точно. Наприклад, **грацька** пояснюється як «дорога». Взагалі це швидше «шосейна дорога», «битий шлях». У словнику **рапша** визначено як «стара кобила», а контекст на стор. 200 вказує, що це вид якогось білого полотнища, рядна, простирадла. Окремі діалектизми подані не в початкових формах: **гудаці** — «музики», **шандарі** — «жандарми», **шваблики** — «сирники».

Наголос у дво- і багатоскладових словах М. Гиряк не позначає. Власне у записаних з Меджилабірщини та Старолюбовнянщини його не варто було б позначати, бо ці говірки, як відомо, характеризуються фіксованим (сталим) наголосом на передостанньому складі (як у польській мові та в східнословацьких говорах). Проте у матеріалах із Снинщини, говіркам якої властивий різномісний наголос, причому із значними відмінностями і від літературної норми, і від сусідніх закарпатських бойківських та інших говорів, все ж варто було б наголос позначити. Тим більше, що записи із Снинщини становлять переважну більшість — чотири п'яті всієї збірки. Технічно це не могло складати якихось труднощів при друкуванні збірника, не було б це також ускладненням при читанні книги популярним читачам. Загальна ж наукова вартість збірки для мовознавця-діалектолога значно підвищилася б.

Принагідно зауважимо, що в кінці вступу, говорячи про наголос, автор протиставляє рухомий наголос сталому (стор. 6). Але стосовно південнолемківських українських говорів протиставлення цих понять не може вважатися вдалим, бо тут наголос сталий (фіксований) і разом з тим рухомий. Наприклад: **брат повідать**, але **повідáти**. Говорячи про рухомий наголос, впорядник, очевидно, мав на увазі різномісний наголос.

Підводячи підсумки, відзначимо, що збірка прозових фольклорних текстів М. Гиряка є важливим філологічним виданням, яке, крім іншого, подає чимало нових відомостей про лексичний склад українських говорів Східної Словаччини. Вона значною мірою сприятиме всебічному поглибленому дослідженню південнолемківських говорів, які в силу своєї специфіки становлять значний науковий інтерес не лише для україністики, а й славістики взагалі. Сподіваємося, що чехословацькі україністи-фольклористи скоро нас порадують наступними випусками цієї такої потрібної і корисної серії.

м. Ужгород.

Очікуване видання

Усна народна творчість нашого населення була предметом дослідження немалого числа вчених і фольклористів-любителів, які її не лише записували, але час від часу і друкували. Вже від кінця минулого століття виходять книжки, присвячені виключно кільком тематично близьким жанрам. Крім того, фольклорні записи весь час друкувалися на сторінках газет та журналів. Але поки що у нас не було роботи, яка б показала наш фольклор в цілому, тобто такої, яка б охопила всі його жанри. Саме такою є антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини «З глибин віків», яку склав Микола Мушинка.[1]

Антологія починається вступною статтею, в якій автор зясовує деякі теоретичні питання виникнення і розвитку фольклору взагалі та детальніше зупиняється на специфіці фольклору Пряшівщини. Огляд історії збирання українського фольклору Східної Словаччини починає від найстарших фольклорних записів з половини XVI століття і кінчає сучасністю, але разом з тим не забуває ані на використання усної народної творчості в творах місцевих письменників.

Далі слідує основна частина книжки, розподілена до 12 розділів, з яких кожен присвячено іншому жанрові. Крім фольклорних текстів, надрукованих в місцевих говірках, кожен розділ містить і теоретичну статтю. Оскільки книжка має науково-популярний характер, статті написані формою, яка буде зрозуміла і нефахівцям. Автор в них розглядає окремі жанри і наводить історіографію їх збирання. Поодинокі жанри відносно тематики розподіляє на тематичні підгрупи. Після кожної статті слідують подібно диференційовані фольклорні зразки. При їх читанні можна користуватися багатим словником діалектних слів. В кінці антології знаходимо список використаної літератури, примітки, які містять повну паспортизацію (ім'я записувача, рік та місце запису, ім'я та вік інформатора, при раніше публікованих зразках і бібліографічні дані) та три покажчики, а саме: алфавітний покажчик пісень та інших віршованих творів, покажчик сіл та інформаторів і покажчик записувачів. Вже з цього стислого змісту антології бачити, що вона дійсно багата та вичерпна. Але погляньмо ближче на концепцію фольклору в розумінні автора.

М. Мушинка фольклор вважає одним з найстарших видів мистецтва, який досьогодні побутує серед нашого населення. Основну його ознаку він вбачає в анонімності та колективності творення і побутування: уст в уста, з покоління в покоління, проходить безперервним процесом шліфування, згідно з естетичними смаками його носіїв. Та народ, як доводить автор, не обмежується лише плодами своєї власної творчості, а збагачує її запозичуванням фольсідніх народів. Таке запозичування і взаклорних зразків від інших, особливо суємне впливання дуже характерне якраз для фольклору Пряшівщини, чому сприяли вже її географічні умови та дуже яскраве оточення. Основною специфічною рисою українського фольклору Східної Словаччини автор вважає те, що він на протязі тисячоліття розвивався майже ізольовано від загальноукраїнської усної народної творчості.

Хоча книжка присвячена лише словесному фольклору, автор не ізолює його від середовища та умов, в яких він виникає і реалізується. Таким чином знаходимо тут не лише пояснення, за яких умов ви-

---

[1] З глибини віків. Антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини, склав Микола Мушинка. Видав Відділ української літератури СПВ, Пряшів, 1967, 394 стор.

ник той чи інший жанр, але й конкретні дані про його побутування. В окремих випадках наведені також звичаї, або й цілі обряди, в яких словесний фольклор є лише одною із складових частин. В такій симбіозі можна краще зрозуміти його зміст та смисл. Наприклад, при похоронних голосіннях знаходимо короткий опис похоронних обрядів, при рекрутських піснях — коментарі про способи вербовки на військову службу, при замовляннях — опис магічних дій, пов'язаних зі словесними формулами тощо. Тут автор виходить вже за рамки обраної теми, торкаючись явищ, які є предметом дослідження етнографії, історії та інших наукових дисциплін. І якраз в тих частинах він допускається певних неточностей. Наприклад, при аналізі весільної обрядовості автор вважає форму «умикання» дівчини старшою від «купування» (стор. 68). По-моєму форма «купування» не мусила бути молодшою, могла існувати разом з «умиканням», або і до неї. Та ж в первіснообщинному ладі екзогамні роди були змушені здобувати собі партнерів лише з чужого роду і тому ворожнеча не була обов'язкова, хоча зовсім елімінувати її не можна. При цьому треба визнати, що ідентифікація поодиноких звичаїв шлюбного обряду річ дуже складна і часто неоднозначна. Наприклад, звичай переодягання старої жінки чи чоловіка в «молоду» автор пояснює неохотою віддати наречену до чужих людей, але цей звичай можна пояснити і снагою обманути злих духів.

Погляньмо тепер ближе і на вибір та розподіл фольклорних зразків. Територіально в антології текстами представлено 115 наших сіл всіх округів краю. Деякі з наведених зразків були вже друковані, інші в антології подаються вперше. Як видно із покажчика записувачів, у книжці наведено багато зразків, які записали Ю. Цимбора, М. Шмайда, Ф. Лазорик, Ю. Костюк, та інші (загальна кількість записувачів 38). Але найбільше поданих зразків (понад 100) записав сам упорядник.

Тематичному розподілу окремих жанрів у вступних статтях відповідає і класифікація фольклорних зразків, яку упорядник точно дотримує за винятком кількох випадків. Наприклад, соціально-громадські замовляння та т. зв. «поробляння» не представлені в книжці жодним зразком, мабуть, тому, що досі на нашій території їх нікому не вдалось записати. З цієї причини, здається, обминута в антології і народна драма.

При розподілені фольклорних творів до окремих підгруп був упорядник поставлений перед важким завданням зокрема там, де ці підгрупи взаємно переплітаються. В цілому цей розподіл здається вдалим, хоч і тут до деяких зразків можна висловити певні застереження. Так, наприклад, на стор. 253 між прислів'ями та приказками, які виражають любов до рідного краю, знаходимо і такі, як: «Без єдной крупы горнець повный буде», або «Без єдной ластівкы ярь буде». Ці зразки не мусять виражати лише любов до рідного краю, але можна їх аплікувати всюди там, де з даної множини бракує одиниця.

До антології залучено і ряд новіших фольклорних творів, наприклад, пісні про першу і другу світові війни, про заснування артілей, частушки про вибори і т. п. Ці зразки не встигли ще пройти законом колективної шліфовки, тому в порівнянні з старшими зразками не досягають такого художнього рівня. Правда, і серед них знаходимо високохудожні твори, до яких належать перш за все пісня «І співам, і плачу» із села Рокитівці.

Рецензована антологія є дуже потрібним і актуальним виданням. Вона не лише познайомить читачів з багатою фольклорною традицією українців Пряшівщини, але стане добрим посібником також для всіх, які займаються глибшим вивченням нашого фольклору.

НАДІЯ ШУРКАЛА, Музей української культури, Свидник.

Спізнені рецензії

1. НАША ПИСНЯ. Зборнїк народних и популарних писньох югославянских русинох зоз нотним укладом, текстами, и музично-етнографичну наукову документацию, кн. 1-3. Приготовел Онуфрий Тимко, Руський Керестур, 1953-1954, 355 стор.

2. Яр. Рудницький, МАТЕРІЯЛИ ДО УКРАЇНСЬКО-КАНАДІЙСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ Й ДІЯЛЕКТОЛОГІЇ т. I-IV, Вінніпег, 1956-1963, 694 стор.

Фольклор югославських та канадських українців майже невідомий не лише у нас, але й на Україні, хоч його збирання в цих країнах має досить багаті традиції і вказує на незаперечні успіхи. Тому вважаємо доцільним познайомити наших читачів з двома публікаціями, які є найповнішими зібраннями своєрідного фольклору українців Югославії та Канади.

☆ ☆ ☆

Трьохтомник **«Наша писня»** виданий за всіма вимогами сучасної фольклористики. Він містить в собі 310 текстів та 321 мелодію народних пісень. Правда, класифікація О. Тимка значно відрізняється від загальноприйнятої класифікації. За змістом він розподіляє пісні югославських українців на п'ять тематичних груп: 1) *весільні*, 2) *чоловічі (легінські)*, 3) *жіночі й дівочі*, 4) *дуети*, 5) *описові (змішані)*. На нашу думку, краще було б розподілити зібраний матеріал за жанрами: ліричні пісні, балади, обрядові і т. п. Всередині кожної групи упорядник розподіляє пісні за місцем походження на 4 підгрупи: А) пісні принесені в Бачку з первісної батьківщини, тобто з території Східної Словаччини та Закарпаття під час переселення (1740-1840), Б) оригінальні бачвансько-українські піні, створені вже в новому середовищі, В) пісні, занесені із Закарпаття та Галичини після 1850 р. та Г) пісні, запозичені в інших народів.

Кожна пісня поповнена багатими примітками, в яких розглянуто її характер, спосіб виконання, подано її паспортизацію та наведено численні паралелі із старших записів та з фольклору інших народів. Треба зазначити, що такими солідними примітками може похвалитися лише небагато збірників у слов'янській фольклористиці.

Переважна частина пісень, наведених в рецензованій публікації, побутує ще й зараз на території Східної Словаччини, Закарпатської України та Галичини. Їх історично-порівняльне вивчення могло б спричинитися до висвітлення багатьох теоретичних аспектів у загальнослов'янському масштабі.

Цікаво, що пісні, занесені в Бачку з Галичини, досі зберегли свою українську мову (*«А вже чумак дочумакувався»*, *«Взяв би я бандуру»*, *«Дівча в сінях стояло»*, *«Засвистали козаченьки»*, *»І шумить і гуде»*, *«Сонце низенько»*, *«Там на горі сніг біленький»* тощо). Пісні, принесені із Схід-

ної Словаччини, співаються говіркою бачванських русинів-українців, дуже подібною до шарисько-земплинської говірки (*«Вежні зайду і я зайду»*, *«Док я була іще мала»*, *«Ей лєже берви барвенково»*, *«Ішло дзивче по воду»*, *«Чарна волна з білого баранка»*). Автор не виділяє пісні за мовою в окремі групи, обґрунтовуючи це слідуючим способом: «Наш народ в пісні ніколи не робив різниці між літературною українською мовою та нашим діалектом, тому й ми однаково ставимось до всіх пісень, чи вони подані українською літературною мовою або нашим діалектом» (т. III, стор. LXXXI).

До третього тому додано вичерпну теоретичну працю О. Тимка про українську пісню в Югославії. (В скороченому вигляді вона тут же опублікована українською, сербо-хорватською та французькою мовами). В ній автор піддає серйозному аналізові поданий матеріал з боку художньої вартості, тематики, мови, виразових засобів, музичних особливостей тощо. На підставі такого аналізу він приходить до висновку, що дві третини пісенного репертуару югославських русинів походить з карпатського краю («з Горниці»). Деякі з них в Бачці збереглися в повніших варіантах, ніж в Галичині, Закарпатті або Пряшівщині.

Якщо порівняти збірник «Наша писня» з аналогічними збірниками українських пісень Східної Словаччини (Ю. Костюка, Юрія Цимбори), то наші видання є кращими що до технічного боку. Але з наукового боку вони далеко поступаються перед збірником О. Тимка, тому він в багатьох відношеннях міг би бути зразком для наукового видання нашого пісенного фольклору, потреба якого назріла давно.

☆ ☆ ☆

Трьохтомник **Ярослава Рудницького** має зовсім інший характер. Це — матеріали, записані автором та його численними співробітниками в різних областях Канади від українських переселенців, яких тут живе біля півмільйона. Автор не вдається в аналіз зібраного матеріалу, не подає навіть його суцільної класифікації, а основну увагу зосереджує на автентичність запису.

В трьох томах своїх **«Матеріалів до українсько-канадійської фольклористики й діалектології»** (т. I, II, IV) Я. Рудинський опублікував 673 фольклорні зразки різних жанрів, зберігаючи при цьому діалектні особливості кожної говірки. Значна частина записів походить від переселенців Закарпаття та Пряшівщини.

Перший том відкривається невеличкою вступною статтею, в якій упорядник вказує на незадовільний стан збирання і вивчення українського фольклору Канади та з'ясовує історію виникнення даної публікації. Тут же наведено список «людей доброї волі» (понад 100 прізвищ), які своїми матеріальними пожертвуваннями спричинилися до видання книжки. Далі слідують дуже цікаві перекази про початки заселення Канади українськими переселенцями та про створювання перших українських осель, опис українського весілля в Канаді, хрестин, різдв'яних звичаїв, великодня тощо.

Окремий розділ в першому томі становлять матеріали із збірника *Й. Дзьобка* (стор. 194-272), переселенця із с. *Грибів на Лемківщині* (село на чехословацько-польському кордоні). Тут крім спогаду «Із Лемківщини через Америку до Канади» подано й 70 пісень, переважно лемківських, які широко відомі також на Пряшівщині.

Другий том розподілено на дві частини. В першій (стор. 285-500) подано різноманітні фольклорні матеріали, переважно пісенного характеру, в записі упорядника. Друга охоплює кілька десятків пісень із західноукраїнського збірника Т. Д. Волохатюка.

Третій том «Матеріалів» Рудницького побудований в основному на рукописній спадщині І. Новосада, який переселився в Канаду в 1910 р. із Галичини. Майже половину цього тому займає опис весілля в його рідному селі.

Отже, «Матеріали до українсько-канадської фольклористики й діалектології» Я.

Рудницького охоплюють різноманітні фольклорні і напівфольклорні жанри. В значній частині текстів спостерігаємо пристосування традиційного фольклору до нових умов. Це торкається перш за все описів канадського весілля, хрестин, певних звичаїв календарної обрядовості, та багатьох пісень. Цікавою є, наприклад, народна переробка Шевченкової «Катерини». В деяких випадках «на новий лад» змінюються навіть народні думи (163). Велику групу становлять переселенські пісні, створені вже в новому середовищі, які є своєрідною хронікою життя канадських українців.

Шкода, що багатий матеріал не упорядковано за якимсь єдиним принципом. Дальшим великим недоліком збірки Рудницького є недостатня паспоргизація зібраного матеріалу. В переважній більшості упорядник обмежується на дату, місце запису та прізвище інформатора. Лише в небагатьох випадках наведено місце походження інформатора. Оскільки йдеться про людей, переселених в Канаду з різних українських земель, хотілось би знати більше якраз про їх походження, вік, освіту, час переселення, умови побутування поданого фольклорного матеріалу і т. п.

Микола МУШИНКА

ШЛЯХ НА ШИРОКУ НИВУ

Не так давно у «Радянському письменникові» в Києві вийшла книга молодого закарпатського літературознавця й літературного критика Василя Попа про творчість такого ж молодого закарпатського поета, померлого у 1955 році на 36 році життя — Юрія Гойду.

«Юрій Гойда з вузьких стежок вийшов на широку ниву української радянської

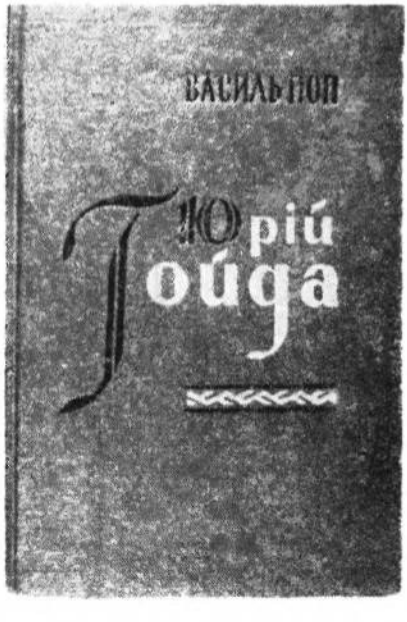

літератури, збагативши її своїми кращими творами. Він — яскраве свідчення росту самобутніх дарувань в життєдайних умовах соціалістичного ладу», — пише Василь Поп на самому початку свого дослідження.[1]

Такі слова про Юрія Гойду, що протягом недовгого свого життя «написав і видав одинадцять поетичних збірок», здаються правдивими. Водночас вони є дуже характерні для розвитку всього Закарпаття цього сторіччя, яке теж з вузьких стежок виходить на широку ниву і тому саме на цьому ми на хвилину затримаємо свою увагу.

Новий літературний розвиток Закарпаття — української землі, яка довго жила за кордонами свого народу, чим вона надзвичайно цікава для порівняння з розвитком сучасного українського населення Чехословаччини — почався тоді, як після найтяжчих соціальних та національних умов життя народу Закарпаття буржуазна Чехословаччина все-таки знаменувала собою значний крок вперед і для культурного розвитку Закарпаття. Це з зовнішнього боку. А з внутрішнього то-

---

[1] Василь Поп, Юрій Гойда, Літературно-критичний нарис, Київ, «Радянський письменник» — 1963 р. стор. 6.

ді, коли письменники Закарпаття відмовились від традицій XIX століття, або поглибивши їх (залежно від того котрі з них маємо на увазі) перестали надіятись на російського царя, а почали цікавитись життям під власною солом'яною стріхою, власною верховинською поемою, терновими квітами полонин, людьми своєї землі.

Лише тоді на Закарпатті виникає ціла когорта співців свого народу — самовідданих, чесних, які, в силу своїх можливостей і об'єктивних умов, заспівали тужливу, але й бадьору, пісню про долю свого народу.

Це спостереження бачиться нам дуже повчальним для сучасного літературного намагання української літератури Чехословаччини, яка, осідлавши мінімум можливостей, теж прагне вийти з вузьких стежок на широку ниву всеукраїнської художньої літератури. Проте досвід Юрія Гойди показує, що туди можна вийти лише будучи самовідданим співцем свого народу.

Василь Поп розкриває дитинство й роки навчання бідного сільського хлопця Юрія Гойди, вказує на атмосферу, в якій довелось знайомитись з життям молодому юнакові, на сили й середовище, які формували його мужній голос.

В закарпатському (так само, як і в нашому) житті, здається, не було періоду, щоб не сперечались протилежні групи інтелігентів, не кришили свої сили І в часі дозрівання Юрія Гойди були тут «москвофіли» й «українофіли», які не допомагали, а ускладнювали молодому поетові розібратись у важливих питаннях культурного та національного життя закарпатських українців. Розкриває Василь Поп і цю сторону життя й діяльності Гойди.

Говорячи про творчість поета, дослідник підкреслює, що вже в раннього Гойди виразно звучать соціальні та патріотичні мотиви, викликані зокрема ворожим загарбанням Закарпаття та фашистським нападом на Радянський Союз, які наростали в поета з наростанням всенародної боротьби проти фашизму та з перемогою Радянського Союзу.

Зрозуміло, що визволення Закарпаття, його возз'єднання з Україною помножили сили й енергію поета. Поетичні плани Гойди розростаються — він виходить на широкий шлях поезії, плануючи «відобразити широку картину закарпатської дійсності». (Там же, стор. 55.)

Багато чого зі своїх творчих задумів вдалося здійснити Гойді, набагато більше планів відійшло з ним у 1955 році. Василь Поп поступово знайомить читача з окремими творами, циклами й книгами поета, скрізь уважно розкриваючи творчу лабораторію поета.

І знову переконуємось, яким творчим натхненням послужила поетові вільна творча праця народу, оспівування народного життя. Сміло можна сказати, що сила поезії Юрія Гойди, його світлі сонячні кольори, радісні тони прямо залежні від глибин народних джерел (не фольклорних, а від глибин зображення народного життя). Саме тут виявилась «широта поглядів, ідейна зрілість Юрія Гойди», які «визначили тематичний розмах його творчості, її високий громадський пафос». (Там же, стор. 179).

Завершуючи огляд книги про одного з кращих поетів Закарпаття 40-х—50-х рр. нашого століття, хочеться знову підкреслити, що великим його зробила любов до рідного народу, чесне й самовіддане служіння поета народові, оспівування затурканого колись українського хлопця як активного борця за своє краще життя.

Заслугою дослідника образ поета предстає перед нами виразноокресленим в оточенні нелегкої закарпатської дійсності. Дослідженням життя і творчості яскравого поета Юрія Гойди Василь Поп допомагає зрозуміти закономірності розвитку всієї української літератури Закарпаття, розкриває перед нами шлях цієї літератури з вузьких стежок обласної літературної продукції на широку ниву народної літератури.

Ю. БАЧА

Останнім часом вийшло

„СТРАУСОВИЙ ВЕЧІР“ у СНТ

Відомий словацький драматург Іван Буковчан написав драму з сучасного життя «Страусовий вечір». Ця драма мала прем'єру на сцені Словацького національного театру в Братіславі. Це вже друга п'єса сучасного словацького драматурга, (перша — П. Карваш: «Експеримент Дамокл»), яка ставиться на цій першорядній словацькій сцені протягом першого півріччя цього року. В обох п'єсах йдеться про пошуки відповідальності кожної людини за те, що навколо неї діється. Різниця лише в тому, що Карваш задумується над цією проблемою в загальносвітовому масштабі (простір та час тут не локалізовані), а І. Буковчан події точно часово визначив у нашій сучасності. Дія відбувається у сучасній Словаччині, але проблеми, які тут рішаються, є проблемами, що виникали перед нашою генерацією протягом кількох десятиріч. Основна зав'язка в п'єсі побудована на тім, що після значного часового відрізку зустрічаються випускники гімназії на вечорі, який мав стати якимсь веселим екскурсом у минуле, у їх молоді студентські роки. Але ні веселості, ні якоїсь дружньої компанії не можна було тут створити. Люди, які колись спільно сиділи в шкільних партах, мучилися у школі та пережили багато хвилювань, спостерегли, що не мають чого сказати один одному. Часова відстань, яка ділила їх від закінчення школи, була пережита кожним із них інакше і порізному, і це їх внутрішній світ цілком відрізнило.

Вечір проходить у похмурому тоні. Спогади точаться біля єдиної проблеми: хто яку несе вину за репресії їх колишнього професора, якого вони всі любили і якого з різних причин не встигли охоронити, вже будучи на різних відповідальних посадах. Проблема відповідальності у п'єсі поставлена дуже гостро, але висновок дуже песимістичний. Ці люди і тепер ще могли б зробити багато доброго і корисного, але вони привикли не мішатися до нічого, бути байдужими до всього — і це їх приводить до подібної аналогії, як страусів: краще встромити голову у пісок!

ЛЮДИНА У СЛОВІ

Олександр Матушка є вже на протязі кількох десятиріч критиком, який завжди висловлюється до найважливіших проблем словацької, чеської та інших літератур. Його літературні портрети письменників користаються великою популярністю в усій Чехословаччині. Праці Матушки з більшої частини писані на рівні художніх критик.

Книга «Людина у слові», яка вийшла у видавництві «Словенски спісователь», вміщує в собі значну частину найважливіших критик та есеїв, які були публіковані в різних газетах та журналах в останніх роках.

Книга тематично розділена до чотирьох частин. У першій частині Матушка пише про добру та погану літературу, наводить приклади, тут говорить також про перекладну літературу, та про стосунки словацької літератури з закордонними літературами. У другій частині подає кілька інтерв'ю з відомими авторами. Третя частина приносить рецензії на творчість словацьких письменників — Мінача, Беднара, Роя та інших. В останній частині автор накреслює профілі декотрих письменників словацької та інших літератур (наприклад: Штур, Бйорсон, Ц. Гронський). Книга приносить багато інтересного як для тих, які знають словацьку літературу, а також є цінним джерелом інформацій для тих, які її не знають.

В. ТУРОК

Бразілська антологія
сучасної української поезії

У Ріо-де-Жанейро вийшла в минулому році антологія сучасної української поезії (Girassol. Antologia da Moderna Poesia Ucraniana) португальською мовою. Антологію підготувала Віра Вовк у співпраці з Галиною Колодій і Леєю де Абреу. Ця невелика книжечка (96 стор.) — поперечний переріз нової української поезії, репрезентованої творчістю сучасних радянських поетів середнього і молодого покоління та поетів т. зв. нью-йоркської групи. Отже, на сторінках Антології зустрічаємося з Еммою Андієвською, Патрицією Килиною, Богданом Бойчуком, Богданом Рубчаком, Юрієм Тарнавським, Женею Васильківською, Вірою Вовк і Юрієм Коломийцем, що виступають поруч з Ліною Костенко, Іваном Драчем, Миколою Вінграновським, Іриною Жиленко, Василем Голобородьком, Василем Симоненком, Ігорем Калинцем, Борисом Нечердою, Ростиславом Братунем, Романом Лубківським, Віталієм Коротичем, Володимиром Лучуком, Миколою Петренком, Борисом Олійником, Миколою Сингаївським, Дмитром Павличком, Світланою Йовенко, Євгеном Гуцалом, Станіславом Тельнюком, Романом Кудликом. Крім цих загальновизнаних або принаймні критикою вже зафіксованих авторів, є в Антології й маловідомі нам поети (О. Булига, О. Доріченко, І. Гнатюк, В. Гринько, В. Корж, В. Мордань, В. Підпалий, М. Саченко, М. Чхан).

Назва Антології (Girassol — Сонячник) інспірована, очевидно, першою Драчевою поетичною збіркою. З уваги на велике число авторів і малий обсяг книжки, кожний поет міг бути представлений тільки дуже незначною кількістю віршів. До Антології увійшли поети дуже різнорідні, поети неоднакового рівня словесної культури, фантазії і поетичного стилю. Упорядниця книги, як виходить з її коротенької передмови, свідома неповності, а то й певної довільності свого вибору, але їй хотілося показати бразільському читачеві широкий діапазон української модерної поезії. У тій же передмові Віра Вовк подає стислу інформацію про виникнення нью-йоркської групи поетів та про народження поезії «шестидесятників», як репрезентантів нових тенденцій в літературній критиці. Віра Вовк свідома й того, що українські поети Заходу і Сходу живуть у відмінному політичному і культурному кліматі, але їй здається, що всіх їх об'єднує глибоке відчуття правди в житті і мистецтві, гуманізм та серйозність у ставленні до своєї художньої праці.

— ЗГБ —

ПОПРАВКА

В журналі «Дукля», № 2 за 1967 р., стор. 79 помилково було набрано кілька рядків, які просимо виправити.

16-ий рядок знизу у першій колонці має бути: «Poemata Basilii Dóhovits», укладений . . .» і т. д.

В 12-14 рядках від кінця в першій колонці — кінець речення має бути: «. . . латинською (131), угорською (41) та рідною (18) мовами».

1-ий рядок від кінця в першій колонці має бути: «Gramatica Slavo-Ruthena» (Будапешт, 1830).»

9-ий рядок від початку в другій колонці замість «культурного» має бути «вульгарного».

В 13 рядку від початку в другій колонці замість «поента» має бути «поета».

7-ий рядок від кінця в другій колонці має бути: «. . . міста Хуста. Дж.: Рукописний збірник «Poemata Basilii Dóhovits».

Словник історичного життя

закарпатських українців

(МАТЕРІАЛИ)

Відповідальний редактор Іван Мацинський

ДОБРЯНСЬКИЙ Віктор Іванович (1816—1860) — закарпатоукраїнський шкільний діяч та публіцист; старший брат Адольфа Добрянського (1817—1901). Народився в селі Рудльові в Східній Словаччині, де його батько до 1824 р. працював священиком. Теологічну освіту здобув у Відні, після чого, не одружившись, став священиком і поступив на службу в пряшівське єпархіальне управління, де якийсь час працював помічником секретаря єпископа. В 1840 р. — префект інтернату фундації Августина Бечея для дітей збіднілого дворянства. В 1847 р. — секретар єпископа Пряшівської єпархії, радник та нотар консисторії. В революційних 1848-49 рр. якийсь час стримується в Галичині. Після поразки угорської революційної армії біля Вілагоша 13. VII. 1849 р. очолює делегацію (Віктор Добрянський, Адольф Добрянський, Олександр Яницький, Йосиф Шолтес, віденські українці-лікарі Михайло Висаник та Вікентій Алексович), що 19. X. 1849 р. від імені закарпатоукраїнського населення пред'явила австрійському імператору та його уряду свої вимоги. Того ж таки року в новоствореній Ужгородській національній області (Унгська, Мараморська, Березька та Ужанська столиці), де провідну роль грав Адольф Добрянський, Віктор займав посаду обласного шкільного інспектора і перетворював у життя указ міністерства освіти віденського уряду про переведення навчання в школах Австрії на материнську мову. Коли після трьох місяців область було скасовано і прилучено до Košиць (1850), Віктор Добрянський став тут шкільним радником нового комісарства. Завів у кошицьку гімназію російську мову як предмет. В цьому самому році призначено його каноником Пряшівської єпархії. Викладає в кошицькій гімназії грецьку мову. Є активним членом заснованого О. Духновичем «Пряшівського літературного заведенія». Коли в 1852 р. до Пряшівської гімназії (6 класів) було приєднано і два класи філософії, що раніш належали до університету, разом з О. Духновичем, який безплатно взявся викладати руську та латинську мови, В. Добрянський безплатно викладав грецьку класичну літературу. В 1853 р. — член одної з комісій кошицького адміністративного управління. З цієї посади дбає про достаток галицьких українських підручників головне для ужгородської вчительської препарандії. Складав підручник віршування для гімназії, рукопис якого, мабуть, загубився. На свій час був дуже культурною людиною. Позитивно ставився до української народнорозмовної мови і засуджував мовну боротьбу, яка в його часі в Галичині набирала все гостріших форм. Характерним для його мовних позицій є вирок: «Хай пише кожний, як уміє, а загальне признання буде долею, перед якою те, що добре, не втратить переконливої сили». Співпрацював у «Вістнику для русинів Австрійської держави» і в своїх кореспонденціях із Košиць та Пряшева висловлювався до культурних, політичних і господарських справ. В 1859 р. захворів на селезінку. Розчарувавшись в доброзичливості внутрішньої політики Габсбурзької імперії, психічно занедужав і 18 березня 1860 р. наклав на себе руки пострілом із пістолета. Помер 12 червня 1860 р. і похований поряд з Духновичем — в крипті Пряшівського кафедрального храму. Словацький письменник Йонаш Заборський в листі до Мартіна Гатали від 24 травня 1867 р. про оточення Віктора Добрянського написав був: «Це люди, при яких вчений Віктор Добрянський, каноник, за найкраще вважав застрілитися». В іншому листі від 5 травня 1860 р. Заборський писав: «Був це один

із двох слов'ян, які знаходяться у цілій пряшівській дієцезії».

Дж.: Корнило Заклинський: «Віктор Добрянський» (за рукописом).

ДОВБУШ Олекса (1700—24. VIII. 1745) — легендарний керівник селянського руху 30-40 рр. XVIII ст. в західноукраїнських землях. Див. УРЕ, том 4.

ДУХНОВИЧ Олександр Васильович (24 квітня 1803 — 29 вересня 1865) — найвизначніший закарпатоукраїнський культурний та освітній національно-відроджснецький діяч XIX ст.: педагог, письменник, публіцист, організатор культурного життя та видавець. Народився в селі Тополя в Східній Словаччині в сім'ї бідного священика. Дитинство провів у селі Стащин, куди в 1803 р. батько був службово переведений. Початкову освіту здобув дома в сім'ї та в с. Клокочів у сільського дяка. Потім навчався у міській школі в Ужгороді (1812—1815). Гімназію відвідував і закінчив в Ужгороді (1816—1821). Спочатку мав намір зламати сімейну традицію і стати землеміром. Батькова смерть 1814 р. та важке становище шестичленної сім'ї примусили Духновича змінити намір. На стипендію новозаснованої Пряшівської єпархії вивчав філософію в Кошицях (1822—1823), щоб потім в Ужгороді здобути теологічну освіту (1823—1827). Тут захоплюється угорською поезією, за зразками якої і сам пише угорські вірші. Висвячений по целібату (холостим) 1827 р., молодий Духнович поступив актуаром в канцелярію першого єпископа Пряшівської єпархії Григорія Тарковича (1754—1821—1841). До цього періоду спадають перші спроби Духновича віршувати рідною мовою. Йдеться про оди, якими оспівував перемоги російської зброї в російсько-турецькій війні 1828—1829 рр. Не знаходячи для себе потрібного порозуміння з боку єпископа, Духнович в жовтні 1830 р. самовільно покинув Пряшівську єпархію і подався в Ужгород. Біографічним документом його життя цього періоду є досі неопубліковані латинські «Приватні, передусім нічні роздуми Олександра Духновича», що відносяться до 1830 р. Внаслідок заходів Тарковича майбутній будитель не був прийнятий на службу до Мукачівської єпархії і в 1830—1832 рр. працював вихователем в домі ужгородського віцежупана Стефана Петровая, після чого знову повернувся у Пряшів і якийсь час продовжував займати в єпископа ту саму посаду актуара. Якийсь час знову працює в пряшівській єпископській канцелярії, після чого вже 1833 р. переселяється у с. Комлошу (нині — Хмельову), а згодом — у Біловежу (1834—1838), де працює парохом. Цікавиться тут народними піснями (зібрані ним пісні вийшли 1878 р. у Москві в чотиритомному виданні «Народних пісень Галицької та Угорської Русі» Якова Головацького). В 1837 р. єпископом Мукачівської єпархії став Василь Попович (1796—1837—1864), до якого Духнович поступив негайно на службу, займаючи в єпископській канцелярії (від 1772 р. з резиденцією в Ужгороді) спершу посаду нотаря (1838—1843), потім — каноника (1843—1844). В тому самому 1838 р. він супроводив нового єпископа у Львів на хиротонізацію і тут тісно зійшовся з деякими діячами галицькоукраїнського національно-відродженецького руху, більшість яких тоді ще знаходилась на позиціях язичія і була москвофільської орієнтації. Ці відвідини Львова відбулися безпосередньо після заборони «Русалки Дністрової» Маркіяна Шашкевича (1811—1843), Якова Головацького (1814—1888) та Івана Вагилевича (1811—1866), авторами якої був митрополит Михайло Левицький (1774—1815—1858) та його оточення, до якого належали й нові знайомі О. Духновича. Духнович в цій добі ще тільки готувався до своєї громадсько-політичної діяльності і, не будучи здатним розібратися в суті мовної проблематики тодішнього галицькоукраїнського культурного життя, став на позиції саме цього москвофільського табору. Проте «Русалка Дністровая» залишила слід в творчості не тільки починателя галицькоукраїнської літератури Йосифа Левицького (1801—1860), але й в творчості його нового приятеля — О. Духновича, який цю саму діяльність вже починав розгортати в угорському Закарпатті (вірші «Русалочки, що в Карпатах...» Левицького та «Отвіт Йосифу Левицькому» — Духновича, якими обидва діячі 1837 р. обмінялись). Нитка народнорозмовної мови відчутна і в іншій творчості Духновича, головне першого періоду його діяльності. Після смерті Тарковича (16 січня 1841 р.) Духнович остаточно повернувся у Пряшів і працював тут аж до кінця свого життя, знайшовши тут свого однодумця в особі нового єпископа Йосифа Гаганця, (1793—1842—1875). Його письменницька діяльність спочатку була пов'язана з дальшим формуванням недавно заснованої і підчас правління Тарковича значно занедбаної Пряшівської єпархії. Духнович у перший період своєї діяльності ніби стає її літописцем. Так у 1846 р. він закінчив латинською мовою написану «Історію Пряшівської єпархії» (вийшла по-російськи в

перекладі К. Кустодієва, Петроград — 1877 р.), в якій відтворює виникнення Кошицького вікаріату Мукачівської єпархії 1787 р. та період єпископування Григорія Тарковича. В наступному 1847 р. видав у Пряшеві латинською мовою «Corpus Juris Canonici», том І і розпочав писати латинською мовою «Біографію Василя Поповича...» («Biographia Vasilii Popovics, Episcopi Munkacsiensis, seu Status Diocensis Munkacsiensis ab Anno 1809 usque 1843...), що залишалась незакінченою. «В «Історії Пряшівської єпархії» обіцяв також написати житепис Йосифа Гаганця, другого єпископа пряшівського, що, мабуть, і не розпочинав робити. Церква в той час організувала також школи, навчання грамоті в яких проходилося за словенороуськими букварями, спрямованими своїм змістом на потреби церковного віровчення. Будучи каноником Пряшівської єпархії, Духнович в 1844—1854 рр. виконував також обов'язки спископського архідиякона, у які входив також догляд над школами, що саме тут були поставлені найкраще з-поміж всіх закарпатоукраїнських шкіл. Це мало вирішальний вплив на всю дальшу діяльність Духновича, яка набрала світського характеру. В 1847 р. він написав третю свою книжку. Була це історично важлива «Книжиця читальная для начинающих» (Будин — 1847), що стала першим українським букварем взагалі і посіла почесне місце в історії української культури (перевидавалася в 1850, 1852 та ще четвертим виданням невідомо в якому році, бо не зберігся жодний примірник). Від жовтня 1847 р. до квітня 1848 р. Духнович — представник Пряшівської єпархії в Братіславському угорському становому сеймі. Тут знайомиться з національною програмою угорської революційної буржуазії, яку виголошує Лайош Кошут (1802—1894). Неприємно вражало в цій програмі невизнавання національних прав за іншими, в першу чергу слов'янськими, національностями Угорщини. Виходячи з цього факту, в цьому сеймі виступали на оборону прав своїх народів, розпрацьовуючи власні національні програми, представники решти неугорських народів Угорщини, в тому числі і Людовит Штур (1815—1856), делегат від м. Зволен, що був вже основоположником словацької літературної мови.

Ця обмеженість національної програми угорської революційної буржуазії підживлювала в представників слов'янських народів Угорщини, в тому числі і в Духновича, опозицію до угорського національного руху, що знаходила свій вираз в австрославізмі. В закарпатоукраїнському житті своя національна програма знайшла найповніший вираз перш за все в ідеї об'єднання Галичини та Закарпаття в єдину територіально-адміністративну область. О. Духнович став палким захисником цієї ідеї. Під час угорської буржуазної революції 1848—1849 рр. ці погляди Духновича, як і традиційне народне русофільство закарпатських українців призвели до арешту Духновича 27 квітня 1849 р. в Пряшеві угорськими і польськими повстанцями. Духновича було відправлено під конвоєм у Кошиці. Загрозу воєнно-польового суду Духнович обминув за допомоги приятелів, і на початку травня 1849 р. він був вже знову в Пряшеві. Широку освітню діяльність розгорнув тільки після капітуляції угорців біля Вілагоша 13 серпня 1849 р. Духнович після цих подій став членом шариського жупного управління. При підтримці Йосифа Гаганця приступає у Пряшеві та Ужгороді до організації різних українських культурно-освітніх установ, прагнучи таким чином надолужити те що інші слов'яни здобули вже в першій половині сторіччя. План заснування власної друкарні (1848—1849, 1850—1852 рр.), власної преси, свого краєзнавчого музею (1850) і т. д. не вдалось реалізувати через різні перешкоди між які на першому місці слід навести економічну нерозвиненість народу та віднароднення, в переважній більшості священицької, інтелігенції. Зовсім на приватних початках, без урядового дозволу в 1850—1853 рр. успішно працювало в Пряшеві засноване Духновичем «Літературное заведеніе», яке видало серію корисних книжок, головне педагогічного характеру, написаних майже виключно самим Духновичем. Збірники «Поздравление Русина на новый год 1850» (вид. в Перемишлі) та «Поздравление Русинов на 1851 год от Литературного заведения Пряшевскаго» (Відень — 1850) стали першими закарпатоукраїнськими літературно-художніми альманахами. П'єса на чотири дії «Добродітель перевисшает богатство» (Перемишль — 1850), написана народноросмовною мовою, — перша ластівка власної закарпатоукраїнської драматургії. В 1851 р. видав Духнович 4 книжки. «Кратким землеписом для молодых Русинов» (Перемишль — 1851 р.) він допомагав розвиткові українських шкіл.

Оскільки церква в тій добі ставала настроєм мадьяризаційної політики, народолюб Духнович поспішав і тут допомогти книжками рідною мовою і в тому самому 1851 р. видає «Литургический катехизис» (Будапешт) та молитовник «Хлѣб души или набожныя молитвы и пѣсни для вос-

точныя церкви православных кристіан» (Будапешт — 1851 та 1857 рр.; дальші видання в Перемишлі — 1860, 1864, 1866, 1868, 1869 і 1877 рр.). В рукописі аж до наших днів залишалась друга п'єса Духновича — «Головний тарабанщик», написана 1852 р. (вже язичієм). У 1853 р. вийшла в Будапешті його «Сокращенная граматика письменного русского языка», яка автором була написана на народній мові, але до друку, проти його волі, була здана в переробці на російську мову російським православним священиком В. М. Войтковським та І. І. Раковським. Закінчена в цьому році «Истинная история карпатороссов» залишилась в рукописі і була опублікована тільки 1914 р. в московському «Русском Архиве» Ф. Ф. Аристовим. В 1854 р. Духнович видає в Будапешті «Молитвенник для русских дѣтей», а згодом «Мѣсяцеслов для Угорских Русинов на год 1854» та перевидає з незначними переробками львівський подібний місяцеслов на 1857 р., що були першими закрпатоукраїнськими календарями. Філософський твір «Естественно-духовные рассуждения» (з датою 1855 р.), що має історико-літературне значення, досі залишається в рукопису. На допомогу сільських вчителів Духнович видав «Народную педагогию в пользу училищ и учителей сельських. Часть І. Педагогия общая» (Львів — 1857). Друга частина цього посібника не була видана і невідомо де знаходиться рукопис. Останньою працею, що вийшла окремим виданням при житті будителя, були «Правила Чина св. Василия Великого в Угорщинѣ» (Львів — 1858). У своїй діяльності будитель спирався також на моральну підтримку з боку представників словацького культурно-політичного життя Шариського комітату та проживаючих тут службовців чеської національності. 1858 р., разом з Йосифом Гаганцем, він вдруге відвідав Львів і поширив свої зв'язки з такими галицькоукраїнськими діячами, як Яків Головацький (1814—1888), Михайло Куземський (1809—1879), Богдан Дідицький (1827—1908) та ін. Духнович в останній період свого життя, коли розвіялись надії на розв'язання національного питання в Австрії пануючим габсбурським королівським двором, повністю перейшов на москвофільські політичні та мовно-культурні погляди, помилково очікуючи порятунку від тодішньої Росії. 1862 р. з Адольфом Добрянським та Йосифом Гаганцем він заснував у Пряшеві культурно-допоміжне товариство — «Общество св. Іоанна Крестителя», яке нараховувало 414 членів. Духнович був дійсним головою товариства (Добрянський — почесним). Рукописні «Записи Александра Духновича», що охоплюють 1861—1864 рр., становлять нині важливе джерело до історії закарпатських українців напередодні австро-угорської дуалістичної угоди 1867 р. Статті у «Вѣстнику для Русинов Австрійской Державы», «Зорі Галицькій», «Отечественному сборнику», «Церковній газеті», «Слові», «Вѣстнику юго-западной и западной России» та альманах «Поздравление Русинов» О. Духнович підписував криптонімами А. Д. або Д. та псевдонімом «Архидіаконъ Спижеській». Помер у Пряшеві, похований там же в крипті кафедрального храму. Культурно-історичне значення Духновича полягає передусім в його педагогічній та освітньо-організаційній діяльності, якою заклав перші основи національного відродження закарпатських українців. В мовному питанні не був послідовний. В його мовних хитаннях знаходила місце і закарпатоукраїнська народнорозмовна мова. Твори цією мовою належать до кращих в творчому доробку Духновича як письменника. Своєю діяльністю заклав у Пряшеві основи одного з центрів закарпатоукраїнської культури. Іменем О. Духновича називались в першій половині цього сторіччя різні культурні товариства, установи та фонди. Нині йому споруджено у Стащині пам'ятник (1966), в рідній Тополі відкрито хату-музей (1963), в Снині з 1962 р. відзбуваються огляди української драми і художнього слова ім. Олександра Духновича. Від 14 до 16 червня 1965 р. відбулася в Пряшеві наукова конференція, присвячена життю і творчості Духновича, як чільного представника закарпатоукраїнського національно-відродженецького руху середини минулого сторіччя. Дж.: **Ф. Ф. Аристов, Хронологический перечень напечатаних сочинений А. В. Духновича, Ужгород — 1928; Н. А. Бескид, А. В. Духнович и его поезия, Ужгород — 1930; Евгений Недзельский, Очерк карпаторусской литературы, Ужгород — 1932; М. Ричалка, О. В. Духнович — педагог і освітній діяч, Пряшів — 1959; Василь Микитась, О. В. Духнович, Ужгород — 1959; Юрій Бача, Літературний рух на Закарпатті середини XIX століття, Пряшів — 1961; Олександр Духнович. Збірник матеріалів наукової конференції присвяченої 100-річчю з дня смерті, Пряшів — 1965; Олена Рудловчак, Діяльність О. Духновича в світлі нових даних (вступна стаття до чотиритомного видання «Творів» О. Духновича, Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури в Пряшеві — за рукописом).**

З М І С Т

СИНГАЇВСЬКИЙ МИКОЛА. З твого голосу. Люди умирають. Зашелести до мене. . 1
ПЕТРЕНКО МИКОЛА. Не варто. До гносеології повільності. Довженківські діди. В Карпатах 2
ГРІНЧАК ВАСИЛЬ. В матерів. Буря. Захворіло серце 4
МАЦИНСЬКИЙ ІВАН. Люди і коси 5
МУРАШКО ПАВЛО. Поезія Миколи Данька 21
КАЧАЛУБА МИХАЙЛО. Травнева ніч. Привіт весні. Даремно плачем. Ядерний реактор. Чужинець 22
ДАЦЕЙ ВАСИЛЬ. Безвладність 24
ЯРОШЕВСЬКИЙ СЕРГІЙ. Казка про дванадцять яворів 33
ГИРЯК НАТАЛІЯ. Вина ранку 35
ДАНЬКО МИКОЛА. Приїжджає мати. Цураєтесь свого. Я знаю. Прожити хвилю . 39
УГЛЯРЕНКО ПЕТРО. Літопис наших днів 40
БАЧА ЮРІЙ. Пряшів притягаючий і лякаючий 44
МАРУСИН ЙОСИФ. Філософія еклектицизму й культ 49
ШЕЛЕПЕЦЬ ЙОСИФ. Добрянський зблизька 56
БАЧА ЮРІЙ. «Не все чорне, що Куліш» 58
МАЦИНСЬКИЙ ІВАН. Катерина Галаговець-Миравчик 60
ДОБОШ СТЕПАН. Напередодні славістичного з'їзду 61
ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ ЙОСИФ. Важливе філологічне видання 65
ШУРКАЛА НАДІЯ. Очікуване видання 68
МУШИНКА МИКОЛА. Наша пісня. Мітеріали до укр.-канад. фольклористики . . 70
БАЧА ЮРІЙ. Шлях на широку ниву 72
ТУРОК ВАСИЛЬ. Рецензії 74
ЗГБ. Бразілська антологія сучасної української поезії 75
СЛОВНИК історичного життя закарпатських українців 76
ЛІТЕРАТУРНА ХРОНІКА . . . . . обкладинка стор. 3

ДУКЛЯ — журнал для літератури, публіцистики та мистецтва. Орган Української філії Спілка словацьких письменників, видає Центральний комітет Культурного союзу українських трудящих в Чехословаччині, Пряшів, вул. Яркова, № 20. Виходить раз за два місяці. Передплатна ціна: на рік — 36 крон, окремого номера — 6 крон. Редакція: Пряшів, вул. Яркова, № 20, телефон 46-81/004.. Друкує н. п. Східнословацькі друкарні. Rozširuje Poštová novinová služba. Informácie o predplatnom podáva a objednávky prijíma každá pošta i doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VI.

Z—16*71282

● 22 квітня ц. р. відбулось урочисте засідання по відзначенню 70-річчя найстарішого чехословацького українського письменника Василя Гренджі-Донського. Урочисту доповідь оголосив та вітального листа від Спілки словацьких письменників зачитав д-р Михайло Мольнар. Вітального листа від Української філії ССП оголосив секретар Філії Іван Мацинський. Від Української філії в урочистому акті взяли участь Федір Іванчов, Федір Лазорик, Іван Мацинський та Михайло Мольнар.

● 11 травня в Братіславі відбулась конференція Спілки словацьких письменників. Головну доповідь про розвиток словацької, угорської та української літератури між двома конференціями проголосив перший секретар ССП Войтех Мігалік. За Українську філію в роботі конференції взяли участь Василь Гренджа-Донський, Василь Зозуляк, Федір Іванчов, Федір Лазорик, Іван Мацинський та Михайло Мольнар. В дебатах виступив секретар Філії Іван Мацинський, який говорив про роботу секцій, про бюджет Філії так і про перевеленння «Дукли» у видавництво Спілки словацьких письменників.

● 17 травня ц. р. закарпатський письменник Василь Сочка, в супроводі Івана Мацинського та Федора Іванчова відвідав села Чирч та Сулин.

ЛІТЕРАТУРНА ХРОНІКА

● 19 травня ц. р. на сцені Українського Народного Театру відбулась прем'єра п'єси «Розмаринка» закарпатських драматургів Юрія Чорія та Івана Марушка. На виставі був присутній Юрій Чорій. П'єсу з великим успіхом поставив режисер Іван Іванчо.

● 21 травня ц. р. в селі Сулині Пряшівського округу відбулось відкриття пам'ятної дошки письменникові Юлію Ставровському-Попрадову. Урочисту доповідь виголосив доцент д-р Юрій Бача. На пам'ятній дошці викарбовані слова: «В Сулині народився Юлій Іванович Ставровський-Попрадов — поет нашого народу. 1850-1899».

● 25 травня ц. р. в Українському клубі відбулась бесіда з редакторами «Резонансів» — літературної сторінки газети «Нове життя». На засіданні було оголошено результати анкети «Чи пізнаємо себе». Найбільше очок отримали: доцент Юрій Бача, письменники Михайло Шмайда і Федір Лазорик, доцент Василь Капішовський та Федір Іванчов.

● 31 травня ц. р. в Меджилабірцях в Будинку культури відбулась бесіда шкільної молоді й громадян з художниками. В бесіді виступали за літературу Ф. Лазорик, за образотворче мистецтво — А. Гай, за театральне мистецтво — Й. Фельбаба і за музику — Ю. Цимбора.

К. Галаговець-Миравчик • Портрет • Акварель.